

Materieelprojectenoverzicht

Prinsjesdag 2018

Ministerie van Defensie

Materieel projecten overzicht 2018

Inhoudsopgave

5 Inleiding

6 Opbouw

12 Tabellen

24 Projecten

24 Projecten Zeestrijdkrachten

In realisatiefase

- 26 ESSM Block 2: deelname aan internationale productie
- 27 Instandhouding Goalkeeper
- 28 Instandhouding Walrusklasse onderzeeboten
- 29 Instandhoudingsprogramma Luchtverdedigings- en Commandofregatten (IP LC-fregatten)
- 30 Maritime Ballistic Missile Defence (MBMD)
- 31 Midlife Update Hydrografische Opnemingsvaartuigen
- 32 Midlife upgrade BV206D (MLU BV206D)
- 33 Midlife upgrade Landing Craft Utility (MLU LCU)
- 34 Verbetering MK48 torpedo
- 35 Vervanging mijnenbestrijdingscapaciteit
- 36 Vervanging MK46 Lightweight Torpedo
- 37 Verwerving Combat Support Ship

In onderzoeksfase

- 39 ESSM Block 2: Verwerving en integratie
- 40 Midlife Update Zr.Ms. Johan de Witt
- 41 Vervanging 127 mm kanon Luchtverdedigings- en Commandofregatten
- 42 Vervanging Close-in Weapon System
- 43 Vervanging M-fregatten
- 44 Vervanging maritiem Surface-to-surface missile
- 45 Vervanging onderzeebootcapaciteit
- 46 Vervanging onderzeebootcapaciteit
- 47 Verwerving Softkill Torpedo Defensiesysteem

48 Projecten Landstrijdkrachten

In realisatiefase

- 50 Army Ground Based Air Defence System (AGBADS)
- 51 C-RAM en Class 1-UAV detectiecapaciteit
- 52 Groot Pantserwielvoertuig (GPW, Boxer), productie
- 54 Levensduurverlenging zwaar bergingsvoertuig
- 55 Midlife Update Fennek
- 56 Patriot vervanging COMPATRIOT
- 57 Precision Guided Munition (PGM)
- 58 Verlenging levensduur Patriot
- 59 Vervanging brugleggende tank

In onderzoeksfase

- 61 Vervanging CBRN Detectie, Identificatie en Monitoring
- 62 Vervanging ESM-capaciteiten KL EOVS-systeem
- 63 Verwerving CE-pakketten IGV

64 Projecten Luchtstrijdkrachten**In realisatiefase**

- 66 AH-64D block II upgrade
- 67 AH-64D verbetering bewapening
- 68 AH-64D zelfbescherming (ASE)
- 69 Apache Remanufacture
- 70 Bouw en inrichten F135 motoronderhoudsfaciliteit (F-35)
- 71 Chinook Vervanging & Modernisering
- 72 F-16 infrarood geleide lucht-lucht raket
- 73 F-16 zelfbescherming (ASE)
- 75 F-35: Verwerving munitie boordkanon, zelfbeschermingsmiddelen en wapenladers
- 76 Langer Doorvliegen F-16 – Instandhouding
- 77 Langer Doorvliegen F-16 – Operationele Zelfverdediging
- 78 Langer Doorvliegen F-16 – Vliegveiligheid & Luchtwaardigheid
- 79 Medium Altitude Long Endurance Unmanned Aerial Vehicle (MALE UAV)
- 80 Obsolescence Prevention Program PC-7
- 81 Vervanging Medium Power Radars in Wier en Nieuw Milligen
- 82 Vervanging strategisch luchttransport en AAR (MRTT)
- 83 Verwerving F-35

90 Projecten Defensiebreed**In realisatiefase**

- 92 Counter Improvised Explosive Devices (C-IED)
- 93 Defensie Bewaking- en Beveiligingssysteem (DBBS)
- 94 Defensie Operationeel Kledingsysteem (DOKS)
- 95 Defensiebrede vervanging handgedragen warmtebeeldkijkers
- 96 Defensiebrede vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW)
- 98 Defensiebrede vervanging van ondersteunende Klein Kaliber Wapens
- 99 IT Informatie Gestuurd Optreden Koninklijke Marechaussee
- 100 Joint Fires
- 101 Militaire Satelliet Communicatie lange termijn defensiebreed (MILSATCOM)
- 102 Modernisering navigatiesystemen
- 103 Munitie t.b.v. aanvulling inzetvoorraden

- 104 NH-90
- 108 Nieuwe generatie identificatiesystemen (IFF mode 5/mode S)
- 109 Secure Werkplek Defensie
- 110 Uitbreiding Chemische Biologische Radiologische en Nucleaire (CBRN)-capaciteit in het kader van de Intensivering Civiel Militaire Samenwerking (ICMS), materieel
- 111 Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS)
- 113 Vernieuwing TITAAN
- 114 Vervanging 60/81mm mortieren
- 115 Vervanging grondterminals MILSATCOM
- 116 Verwerving HV brillen

In onderzoeksfase

- 118 Geïnstumenteerde oefen- en trainingscapaciteit voor grondgebonden eenheden
- 119 Grensverleggende IT (GrIT)
- 120 Vervanging gevechtssuitrusting

122 Projecten in afstoting

- 124 Pantseropvoertuigen M-577 en YPR

126 Projecten Infrastructureel**In realisatiefase**

- 128 Aanpassing Vastgoed Defensie
- 129 Bouwtechnische verbetermaatregelen brandveiligheid
- 130 Herbelegging Breda
- 131 Herbelegging Haagse Regio
- 132 Herhuisvesting DMO/Network Operations Center te Soesterberg
- 133 Hoger onderhoud Woensdrecht
- 134 Huisvesting gezondheids- en tandheelkundige centra
- 135 KMAR LTC fase 1, 2 en 3
- 136 Landelijk Opleidings- en Kenniscentrum KMar (LOKKMAR)
- 137 Nieuwbouw en Renovatie NATO Communications and Information Agency te Den Haag (NCIA)
- 138 Schuifplan Ermelo

In onderzoeksfase

- 140 Co-locatie AIVD en MIVD op Frederikkazerne (AMF)
- 141 Michiel Adriaanszoon de Ruyterkazerne Zeeland (MARKAZ)
- 142 Nieuwbouw Logistiek Centrum Soesterberg
- 143 Renovatie en herinrichting complex Materieellogistiek Commando (Matlogco) in Leusden

Inleiding

Defensie investeert continue in materieel, vastgoed en informatietechnologie (IT). Om de verwerving en uitvoering van investeringsprojecten in goede banen te leiden en ervoor te zorgen dat het defensiegeld zo goed mogelijk wordt besteed, is zorgvuldigheid noodzakelijk.

Bij investeringsprojecten groter dan € 25 miljoen wordt het Defensie Materieel Proces (DMP) gevolgd. Het markeert politieke besluitvorming en zorgt voor adequate informatievoorziening aan de Tweede Kamer, zodat een goede afweging bij de besluitvorming mogelijk is.

Het DMP bestaat bij 'kopen van de plank' uit enkele fasen, namelijk: de A-fase (behoeftebepalingsfase), de B-fase (onderzoeksfase) en de D-fase (verwervingsvoorbereidingsfase). De C-fase (vervolgonderzoeksfase) is uitsluitend aan de orde als sprake is van een ontwikkeltraject. Na de (vervolg)onderzoeksfase begint de D-fase (verwervingsvoorbereidingsfase). Na bestudering van de aanbiedingen, toetsing aan de gestelde eisen en onderhandelingen met de leveranciers, informeert Defensie met de D-brief de Tweede Kamer over de keuze voor het product en de leverancier. Na parlementaire behandeling zal Defensie de overeenkomst met de leverancier bekrachtigen. Indien er sprake is van projectomstandigheden die vallen onder de beginselen van de Regeling Grote Projecten (RGP), volgt nog een E-fase (evaluatie).

Investeringsprojecten tussen de € 25 miljoen en € 100 miljoen worden na de A-fase gewoonlijk door de minister en/of staatssecretaris van Defensie gemandateerd aan de ambtelijke organisatie. Mandatering is echter ook mogelijk in het geval van eenvoudige, weinig risicovolle en politiek niet gevoelige investeringsprojecten met een grotere financiële omvang. Defensie beargumenteert dit voornemen in de A-brief aan de Tweede Kamer. Bij gemandateerde projecten ontvangt de Tweede Kamer na de A-brief geen DMP-brieven meer, maar blijft de Tweede Kamer geïnformeerd via de begroting, het departementaal jaarverslag en het Materieelprojectenoverzicht (MPO). Bij niet-gemandateerde projecten wordt de Tweede Kamer na de A-brief geïnformeerd over het verdere verloop van het proces via de opeenvolgende DMP-brieven, de begroting, het departementaal jaarverslag en het MPO. Bij belangrijke wijzigingen, zoals wijzigingen van de behoeftebepaling, grote tegenvallers of overschrijdingen, informeert de minister en/of de staatssecretaris de Tweede Kamer tussentijds.

Bij afstoting van wapens en wapensystemen geldt dat de Tweede Kamer over de verkoop wordt geïnformeerd. Materieel dat is verkocht met een museale bestemming, is hiervan uitgezonderd.

Materieelprojectenoverzicht

Sinds september 2007 wordt jaarlijks het MPO samengesteld om te voorzien in de behoefte van de Kamer aan meer strategische, beter samenhangende en minder technische en versnipperde informatie over materieelprojecten.

In het regeerakkoord geeft het kabinet aan te zullen komen met voorstellen om de voorspelbaarheid en schokbestendigheid van de Defensiematerieelbegroting te vergroten. Hieraan geeft Defensie invulling door het instellen van een Defensiematerieelbegrotingsfonds, waarin uitgaven aan de investeringen en de instandhouding daarvan worden opgenomen.

Vooruitlopend hierop is het MPO aangepast en geeft het met ingang van dit jaar de stand van zaken weer van de materieel-, vastgoed- en IT-projecten van meer dan € 25 miljoen, waarvoor in de komende vijftien jaar uitgaven zijn geraamd. Tevens is informatie opgenomen die tot voorheen onderdeel was van de voortgangsrapportage Helikopters en Vervanging Pantservoertuigen. In het MPO wordt onder meer uiteengezet hoe Defensie in staat is een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018 en met welke andere in het MPO opgenomen projecten het project samenhangt.

Tot slot zijn projecten opgenomen over afstoting van overtollige wapens en wapensystemen. De Tweede Kamer wordt over de opbrengsten van de gerealiseerde verkopen geïnformeerd via de begroting. Wanneer het kopende land openbaarmaking niet op prijs stelt of indien commerciële belangen dit noodzakelijk maken, zal dat vertrouwelijk worden behandeld.

Na het instellen van het Defensiematerieelbegrotingsfonds zal het MPO verdere wijzigingen ondergaan.

Het MPO wordt jaarlijks met Prinsjesdag aan de Tweede Kamer aangeboden en op internet gepubliceerd. www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/defensiematerieel/documenten/begrotingen

Opbouw

Het MPO bestaat uit de relevante tabellen uit de defensiebegroting 2019, Beleidsartikel 6 Investerings Krijgsmacht en geeft een overzicht van alle materieelprojecten van meer dan € 25 miljoen in onderzoek en realisatie, uitgesplitst per operationeel commando of naar defensiebrede toepassingen. In de tabellen is alle financiële informatie weergegeven in miljoenen euro's.

Nadere informatie is tevens van toepassing bij de grootschalige afstotingsprojecten, waarbij het alleen gaat om het nog te verkopen materieel. De verkoopwaarde is afhankelijk van de actuele staat van het te verkopen materieel en de marktomstandigheden. Uit commerciële overwegingen wordt geen informatie verstrekt over de geschatte verkoopwaarde van de afzonderlijke afstotingsprojecten.

De projectpagina's zijn opgebouwd volgens een vaste indeling.

Projectfase

Een project is in de 'voorbereidingsfase' als de behoeftestelling (A-fase) wordt uitgewerkt en de verwachting is dat de A-brief voor Prinsjesdag nog aan de Kamer zal worden verzonden. Projecten, waarvan de behoeftestelling bekend gesteld is aan de Kamer met een A-brief en waarvan de wijze van realisatie wordt onderzocht, bevinden zich in de 'onderzoeksfase'. Na voltooiing van de onderzoeksfase wordt aangevangen met de voorbereidingen voor de contractuele verplichting(en) in de 'realisatiefase'. Op het moment dat de commerciële betrouwbaarheid van het beschikbare budget voor het project niet langer gewaarborgd hoeft te worden, wordt de financiële reeks opgenomen. Zodra een wapen of wapensysteem door Defensie buiten gebruik wordt gesteld, komt het in de 'afstotingsfase'.

In de volgende figuur is gevisualiseerd hoe de projectfasen, zoals gehanteerd in dit MPO, kunnen worden gerelateerd aan de projectfasen in het Defensie Materieel Proces (DMP):

Projectfase cf DMP	Projectfase cf MPO
Behoeftestellingsfase (A-fase)	In voorbereiding
Onderzoeksfase (B-fase)	In onderzoek
Vervolgonderzoeksfase (C-fase)	
Verwervingsvoorbereidingsfase (D-fase)	In realisatie
Uitvoering van het project	
Evaluatiefase (E-fase)	Project afgerond/voltooid

Er kunnen zich situaties voordoen waarin het zinvol is het standaardproces aan te passen aan de karakteristieken van het project om zo de verwerving te versnellen. Dat is bijvoorbeeld aan de orde als er in de behoeftestellingsfase geen alternatieven zijn onderkend, waardoor feitelijk de vervulling van de behoefte al vaststaat. In dergelijke gevallen kan na de parlementaire behandeling van de A-brief van een niet-gemandateerd project, aangevuld met de relevante informatie die anders in de B-brief zou zijn opgenomen, zoals informatie over risico's en het al dan niet voorhanden zijn van verwervingsalternatieven, direct de D-fase beginnen.

Wel/niet gemandateerd

Overeenkomstig het DMP wordt onderscheid gemaakt tussen gemandateerde en niet-gemandateerde projecten. Bij gemandateerde projecten geschiedt besluitvorming op ambtelijk niveau en informeert de minister en/of de staatssecretaris van Defensie de Tweede Kamer via de begroting, het departementale jaarverslag en het MPO.

Gewoonlijk hebben gemandateerde projecten een financiële omvang tussen € 25 miljoen en € 100 miljoen. Mandatering is echter ook mogelijk in het geval van eenvoudige, weinig riskante en politiek niet gevoelige investeringsprojecten met een grotere financiële omvang. De minister en/of de staatssecretaris van

Defensie informeert de Tweede Kamer in de A-brief over het voornemen tot mandateren. Bij niet-gemandateerde projecten is de besluitvorming voorbehouden aan de minister en/of de staatssecretaris van Defensie die de Tweede Kamer aan het einde van elke DMP-fase met een brief informeert over de voortgang van het project. Daarnaast wordt de Tweede Kamer over deze projecten geïnformeerd via de begroting, het departementale jaarverslag en het MPO.

Vastgoed- en IT-projecten

Vooruitlopend op het instellen van een Defensiematerieelbegrotingsfonds zijn vastgoed- en IT-projecten opgenomen in het MPO. Vastgoedprojecten volgen nu zoveel mogelijk de systematiek van het DMP, waarbij verder onderzocht zal worden of er hiervoor vastgoed specifieke aanpassingen in het DMP nodig zijn. Gezien het financiële volume zullen veel vastgoedprojecten worden gemandateerd. Ook voor vastgoedprojecten zal in dat geval de Kamer in de A-brief worden geïnformeerd over het voornemen tot mandatering. Voor de vastgoedprojecten die nu voor het eerst in het MPO zijn opgenomen is de behoeftestellingsbrief al gepasseerd. Behalve de projecten *Bouwtechnische verbetermaatregelen brandveiligheid en Michiel Adriaanszoon de Ruyterkazerne (MARKAZ)* worden al deze projecten als gemandateerde projecten uitgevoerd.

Naast vastgoedprojecten zijn dit jaar ook niet-wapensysteemgebonden IT-projecten groter dan € 25 miljoen in het MPO opgenomen.

Invoering van-tot

Hier wordt vermeld vanaf wanneer het materieel volgens de planning wordt ingevoerd bij Defensie en wanneer dat is voltooid. De oorspronkelijke en de huidige planning worden daarbij vermeld. Per project is de planning uit het MPO van het vorige jaar opgenomen, zodat direct zichtbaar is bij welke projecten er sprake is van wijzigingen in de planning.

Uitvoering van-tot

Hier wordt vermeld vanaf wanneer een modificatie, upgrade, update of levensduurverlengende activiteit wordt uitgevoerd en wanneer dat is voltooid. De oorspronkelijke planning, de planning uit het voorgaande MPO en de huidige planning worden daarbij vermeld.

Uitstroom van-tot

Hier wordt vermeld vanaf wanneer materieel gepland staat bij Defensie uit te stromen en wanneer dat is voltooid. De oorspronkelijke en de huidige planning worden daarbij vermeld.

Beleid en behoeftestelling

Hier wordt een korte omschrijving gegeven van de inhoud en het doel van het project.

Relatie met andere projecten

Hier zijn projecten vermeld die een directe of indirecte relatie hebben met het beschreven project. Gerelateerde projecten zijn alleen projecten die in het MPO zijn opgenomen.

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Hier wordt vermeld welke belangrijke wijzigingen zich het afgelopen jaar hebben voorgedaan in de projecten. Verschuivingen in tijd en financiële aanpassingen kunnen worden veroorzaakt door een herfasering, herijking van de behoefte, prijspeilbijstellingen en/of valutakoers correcties, verschillen in exploitatie, marktontwikkelingen bij leveranciers of budgettaire overwegingen. Bij belangrijke wijzigingen is een nadere toelichting gegeven.

Financiën

Bij projecten in realisatie worden per project in een tabel het projectvolume (investeringsdeel) en de fasering van de kasgeldreks opgenomen. Deze zijn in verband gebracht met het voorgaande jaar en de oorspronkelijke planning van het project. De financiële informatie is vermeld in miljoenen euro's en volgens het prijspeil van het lopende jaar. Alle projecten worden jaarlijks op het prijspeil van het lopende jaar gebracht.

Indien van toepassing is bij een aantal projecten de toegekende prijspeilbijstelling en/of valutakoers correctie aan het project toegevoegd. Hierdoor zijn de financiële reeksen aangepast vooruitlopend op de verwerking ervan bij de eerstvolgende projectmijlpaal. De huidige planning van het project wordt hierdoor niet beïnvloed.

Met ingang van dit jaar is, waar van toepassing en bekend, de delta-exploitatierEEKS van het project opgenomen. Delta-exploitatie is gedefinieerd als het verschil in exploitatiekosten van het huidige wapensysteem en de verwachte exploitatiekosten van het nieuwe wapensysteem.

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Oorspronkelijk								
2018								
2019								
Delta-exploitatie								

In onderzoek

Bij projecten in onderzoek worden het projectvolume en de planning van het DMP weergegeven ten opzichte van het voorgaande jaar en de oorspronkelijke planning van het project. Alle financiële informatie is vermeld in miljoenen euro's. In eerste instantie wordt alleen de planning van de A-fase vermeld. Op basis van de A-brief wordt bij niet-gemandateerde projecten wordt op het eerstvolgende geplande DMP-document vermeld.

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk							
2018							
2019							

Als indicatie van het projectvolume van geplande projecten worden vijf categorieën onderscheiden (25-100, 100-250, 250-1000, 1000-2500 en >2500).

Mutaties t.o.v. oorspronkelijk projectvolume

Bij de projecten worden in de projecttabellen onder meer het oorspronkelijke en het huidige projectvolume vermeld. Deze budgetten zijn niet rechtstreeks vergelijkbaar aangezien in de huidige budgetten de prijsbijstellingen van de afgelopen jaren zijn verwerkt. Daarnaast kunnen in de periode tussen de goedkeuring van de behoefte en de daadwerkelijke verwerving van de goederen en diensten de nodige mutaties zijn verwerkt.

Deze mutaties zijn onder meer het gevolg van:

- verandering van het defensiebeleid;
- de opeenvolgende DMP-fasen waarbij de behoefte in elke volgende fase concreter wordt en waaruit kwantitatieve, kwalitatieve en financiële bijstellingen volgen;
- wijzigingen die voortvloeien uit internationale samenwerking;
- het verloop van het ontwikkeltraject, indien het nieuw te ontwikkelen materieel betreft;
- het opnemen van verschillen in exploitatie van oude en nieuwe systemen als onderdeel van het projectvolume.

Relevante Kamerstukken

Hier wordt een opsomming gegeven van de meest relevante Kamerstukken die betrekking hebben op het project.

Niet meer opgenomen projecten

In onderstaand overzicht zijn de projecten opgesomd die ten opzichte van vorig jaar in dit MPO niet meer zijn opgenomen. Ieder project is voorzien van een beknopte reden waarom deze niet meer is opgenomen.

Projectomschrijving	Reden
Vervanging radio's	Project wordt herzien

Dit project is deels gerealiseerd en het resterend budget is verdeeld over diverse andere projecten.

Nieuw opgenomen projecten

In onderstaand overzicht staan de investeringsprojecten die ten opzichte van het vorig MPO voor de eerste keer zijn opgenomen, omdat het een nieuw project betreft waarvan een A-brief is verzonden, reductie van rapportages en/of omdat de financiële omvang van een reeds bestaand project groter is (geworden) dan € 25 miljoen.

Projectomschrijving	Reden
Materieelprojecten	
Apache Remanufacture	Nieuwe behoefte > € 25 mln
Bouw en inrichten F135 motoronderhoudsfaciliteit (F-35)	Bestaande behoefte > € 25 mln
Defensie Bewakings- en Beveiligingssysteem	Bestaande behoefte > € 25 mln
ESSM Block 2: Verwerving & integratie	Nieuwe behoefte > € 25 mln
IT Informatie Gestuurd Optreden Koninklijke Marechaussee	Bestaande behoefte > € 25 mln
Geïnstrumenteerde oefen- en trainingscapaciteit voor grondgebonden eenheden	Nieuwe behoefte > € 25 mln
Grensverleggende IT (GrIT)	Bestaande behoefte > € 25 mln
Midlife Update Fennek	Nieuwe behoefte > € 25 mln
Midlife Update Hydrografische Opnemingsvaartuigen	Nieuwe behoefte > € 25 mln
Midlife Update Zr.Ms. Johan de Witt	Nieuwe behoefte > € 25 mln
Secure Werkplek Defensie	Bestaande behoefte > € 25 mln
Vervanging 127 mm kanon Luchtverdedigings- en Commandofregatten	Nieuwe behoefte > € 25 mln
Vervanging CBRN Detectie, Identificatie en Monitoring	Nieuwe behoefte > € 25 mln
Vervanging Close-in Weapon System	Nieuwe behoefte > € 25 mln
Vervanging gevechtssuitrusting	Nieuwe behoefte > € 25 mln
Vervanging M-fregatten	Nieuwe behoefte > € 25 mln
Vervanging maritiem Surface-to-surface missile	Nieuwe behoefte > € 25 mln
Vervanging mijnenbestrijdingscapaciteit	Nieuwe behoefte > € 25 mln
Verwerving Combat Support Ship (CSS)	Nieuwe behoefte > € 25 mln
Verwerving Softkill Torpedo Defensiesysteem	Nieuwe behoefte > € 25 mln

Projectomschrijving	Reden
Vastgoedprojecten	
Aanpassing vastgoed Defensie	Vastgoedprojecten zijn voor het eerst opgenomen in het MPO
Bouwtechnische verbetermaatregelen brandveiligheid	Vastgoedprojecten zijn voor het eerst opgenomen in het MPO
Co-locatie AIVD en MIVD op Frederikkazerne (AMF)	Vastgoedprojecten zijn voor het eerst opgenomen in het MPO
Herbelegging Breda	Vastgoedprojecten zijn voor het eerst opgenomen in het MPO
Herbelegging Haagse Regio	Vastgoedprojecten zijn voor het eerst opgenomen in het MPO
Herhuisvesting DMO/Network Operations Center te Soesterberg	Vastgoedprojecten zijn voor het eerst opgenomen in het MPO
Hoger onderhoud Woensdrecht	Vastgoedprojecten zijn voor het eerst opgenomen in het MPO
Huisvesting gezondheids- en tandheelkundige centra	Vastgoedprojecten zijn voor het eerst opgenomen in het MPO
KMAR LTC fase 1, 2 en 3	Vastgoedprojecten zijn voor het eerst opgenomen in het MPO
Landelijk Opleidings- en Kenniscentrum KMar (LOKKMAR)	Vastgoedprojecten zijn voor het eerst opgenomen in het MPO
Michiel Adriaanszoon de Ruyterkazerne Zeeland (MARKAZ)	Vastgoedprojecten zijn voor het eerst opgenomen in het MPO
Nieuwbouw en Renovatie NATO Communications and Information Agency te Den Haag (NCIA)	Vastgoedprojecten zijn voor het eerst opgenomen in het MPO
Nieuwbouw Logistiek Centrum Soesterberg	Vastgoedprojecten zijn voor het eerst opgenomen in het MPO
Renovatie en herinrichting complex Materieellogistiek Commando (Matlogco) in Leusden	Vastgoedprojecten zijn voor het eerst opgenomen in het MPO
Schuifplan Ermelo	Vastgoedprojecten zijn voor het eerst opgenomen in het MPO

Nog te verschijnen Kamerstukken

In onderstaand overzicht zijn de projecten weergegeven waarover dit jaar naar verwachting nog een brief aan de Tweede Kamer volgt.

Benaming
Stand van zaken brief DOKS
DMP-A brief Operationele infrastructuur
Aanschaf F-35 vliegtuigen in Lot 15
Stand van zaken brief AGBADS
Brief aanvullen munitievoorraden
DMP-A brief Ground bases Area Acces Denial (GAAD)
DMP-A brief vervanging Gulfstream IV
DMP-A brief MLU CV-90
DMP-A brief MLU Pantserhouwitser
DMP-A brief helikoptersimulatoren (MSMT)
DMP-D brief DVOW Containers
DMP-D brief DVOW 12 kN Air Assault
DMP-B brief Vervanging Onderzeebootcapaciteit

Projecten Zeestrijdkrachten in realisatiefase

Projectomschrijving	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023	
ESSM Block 2: deelname aan internationale productie	27,8	3,9	2,1	1,6	1,6	1,6	1,6	2033
Instandhouding Goalkeeper	34,7	34,4	0,3					2019
Instandhouding Walrusklasse onderzeeboten	89,6	61,5	5,3	5,3	4,4	7,7	5,5	2023
Instandhoudingsprogramma Luchtverdedigings- en Commandofregatten (IP LC-fregatten)	182,7	89,1	37,5	17,0	15,6	9,4	8,9	2024
Maritime Ballistic Missile Defence (MBMD)	143,2	120,4	11,0	8,8	1,1	0,9	1,0	2023
Midlife Update Hydrografische Opnemingsvaartuigen	25-100	Commercieel vertrouwelijk						
Midlife upgrade BV206D (MLU BV206D)	33,0	31,8	1,2					2019
Midlife upgrade Landing Craft Utility (MLU LCU)	25-100	Commercieel vertrouwelijk						
Verbetering MK48 torpedo	146,1	78,2	15,2	17,7	17,9	17,1		2022
Vervanging mijnenbestrijdingscapaciteit	250-1000	Commercieel vertrouwelijk						
Vervanging MK46 Lightweight Torpedo	100-250	Commercieel vertrouwelijk						
Verwerving Combat Support Ship	250-1000	Commercieel vertrouwelijk						

Projecten Zeestrijdkrachten in onderzoeksfase*

Projectomschrijving	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
ESSM Block 2: Verwerving & integratie	250-1000	A	B				
Midlife Update Zr.Ms. Johan de Witt	25-100	A					
Vervanging 127 mm kanon Luchtverdedigings- en Commandofregatten	100-250	A					
Vervanging Close-in Weapon System	100-250	A		B			
Vervanging M-fregatten	1000-2500	A	B	D			
Vervanging maritiem Surface-to-surface missile	100-250	A					
Vervanging onderzeebootcapaciteit	>2500	B					
Verwerving Softkill Torpedo Defensiesysteem	100-250	A					

*Voor gemandateerde projecten worden, na de A-brief, geen opvolgende DMP-brieven verstuurd.

Projecten Landstrijdkrachten in realisatiefase

Projectomschrijving	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Army Ground Based Air Defence System (AGBAD5)	100-250	Commercieel vertrouwelijk						
C-RAM en Class 1 UAV detectiecapaciteit	100-250	Commercieel vertrouwelijk						
Groot Pantserwielvoertuig (GPW, Boxer), productie	806,3	793,7	12,6					2019
Levensduurverlenging zwaar bergingsvoertuig	25-100	Commercieel vertrouwelijk						
Midlife Update Fennek	250-1000	Commercieel vertrouwelijk						
Patriot vervanging COMPATRIOT	39,4	30,9	8,2	0,3				2019
Precision Guided Munition	56,9	29,8	4,9	11,1	11,1			2021
Verlenging levensduur Patriot	100,1	13,5	11,3	15,0	15,9	27,1	6,1	2026
Vervanging brugleggende tank	91,0	25,5	21,4	21,4	13,3	9,5		2022

Projecten Landstrijdkrachten in onderzoeksfase*

Projectomschrijving	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Vervanging CBRN Detectie, Identificatie en Monitoring	25-100	A					
Vervanging ESM-capaciteiten KL EOVSysteem	25-100	A					
Verwerving CE-pakketten IGV	25-100	A					

*Voor gemandateerde projecten worden, na de A-brief, geen opvolgende DMP-brieven verstuurd.

Projecten

Luchtstrijdkrachten

in realisatiefase

Projectomschrijving	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023	
AH-64D block II upgrade	121,2	75,9	11,6	17,1	6,9		9,8	2023
AH-64D verbetering bewapening	38,8	28,8	3,9	0,4	5,8			2021
AH-64D zelfbescherming (ASE)	94,0	8,0	20,5	18,0	1,6	15,1	13,4	2025
Apache Remanufacture	868,1	18,6	4,0	5,7	26,0	120,2	292,0	2025
Bouw en inrichten F135 motoronderhoudsfaciliteit (F-35)	25-100	Commercieel vertrouwelijk						
Chinook Vervanging & Modernisering	989,4	155,2	205,6	167,8	136,4	238,4	73,0	2024
F-16 infrarood geleide lucht-lucht raket	50,5	23,5	10,2	5,1	5,3	4,4	2,0	2023
F-16 zelfbescherming (ASE)	96,2	56,6	23,2	6,3	10,2			2021
F-35: Verwerving middellange en lange afstandsraket	118,6	1,9	4,7	9,5	29,0	10,6	42,4	2024
F-35: Verwerving munitie boord-kanon, zelfbeschermingsmiddelen en wapenladers	57,9	3,5	2,9	7,7	10,7	22,7	5,3	2024
Langer Doorvliegen F-16 – Instandhouding	72,1	48,3	11,3	1,9	0,1	0,1	10,4	2023
Langer Doorvliegen F-16 – Operationele Zelfverdediging	93,0	69,5	6,5	17,0				2020
Langer Doorvliegen F-16 – Vliegveiligheid & Luchtwaardigheid	43,6	27,6	5,8	3,4	6,8			2021
Medium Altitude Long Endurance Unmanned Aerial Vehicle (MALE UAV)	187,1	15,0	39,7	40,7	56,0	35,6	0,1	2023
Obsolescence Prevention Program PC-7	39,5	35,9	1,6	1,9				2020
Vervanging Medium Power Radars in Wier en Nieuw Milligen	65,4	48,3	13,5	3,6				2020
Vervanging strategisch luchttransport en AAR (MRTT)	250-1000*	Commercieel vertrouwelijk						
Verwerving F-35	4863,2	1090,1	487,9	621,5	675,1	531,4	480,8	2024 e.v.

*i.v.m. internationale afspraken worden er geen bedragen opgenomen in openbare publicaties

Projecten defensiebreed in realisatiefase

Projectomschrijving	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Counter Improvised Explosive Devices (C-IED) - Blok 3	58,0	21,8	10,6	10,1	10,1	5,1	0,3	2023
Defensie Bewakings- en Beveiligingssysteem (DBBS)	220,9	32,2	43,2	83,6	36,2	25,6		2022
Defensie Operationeel Kledingsysteem (DOKS)	100-250	Commercieel vertrouwelijk						
Defensiebrede vervanging handgedragen warmtebeeldkijkers	39,7	10,5	20,5	8,8				2020
Defensiebrede vervanging van ondersteunende Klein Kaliber Wapens	60,4	48,0	12,4					2019
Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW)								
Voertuig 50-100-150kN	250-1000	Commercieel vertrouwelijk						
Containers	100-250	Commercieel vertrouwelijk						
Voertuig 12kN	250-1000	Commercieel vertrouwelijk						
Voertuig 12kN AirAssault	100-250	Commercieel vertrouwelijk						
IT Informatie Gestuurd Optreden Koninklijke Marechaussee	51,7	20,9	18,0	8,8	4,0			2021
Joint Fires	62,1	18,9	28,6	7,9	6,8			2021
Militaire Satelliet Communicatie lange termijn defensiebreed (MILSATCOM)	132,5	125,9	3,8	2,8				2020
Modernisering navigatiesystemen	39,4	23,8	3,1	1,2	11,3			2021
Munitie t.b.v. aanvulling inzetvoorraden	114,0	94,5	19,5					2019
NH-90	1201,8	1077,0	26,4	55,8	15,2	10,1	17,3	2023
Nieuwe generatie identificatiesystemen (IFF mode 5/mode S)	25-100	Commercieel vertrouwelijk						
Secure Werkplek Defensie	27,8	20,4	7,4					2020
Uitbreiding Chemische Biologische Radiologische en Nucleaire (CBRN-) capaciteit in het kader van de Intensivering Civiel Militaire Samenwerking (ICMS), materieel	63,0	45,4	10,2	7,3				2020
Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS)	258,1	101,0	40,2	78,3	38,7			2021
Vernieuwing TITAAN	55,1	21,7	11,6	14,0	7,1	0,6		2022
Vervanging 60/81mm mortieren	25-100	Commercieel vertrouwelijk						
Vervanging grondterminals MILSATCOM	39,4	18,1	21,3					2019
Verwerving HV-brillen	25-100	Commercieel vertrouwelijk						

Projecten defensiebreed in onderzoeksfase*

Projectomschrijving	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Geïnstrumenteerde oefenen trainingscapaciteit voor grondgebonden eenheden	25-100	A					
Grensverleggende IT (GrIT)	250-1000						
Vervanging gevechtsuitrusting	25-100	A					

*Voor gemandateerde projecten worden, na de A-brief, geen opvolgende DMP-brieven verstuurd.

Projecten vastgoed in realisatiefase

Projectomschrijving	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Aanpassing vastgoed AGV wijzigingen regelgeving	299,2	26,3	20,3	20,3	20,3	20,3	20,3	2023
Bouwtechnische verbetermaatregelen brandveiligheid	130,4	53,4	38,6	38,5				2020
Herbelegging Breda	39,2	33,1	0,3	3,7	2,1			2021
Herbelegging Haagse Regio	30,8	15,4	15,4					2019
Herhuisvesting DMO/Network Operations Center te Soesterberg	49,7	39,3	10,4					2019
Hoger onderhoud Woensdrecht	42,1	6,8	12,2	17,3	5,8			2021
Huisvesting gezondheids- en tandheelkundige centra	57,3	9,2	12,8	17,9	8,7	8,7		2022
KMAR LTC fase 1, 2 en 3	34,3	10,7	5,7	10,7	7,2			2021
Landelijk Opleidings- en Kenniscentrum. Kmar (LOKKMAR)	55,9	33,6	17,0	5,3				2020
Nieuwbouw en Renovatie NATO Communications and Information Agency te Den Haag (NCIA)	60,8	37,7	15,3	7,8				2020
Schuifplan Ermelo	66,0	57,7			5,1	3,2		2023

Projecten vastgoed in onderzoeksfase

Projectomschrijving	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Co-locatie AIVD en MIVD op Frederikkazerne (AMF)	250-1000						
Michiel Adriaanszoon de Ruyterkazerne Zeeland (MARKAZ)	250-1000		D				
<i>Nieuwbouw Logistiek Centrum Soesterberg</i>	25-100						
Renovatie en herinrichting complex Materieellogistiek Commando (Matlogco) in Leusden	25-100						

Projecten

Zeestrijdkrachten

Projectnaam

ESSM Block 2: deelname aan internationale productie

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2017-2033

Planning MPO 2017 : 2017-2033

Huidige planning : 2017-2033

Beleid en behoeftestelling

Defensie beschikt over Luchtverdedigings- en Commandofregatten (LC-fregatten) voor de ondersteuning en de beïnvloeding van landoperaties vanuit zee en voor operaties in en nabij maritieme knooppunten en transportroutes. Om deze taken te kunnen uitvoeren dienen de LC-fregatten over een effectieve luchtverdediging te beschikken. Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Technologische vooruitgang leidt tot de ontwikkeling van modernere antischipraketten. Deze raketten bereiken hogere snelheden, voeren complexere manoeuvres uit en vliegen lager boven het zeeoppervlak. Daarom bestaat de behoefte om *Evolved Sea Sparrow Missile (ESSM) Block 1* raketten te vervangen door ESSM Block 2.

De behoeftestelling voor ESSM Block 2 is gesplitst in drie deelprojecten:

- deelname aan internationale ontwikkeling (vrijwel afgerond),
- deelname aan internationale productie,
- verwerving van raketten, integratie aan boord van LC-fregatten en inbedding van instandhouding in bedrijfsvoering Commando Zeestrijdkrachten.

Dit project betreft de deelname aan een internationaal samenwerkingsverband voor de productie als vervolg op de internationale ontwikkeling van ESSM Block 2. De kosten van het inrichten en in bedrijf houden van de productielijn voor ESSM Block 2 worden verdeeld tussen de deelnemende landen naar rato van de beoogde afname van raketten.

Relatie met andere projecten

- ESSM Block 2: Verwerving en integratie

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling en valutakoers correctie.

Relevante Kamerstukken

- Brief behoeftestelling ESSM Block 2: deelname aan internationale productie (A-brief) d.d. 27-10-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 191)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Oorspronkelijk	25-100							
2018	27,7	4,3	2,4	1,8	1,8	1,8	1,5	2033
2019	27,8	3,9	2,1	1,6	1,6	1,6	1,6	2033

Projectnaam

Instandhouding Goalkeeper

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2010-2014

Planning MPO 2017 : 2012-2019

Huidige planning : 2012-2021

Beleid en behoeftestelling

Een van de hoofdlijnen van beleid is de vergroting van het expeditionaire vermogen en de inzetbaarheid van de krijgsmacht. In de maritieme context gaat het daarbij om de ondersteuning en beïnvloeding van landoperaties vanuit zee en het opereren in en nabij maritieme knooppunten en transportroutes, alsmede in wateren nabij operatieterrains op het land.

De instandhouding van het Goalkeeper-systeem is van essentieel belang voor de bescherming en zelfverdediging van marineschepen, zoals M- en LC-fregatten, *Landing Platform Docks* (LPDs) en het *Joint Support Ship*, bij expeditionaire operaties op grote afstand van Nederland die zich veelal in kustwateren zullen afspelen. Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Het Goalkeeper-systeem is ontworpen in de jaren '80, als laatste verdedigingsmiddel tegen inkomende *Anti Ship Missiles* (ASM's). Om dit zelfverdedigingssysteem voor de grotere oppervlakte-eenheden tot 2025 technisch in stand en operationeel relevant te houden, is een instandhoudingsprogramma noodzakelijk.

Relatie met andere projecten

- Instandhoudingsprogramma Luchtverdedigings- en Commandofregatten (IP LC-fregatten)

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

De uitvoering van dit project zal twee jaar langer in beslag nemen. Dit is een gevolg van het incorporeren van deze instandhoudingsactiviteiten in de planning voor groot onderhoudsperioden van de fregatten en de LPDs. Uitvoering van deze activiteiten buiten de perioden van groot onderhoud gaat te veel ten koste van de beschikbaarheid van genoemde marineschepen. In 2021 worden de laatste schepen voorzien van het aangepaste Goalkeeper-systeem. Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling.

Relevante Kamerstukken

- Behoeftestelling Instandhouding Goalkeeper (A-brief) d.d. 10-03-2010 (Kamerstuk 32 123 X, nr. 106)
- Marinestudie 2005 d.d. 14-10-2005 (Kamerstuk 30 300 X, nr. 9)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2018	34,6	34,6					
2019	34,7	34,4	0,3				

Projectnaam

Instandhouding Walrusklasse onderzeeboten

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2015-2020

Planning MPO 2017 : 2015-2022

Huidige planning : 2015-2025

Beleid en behoeftestelling

Een van de hoofdlijnen van beleid is de vergroting van het expeditionaire vermogen en de inzetbaarheid van de krijgsmacht. In de maritieme context gaat het daarbij om de ondersteuning en beïnvloeding van landoperaties vanuit zee en het opereren in en nabij maritieme knooppunten en transportroutes, alsmede in wateren nabij operatierterreinen op het land. Nederlandse eenheden opereren in toenemende mate in kustwateren. De Walrusklasse onderzeeboten worden hierbij veelal in een zelfstandige rol ingezet ten behoeve van onder meer het vergaren van inlichtingen en het beschermen van de oppervlaktevloot tegen de onderwaterdreiging. Door de afstoting van de Orion patrouillevliegtuigen en de vermindering van het aantal M-fregatten is het belang van de Walrusklasse onderzeeboten voor de onderzeebootbestrijding verder toegenomen.

De onderzeeboten van de Walrusklasse zijn sinds 1990 in gebruik. Bij het ontwerp is uitgegaan van een levensduur van 25 jaar met halverwege de levensduur een moderniseringsprogramma. Om de levensduur tot tenminste 2025 te verlengen, is een aantal aanpassingen aan de onderzeeboten nodig op het gebied van veiligheid en instandhouding van de huidige capaciteiten: het Instandhoudingsprogramma Walrusklasse onderzeeboten. Het programma behelst conserveringswerkzaamheden, de vervanging van een aantal verouderde primaire sensoren (sonarfunctionaliteiten en navigatieperiscoop), de vervanging van het *Combat Management System* (CMS) en aanpassingen aan een aantal platform systemdelen. Met deze capaciteit is

Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Relatie met andere projecten

- Modernisering navigatiesystemen
- Verbetering MK48 torpedo
- Vervanging onderzeebootcapaciteit

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het instandhoudingsprogramma (IP) wordt gecombineerd uitgevoerd met groot onderhoud aan ieder van de vier onderzeeboten. Vanwege capaciteitstekort bij het Commando Zeestrijdkrachten wordt de planning voor groot onderhoud aan de onderzeeboten aangepast en daarmee samenhangend ook de planning voor het IP. Naar verwachting wordt het project Instandhouding Walrusklasse onderzeeboten in 2025 afgerond. Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling.

Relevante Kamerstukken

- Brief Visie op de toekomst van de onderzeedienst d.d. 08-06-2015 (Kamerstuk 34 225, nr. 1)
- Lijst van vragen en antwoorden over de A-brief d.d. 01-09-2008 (Kamerstuk 31 200 X, nr. 154)
- Behoeftstelling Instandhoudingsprogramma Walrusklasse onderzeeboten (A-brief) d.d. 13-06-2008 (Kamerstuk 31 200 X, nr. 129)
- Marinestudie 2005 d.d. 14-10-2005 (Kamerstuk 30 300 X, nr. 9)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2018	89,1	61,4	5,2	5,2	4,3	7,6	5,4
2019	89,6	61,5	5,3	5,3	4,4	7,7	5,5

Projectnaam

Instandhoudingsprogramma
Luchtverdedigings- en Commandofregatten
(IP LC-fregatten)

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2015-2019

Planning MPO 2017 : 2017-2021

Huidige planning : 2017-2022

Beleid en behoeftestelling

Eén van de hoofdlijnen van beleid is de vergroting van het expeditionaire vermogen en van de inzetbaarheid van de krijgsmacht. In de maritieme context gaat het daarbij om de ondersteuning en beïnvloeding van landoperaties vanuit zee en het opereren in en nabij maritieme knooppunten en transportroutes, alsmede in wateren nabij operatieterrijnen op het land. Het versterken van de operationele capaciteiten van de LC-fregatten draagt bij aan het verbeteren van de operationele inzetbaarheid van het Commando Zeestrijdkrachten en aan het vergroten van de effectiviteit van de hoofdwapensystemen. Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Bij het ontwerp van de LC-fregatten van de 'De Zeven provinciën'-klasse is uitgegaan van een instandhoudingsprogramma dat ongeveer halverwege de levensduur wordt uitgevoerd. De behoefte betreft de instandhouding van de platforminstallaties en sensor-, wapen- en commandosystemen van de vier LC-fregatten, zodat deze tot het einde van hun levensduur operationeel relevant, effectief inzetbaar en onderhoudbaar blijven. Het programma zal worden uitgevoerd tijdens de reeds voorziene periodes van groot onderhoud.

Relatie met andere projecten

- Instandhouding Goalkeeper
- *Maritime Ballistic Missile Defence* (MBMD)
- NH90

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

De uitvoering van het IP LC-fregatten voor het tweede, derde en vierde schip wordt een jaar vertraagd vanwege capaciteitstekort bij het Commando Zeestrijdkrachten. De uitvoering van het IP LC-fregatten voor het eerste schip wordt niet vertraagd en is naar verwachting gereed in april 2019. Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling.

Relevante Kamerstukken

- Resterende hoofdcontract Instandhoudingsprogramma LC-Fregatten d.d. 29-05-2017 (Kamerstuk 27 830, nr. 200)
- Stand van zaken van de gecombineerde onderzoeks- en verwervingsvoorbereidingsfase van het project Instandhoudingsprogramma LC-Fregatten (BD-brief) d.d. 09-12-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 194)
- Verslag Algemeen Overleg Materieel

Defensie d.d. 29-06-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 185)

- Voortgang van het project Instandhoudingsprogramma Luchtverdedigings- en Commandofregatten d.d. 21-06-2016 (Kamerstuk 27 830, nr.174)
- Behoeftestelling Instandhoudingsprogramma LC-Fregatten (A-brief) d.d. 04-02-2014 (Kamerstuk 27 830, nr. 123)
- Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 17-09-2013 (Kamerstuk 33 763 nr. 1)
- Projectevaluatie LCF d.d. 22-05-2009 (Kamerstuk 25 800, nr. 23)
- Marinestudie 2005 d.d. 14-10-2005 (Kamerstuk 30 300 X, nr. 9)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Oorspronkelijk	25-100							
2018	178,9	83,1	26,9	14,4	14,3	15,4	16,8	2024
2019	182,7	89,1	37,5	17,0	15,6	9,4	8,9	2024

Projectnaam

Maritime Ballistic Missile Defence (MBMD)

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2018-2021

Planning MPO 2017 : 2018-2021

Huidige planning : 2018-2022

Beleid en behoeftstelling

Het onderzoek naar en de ontwikkeling van een maritieme *Ballistic Missile Defence* (BMD)-capaciteit in aanvulling op de expeditionaire Patriot-capaciteit volgt uit de Marinestudie 2005. De verwerving van deze capaciteit is als intensivering opgenomen in de beleidsbrief 2011.

Door de modificatie van de SMART-L radar op de Luchtverdedigings- en Commandofregatten (LC-fregatten) levert Nederland een belangrijke bijdrage aan de Europese en bondgenootschappelijke raketverdediging. Deze modificatie sluit aan bij de prioriteiten van de NAVO en bij het *Smart Defence* initiatief. In dit kader worden landen aangemoedigd zich toe te leggen op specifieke, hoogwaardige capaciteiten. Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Met het project *Maritime Ballistic Missile Defence* (MBMD) worden de LC-fregatten voorzien van een SMART-L radar met aanvullende sensorcapaciteit (*early warning* capaciteit) ten behoeve van de vroegtijdige waarneming van ballistische raketten. De mogelijkheden voor internationale samenwerking worden momenteel onderzocht. Denemarken, Duitsland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk hebben concrete belangstelling getoond voor samenwerking op het gebied van *Ballistic Missile Defence*. Nederland heeft LC-fregatten met de verbeterde SMART-L radar als *early warning* sensorplatforms aangeboden aan het *Active Layered Theatre Ballistic Missile Defence* (ALTBMD) programma van de NAVO. Laatstgenoemde programma is opgegaan in het *Ballistic Missile Defence* (BMD) programma van de NAVO.

Relatie met andere projecten

- Instandhoudingsprogramma Luchtverdedigings- en Commando-fregatten (IP LC-fregatten)
- Vervanging *Medium Power Radars* in Wier en Nieuw Milligen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het aanbrengen van een SMART-L radar met *early warning* capaciteit op het tweede, derde en vierde LC-fregat wordt een jaar vertraagd vanwege de directe relatie met de uitvoering van het instandhoudingsprogramma LC-fregatten. Het aanbrengen van een SMART-L radar met *early warning* capaciteit op het eerste LC-fregat wordt niet vertraagd en is naar verwachting gereed in april 2019. Het projectvolume is aangepast als gevolg van het aanbrengen van aanvullende IFF-functionaliteit, het uitvoeren van vervolgstudie naar integratie van de sensorcapaciteit in het NAVO-netwerk voor BMD en prijspeilbijstelling.

Relevante Kamerstukken

- Brief over het project Vervanging *Medium Power Radar* van 29-10-2014 (Kamerstuk 27 830, nr. 139)
- Brief over de resultaten van de gecombineerde B/C/D-fase d.d. 16-05-2012 (Kamerstuk 27 830, nr. 100)
- Antwoorden op vragen over het project MBMD d.d. 25-10-2011 (Kamerstuk 27 830, nr. 94)
- Brief over het combineren van de B/C/D-fase van het project MBMD d.d. 07-10-2011 (Kamerstuk 27 830, nr. 93)
- Brief over de behoeftstelling van het project MBMD d.d. 26-09-2011 (Kamerstuk 27 830, nr. 91)
- Beleidsbrief 'Defensie na de kredietcrisis: een kleinere krijgsmacht in een onrustige wereld' d.d. 08-04-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 1)
- Marinestudie 2005 d.d. 14-10-2005 (Kamerstuk 30 300 X, nr. 9)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	100-250						
2018	130,5	118,4	7,1	5,0			
2019	143,2	120,4	11,0	8,8	1,1	0,9	1,0

Projectnaam

Midlife Update Hydrografische Opnemingsvaartuigen

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2019-2021

Huidige planning : 2019-2021

Beleid en behoeftestelling

Hydrografie betreft het verzamelen van gegevens over waterdiepte, getij, stroming, golven en de vorm en samenstelling van de zeebodem. Met het oog op de veiligheid op zee voert Defensie met de hydrografische opnemingsvaartuigen civiel-hydrografische taken uit die zijn vastgelegd in de wet en in internationale verdragen. De schepen kunnen bovendien in voorkomend geval worden ingezet bij expeditionair optreden zoals een amfibische operatie. Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Defensie voert op gezette tijden onderhoud aan materieel uit, maar dit voorkomt niet dat componenten en installaties verouderen. Reeds bij het ontwerp van de hydrografische opnemingsvaartuigen is rekening gehouden met de uitvoering van een *Midlife Update* (MLU) halverwege de levensduur. De technische staat van de schepen maakt op dit moment een MLU noodzakelijk.

Zonder MLU zullen de instandhoudingskosten in de loop der jaren fors toenemen en zal de inzetbaarheid van de schepen als gevolg van defecte componenten verminderen. De MLU stelt Defensie in staat om de schepen beschikbaar en de exploitatiekosten beheersbaar te houden.

De MLU betreft de technische instandhouding van de hydrografische opnemingsvaartuigen. Het betreft aanpassingen aan systemen die verouderd of aan het einde van hun levensduur zijn, of aanpassingen die noodzakelijk zijn om het materieel aan de wettelijke eisen te laten voldoen. Zo moet het systeem voor navigatie en hydrografie worden gemoderniseerd, is een vervanging van de hydrografische sensoren noodzakelijk en moeten het centrale managementsysteem en diverse subsystemen daarvan worden verbeterd.

Relatie met andere projecten

- Vervanging mijnenbestrijdingscapaciteit

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een nieuwe behoefte.

Relevante Kamerstukken

- Lijst van vragen en antwoorden over de behoeftestelling *Midlife Update* Hydrografische Opnemingsvaartuigen d.d. 07-06-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 240)
- Brief behoeftestelling *Midlife Update* Hydrografische Opnemingsvaartuigen (A-brief) d.d. 03-05-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 222)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2019	25-100	A					

Projectnaam

Midlife upgrade BV206D (MLU BV206D)

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2009

Planning MPO 2017 : 2019

Huidige planning : 2019

Beleid en behoeftestelling

Het CZSK heeft behoefte aan *All Terrain* Mobiliteit voor het Korps Mariniers. Hiervoor beschikt het Korps over de BV206D en gepantserde rupsvoertuigen van het type Viking. De BV206D's zijn aan het einde van hun technische levensduur. Hierdoor zijn de voertuigen verminderd inzetbaar en vertonen zij operationele tekortkomingen. Om financiële redenen is besloten de BV206D's niet te vervangen, maar een aantal voertuigen levensduurverlengend onderhoud te geven en te moderniseren zodat zij operationeel inzetbaar blijven tot tenminste 2025. De beschikbaarheid van voldoende *All Terrain* Mobiliteit voor het Korps Mariniers is het uitgangspunt geweest bij het vaststellen van de voor het CZSK benodigde aantallen voertuigen in het project Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW). Om operationele en financiële redenen is voor een deel van de marinierseenheden voor commandovoering, gevechtssteun en voorwaartse logistiek geen wielvoertuig als organiek voertuig opgenomen maar een gemodificeerde BV206D.

Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: ontplooibaarheid, mobiliteit en effectieve inzet.

Relatie met andere projecten

- Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW)

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

De eerste voertuigen die de *Midlife Upgrade* hebben gehad zijn in juni 2018 ingestroomd bij het Korps Mariniers. Het projectvolume is aangepast als gevolg van een verhoging van het aantal voertuigen dat een *upgrade* krijgt.

Relevante Kamerstukken

- Antwoorden op Kamervragen over de behoeftestellingsfase van het project *Midlife upgrade* BV206D d.d. 20-08-2010 (Kamerstuk 27 830, nr. 81)
- A-brief *Midlife upgrade* BV206D (MLU BV206) d.d. 25-05-2010 (Kamerstuk 27 830, nr. 77)
- Brief over de vervanging van *All Terrain Vehicles* van het Korps Mariniers (A-brief) d.d. 16-03-2005 (Kamerstuk 27 830, nr. 30)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2018	32,3	20,6	7,9	3,8			
2019	33,0	24,2	8,1	0,7			

Projectnaam

Midlife upgrade Landing Craft Utility (MLU LCU)

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2017-2018

Planning MPO 2017 : 2015-2022

Huidige planning : 2015-2023

Beleid en behoeftestelling

Veranderingen in de internationale veiligheidssituatie hebben geleid tot meer aandacht voor maritieme en amfibische operaties in kustwateren. Afhankelijk van de uit te voeren opdracht kan een maritieme expeditionaire taakgroep worden samengesteld uit vloot- en marinierseenheden. Om marinierseenheden vanaf een dergelijke taakgroep in te zetten op het land zijn landingsvaartuigen nodig. Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Het project betreft de aanpassing en verbetering van de huidige vijf *Landing Craft Utilities* (LCU's) van Defensie. Hoewel de vervanging van de vijf vaartuigen de voorkeur had, bleek dit financieel niet haalbaar. Daarom is gekozen voor een *midlife upgrade*. Het Commando Zeestrijdkrachten gebruikt landingsvaartuigen van het type *Landing Craft Utility* (LCU) en *Landing Craft Vehicle and Personnel* (LCVP).

Hiermee worden marinierseenheden en hun materieel van de amfibische transportschepen (*Landing Platform Docks*, LPD's) naar het strand verplaatst. Gedurende amfibische operaties verplaatst de LCU vooral groot en zwaar materieel, zoals rups- en wielvoertuigen, en logistieke voorraden. De LCVP verplaatst vooral personeel en een enkel licht voertuig. Door het aanpassen van de huidige LCU kan deze capaciteit voortaan ook materieel verplaatsen over grotere afstand en kan de LCU als ondersteuningsvaartuig worden ingezet, bijvoorbeeld als (*Floating*) *Forward Operating Base*.

Relatie met andere projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Door veranderende en bijgestelde prioriteiten intern Defensie zal de aanpassing en verbetering van de landingsvaartuigen een jaar later gereed komen.

Relevante Kamerstukken

- Brief over de behoeftestelling van het project *Midlife Upgrade Landing Craft Utility* (A-brief) d.d. 01-07-2014 (Kamerstuk 27 830, nr. 132)
- Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 17-09-2013 (Kamerstuk 33 763, nr. 1)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2018	25-100	A					
2019	25-100	A					

Projectnaam

Verbetering MK48 torpedo

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2011-2016

Planning MPO 2017 : 2011-2023

Huidige planning : 2011-2023

Beleid en behoeftestelling

Een van de hoofdlijnen van beleid is de vergroting van het expeditionaire vermogen en de inzetbaarheid van de krijgsmacht. In de maritieme context gaat het daarbij om de ondersteuning en beïnvloeding van landoperaties vanuit zee en het opereren in en nabij maritieme knooppunten, transportroutes en in wateren nabij operatierterreinen op het land. Nederlandse eenheden opereren derhalve in toenemende mate in kustwateren. Voor de verdediging op grotere afstand heeft de Nederlandse krijgsmacht na de afstoting van de Orion patrouillevliegtuigen alleen nog onderzeeboten beschikbaar. De boten beschikken over een scala aan sensoren. Het torpedowapensysteem kan zowel tegen oppervlakte-eenheden als tegen onderzeeboten worden ingezet.

De Walrusklasse onderzeeboten beschikken over één wapensysteem: de torpedo. Sinds de bouw van de boten wordt het type MK48, modificatiestandaard 4 (mod 4) gebruikt. Deze is van Amerikaanse makelij en in de jaren '70 van de vorige eeuw ontworpen voor inzet in diep water. De omstandigheden voor een succesvolle inzet van een torpedo zijn in ondiep water veel complexer dan de omstandigheden in diep water. De MK48 mod 4 heeft beperkte mogelijkheden kleine doelen in ondiep water te bestrijden. De MK48 mod 4 is in gebruik geweest bij de marine van Australië, Canada en de Verenigde Staten. Australië en de Verenigde Staten zijn reeds overgeschakeld op de mod 7, die beter geschikt is voor het gebruik in ondiep water. Reserveonderdelen voor de mod 4 worden niet meer geproduceerd en zijn nu al schaars. Hierdoor stijgen de exploitatiekosten de komende jaren sterk.

Dit vormt aanleiding voor verbetering van de MK48 torpedo. Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Relatie met andere projecten

- Instandhouding Walrusklasse onderzeeboten

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het projectvolume is aangepast als gevolg van valutakoers correctie. Daarnaast is het verschil in exploitatiekosten inzichtelijk gemaakt

Relevante Kamerstukken

- Brief over de aanvulling op de behoeftestelling verbetering van de MK48 *Heavy Weight* torpedo d.d. 30 januari 2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 145)
- Jaarverslag ministerie van Defensie d.d. 18-05-2011 (Kamerstuk 32 710 X, nr. 1)
- Behoeftestelling Modificatie MK48 torpedo (A-brief) d.d. 17-09-2009 (Kamerstuk 32 123 X, nr. 6)
- Marinestudie 2005 d.d. 14-10-2005 (Kamerstuk 30 300 X, nr. 9)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2018	151,9	79,2	16,3	18,9	19,2	18,3	
2019	146,1	78,2	15,2	17,7	17,9	17,1	
Delta-exploitatie			0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

Projectnaam

Vervanging mijnenbestrijdingscapaciteit

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2024-2029

Huidige planning : 2024-2029

Beleid en behoeftestelling

Nederland is voor haar welvaart en veiligheid afhankelijk van een vrij toegankelijke zee. Op maritiem gebied vervult Nederland een mondiale knooppuntfunctie. Een aanzienlijk deel van de Europese en wereldwijde maritieme aan- en afvoerlijnen loopt via de havens van Rotterdam, Amsterdam en Antwerpen. Voor de Nederlandse, Europese en zelfs mondiale economische welvaart en voorspoed is het dan ook essentieel dat een vrij gebruik van deze havens en aan- en afvoerlijnen blijft gegarandeerd. Het vrije gebruik van de zee en zeehavens kan echter op eenvoudige wijze worden ontzegd. Zo kan de dreiging van een beperkt aantal zeemijnen in de aanloop naar havens of in nauwe zeestraten al voldoende zijn voor grote economische schade. Daarnaast bevinden zich in de West- en Noord-Europese wateren nog steeds veel explosieven uit de Eerste en Tweede Wereldoorlog, zoals vliegtuigbommen en oude zeemijnen. Jaarlijks worden nog veel van deze explosieven gevonden en door de Europese marines vernietigd.

Daarnaast is de bewegingsvrijheid op zee ook voor militaire maritieme en amfibische operaties van groot belang. De NAVO heeft een tekort aan maritieme mijnenbestrijdingscapaciteit en heeft deze dan ook als *priority shortfall* aangemerkt. De beschikbaarheid voor bijvoorbeeld de NATO Response Force blijft achter bij de behoefte. De NAVO dringt er dan ook bij Nederland op aan de Alkmaarklasse mijnenbestrijdingsvaartuigen te vervangen door een hoogwaardige capaciteit. Voor de bescherming van de Nederlandse vitale belangen wil Defensie gelijktijdig twee mijnenbestrijdingstaken kunnen uitvoeren: een taak voor een vaartuig op de Noordzee ten behoeve van de nationale veiligheid, en een langdurige expeditionaire operatie in bijvoorbeeld de Middellandse Zee, de noordelijke Europese kustwateren of de Perzische Golf. De expeditionaire inzet zal meestal in het kader zijn van een internationale maritieme taakgroep, bijvoorbeeld als onderdeel van de NATO Response Force. De mijnenbestrijdingsoperaties moeten ook kunnen worden uitgevoerd als er een dreiging bestaat. Dit geldt zowel voor operaties dicht bij huis als ver weg.

Om te voldoen aan de inzetdoelstelling zal Defensie zes mijnenbestrijdingsvaartuigen met onbemande mijnenbestrijdingssystemen verwerven. Dit gebeurt in de vorm van internationale samenwerking met België. Daarbij heeft België de leiding bij de gezamenlijke vervanging van de mijnenbestrijdingscapaciteit en heeft Nederland de leiding bij de gezamenlijke vervanging van de M-fregatten. Voor een langdurige expeditionaire operatie zijn vier vaartuigen nodig in verband met onderhoud, gereedstellen en recuperatie.

Voor de permanente beschikbaarheid van een mijnenbestrijdingsvaartuig op de Noordzee zijn om dezelfde reden twee vaartuigen nodig. Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Relatie met andere projecten

- Vervanging M-fregatten

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een nieuwe behoefte.

Relevante Kamerstukken

- Lijst van vragen en antwoorden over de behoeftestelling Vervanging mijnenbestrijdingscapaciteit d.d. 08-06-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 246)
- Brief behoeftestelling Vervanging mijnenbestrijdingscapaciteit (A-brief) d.d. 03-05-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 225)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	250-1000						
2019	250-1000	D					

Projectnaam

Vervanging MK46 *Lightweight Torpedo*

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2023-2026

Planning MPO 2017 : 2023-2026

Huidige planning : 2023-2026

Beleid en behoeftestelling

Deze behoefte is in samenhang beschouwd met de gehele behoefte aan munitie van de krijgsmacht. Hierbij wordt munitie gelijkmatig aangevuld tot de minimale voorraad die nodig is voor de Nederlandse inzetambitie. Deze behoefte betreft de aankoop van een dusdanig aantal *lightweight* torpedo's dat toereikend is om te voldoen aan internationale afspraken in de komende jaren. In de toekomst zal dit aantal worden aangevuld tot het aantal dat nodig is voor de volledige inzetambitie, zoals genormeerd in het Beleidskader Inzetvoorraden (BKI) Munitie.

Het enige wapen van fregatten en NH-90 maritieme gevechtshelicopters tegen onderzeeboten is de *Lightweight Torpedo* (LWT). Het wapen kan offensief worden gebruikt, maar vormt ook de kern van de zelfverdediging van fregatten tegen onderzeeboten. De LWT die Nederland gebruikt, is de MK46 torpedo. Dit wapen stamt uit de jaren zestig van de vorige eeuw en is operationeel verouderd. Bovendien staat de onderhoudbaarheid onder druk.

Reservedelen worden niet meer geproduceerd en defecte onderdelen worden momenteel vervangen door tweedehands onderdelen van uit gefaseerde Amerikaanse torpedo's. Bovendien zal na 2018 de beschikbaarheid hiervan in toenemende mate onzeker worden, omdat de MK46 torpedo dan vanuit de Verenigde Staten niet langer logistiek wordt ondersteund. Teneinde de inzetbaarheid van het Commando Zeestrijdkrachten te kunnen blijven garanderen, dienen fregatten en de NH-90's te beschikken over een effectieve LWT in voldoende aantallen. Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Relatie met andere projecten

- Vervanging M-fregatten

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Geen

Relevante Kamerstukken

- Brief over de behoeftestelling 'Vervanging MK46 *Lightweight Torpedo*' (A-brief) d.d. 22-06-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 176)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	100-250						
2018	100-250	A					
2019	100-250	A					

Projectnaam

Verwerving Combat Support Ship

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2023

Huidige planning : 2023

Beleid en behoeftestelling

Bevoorrading op zee zorgt ervoor dat marineschepen niet vaker dan nodig voor hun bevoorrading het operatiegebied moeten verlaten en een haven moeten bezoeken. Bovendien is een eigen of bevriende haven niet altijd voorhanden en is een schip kwetsbaar in een haven bij verhoogde dreiging. Dit draagt in belangrijke mate bij aan effectief expeditionair optreden, maar ook aan het efficiënt opleiden en trainen en de efficiënte voorbereiding van de gereedstelling van marineschepen.

Defensie streeft ernaar permanent een bevoorradingcapaciteit op zee operationeel beschikbaar te hebben.

Bevoorradingsschepen ondersteunen marineschepen tijdens hun inzet en vergroten daarmee hun effectiviteit. Nederland beschikt momenteel over één schip dat de bevoorradingstaak op zee kan uitvoeren, het *Joint Support Ship* (JSS) Zr.Ms. Karel Doorman. Om de effectiviteit van de inzet van marineschepen van het Commando Zeestrijdkrachten te vergroten heeft Defensie behoefte aan een tweede bevoorradingsschip.

Ook is Defensie met slechts één bevoorradingsschip niet in staat periodiek bevoorradingcapaciteit op zee aan de NAVO ter beschikking te stellen, omdat dit ten koste zou gaan van de nationale bevoorradingstaak.

De onderkende behoefte heeft geleid tot de verwerving van een zogenaamd *Combat Support Ship* (CSS). Dit is een maritieme bevoorradingcapaciteit die wereldwijd inzetbaar is en geïntegreerd kan opereren in een maritieme of amfibische taakgroep, ook in omstandigheden met een hoge dreiging. Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Het CSS is functioneel vergelijkbaar met het JSS, met uitzondering van de functies van het JSS op de gebieden van strategisch zeetransport en *Sea Basing*. Deze functies zijn voor het nieuwe CSS niet nodig. Daarentegen moet het CSS relatief snel, vanaf 2023, operationeel inzetbaar zijn. Om dit mogelijk te maken kiest Defensie voor aansluiting bij een bestaand ontwerp, en wel dat van het JSS. Dit zorgt voor het efficiënt toepassen van reeds aanwezige kennis (*Military-off-the-Shelf*, MOTS) en is voordelig voor de instandhouding van het schip. Ook biedt het voordelen bij het opleiden en trainen van de bemanning. Het CSS is kleiner dan het JSS maar zal zoveel mogelijk overeenkomen met het JSS ten aanzien van onder andere de architectuur en inrichting van het schip, het commandosysteem (*Combat Management System*), de bewapening, en het gebruik van dezelfde (sub)systemen.

Relatie met andere projecten

- Verwerving *Softkill* Torpedo Defensiesysteem
- Vervanging *Close-in Weapon System*

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een nieuwe behoefte.

Relevante Kamerstukken

- Lijst van vragen en antwoorden over de behoeftestelling Verwerving *Combat Support Ship* d.d. 08-06-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 245)
- Brief behoeftestelling Verwerving *Combat Support Ship* (A-brief) d.d. 03-05-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 212)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	250-1000						
2019	250-1000	A	D				

Projectnaam

ESSM Block 2: Verwerving en integratie

Projectfase

In onderzoek

Wel/niet gemandateerd

Twee deelprojecten gemandateerd, één deelproject niet gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2024-2027

Huidige planning : 2024-2027

Beleid en behoeftestelling

Defensie beschikt over Luchtverdedigings- en Commandofregatten (LC-fregatten) en Multipurpose fregatten (M-fregatten) voor de ondersteuning en de beïnvloeding van landoperaties vanuit zee en voor operaties in en nabij maritieme knooppunten en transportroutes. Om deze taken te kunnen uitvoeren dienen de fregatten over een effectieve luchtverdediging te beschikken.

De dreiging van moderne antischipraketten groeit. De technologische complexiteit van deze raketten is toegenomen en deze raketten worden steeds sneller tot enkele malen de snelheid van het geluid. Tevens hebben deze raketten geavanceerde geleidingssystemen waarmee ze complexere en onvoorspelbare vluchtprofielen kunnen uitvoeren. De huidige Evolved Sea Sparrow Missile (ESSM) Block 1 luchtverdedigingsraket aan boord van de LC-fregatten zal gaandeweg steeds minder geschikt zijn voor de verdediging tegen de nieuwste generatie antischipraketten.

De in ontwikkeling zijnde ESSM Block 2 raket is de vervanger van de ESSM Block 1 raket waarmee op dit moment de LC-fregatten zijn uitgerust. In 2013 heeft Defensie besloten deel te nemen aan de internationale ontwikkeling van de ESSM Block 2 raket. Vervolgens is in 2016 besloten om deel te nemen aan de internationale productie van deze raket. Het project ESSM Block 2: Verwerving en integratie is het derde project in deze reeks en bestaat uit drie deelprojecten. Dat zijn ten eerste de verwerving van de ESSM Block 2 raketten, ten tweede de integratie van deze luchtverdedigingsraket aan boord van de LC-fregatten en ten derde de inbedding van de instandhouding van de ESSM Block 2 raket in de bedrijfsvoering van het Commando Zeestrijdkrachten (CZSK). Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Het eerste deelproject 'verwerving van ESSM Block 2 raketten' (ten behoeve van de LC-fregatten en de vervangers van de huidige M-fregatten) en het derde deelproject 'inbedding van instandhouding in bedrijfsvoering CZSK' zijn gemandateerd. Het tweede deelproject 'integratie aan boord van LC-fregatten' is niet gemandateerd en zodra opportuun wordt de Tweede Kamer geïnformeerd over de resultaten van de DMP B- en D-fase van dit deelproject.

Relatie met andere projecten

- ESSM Block 2: deelname aan internationale productie
- Vervanging M-fregatten

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een nieuwe behoefte.

Relevante Kamerstukken

- Lijst van vragen en antwoorden over de behoeftestelling ESSM Block 2: Verwerving en integratie d.d. 08-06-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 248)
- Brief behoeftestelling ESSM Block 2: Verwerving en integratie (A-brief) d.d. 03-05-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 227)

Planning¹

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	250-1000						
2019	250-1000	A	B				

¹ DMP B-brief heeft betrekking op deelproject 'integratie aan boord van LC-fregatten'

Projectnaam

Midlife Update Zr.Ms. Johan de Witt

Projectfase

In onderzoek

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2021-2022

Huidige planning : 2021-2022

Beleid en behoeftestelling

De amfibische transportschepen (*Landing Platform Docks*, LPD's) leveren een belangrijke bijdrage aan het expeditionaire vermogen van de krijgsmacht. Defensie is met deze schepen en bijbehorende eenheden in staat gevechtskracht vanuit zee op het land uit te oefenen. Een LPD vervult bij het optreden op en vanuit zee een belangrijke rol vanwege de combinatie van commandovoerings- en transportcapaciteiten. Nationale en internationale staven geven vanaf een LPD leiding aan het geïntegreerde optreden van vloot- en marinierseenheden.

Zr.Ms. Johan de Witt beschikt over faciliteiten voor commandovoering van een maritieme (landings)operatie en over een hospitaal (*Role-2*). Beide capaciteiten zijn binnen de NAVO en de EU schaars. Ook de mogelijkheid om langdurig met meerdere helikopters te opereren maakt het LPD tot een waardevolle capaciteit. Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Defensie voert op gezette tijden regulier onderhoud aan materieel uit, maar dit voorkomt niet dat componenten en installaties verouderen. Halverwege de levensduur van Zr.Ms. Johan de Witt is het noodzakelijk om een *Midlife Update* uit te voeren. Zonder MLU zullen de instandhoudingskosten in de loop der jaren fors toenemen en zal de beschikbaarheid van het schip verminderen als gevolg van defecte componenten. Vanwege veranderingen in de dreigingsomgeving zijn aanpassingen nodig om het schip operationeel relevant te houden. De MLU is daarom nodig om de operationele inzetbaarheid van het schip te garanderen tot het einde van de levensduur in 2032. Defensie is door de MLU in staat om de exploitatiekosten beheersbaar en het schip beschikbaar te houden.

Relatie met andere projecten

- Verwerving *Softkill* Torpedo Defensiesysteem

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een nieuwe behoefte.

Relevante Kamerstukken

- Lijst van vragen en antwoorden over de behoeftestelling *Midlife Update* Zr.Ms. Johan de Witt d.d. 07-06-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 241)
- Brief behoeftestelling *Midlife Update* Zr.Ms. Johan de Witt (A-brief) d.d. 03-05-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 221)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2019	25-100	A					

Projectnaam

Vervanging 127 mm kanon
Luchtverdedigings- en Commandofregatten

Projectfase

In onderzoek

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2019-2023

Huidige planning : 2019-2023

Beleid en behoeftestelling

Defensie beschikt over Luchtverdedigings- en Commandofregatten (LC-fregatten). Dit zijn veelzijdig inzetbare marineschepen die de ruggengraat vormen van de oppervlaktevloot. Behalve voor maritieme gevechtsoperaties is het LC-fregat ook geschikt voor andere taken. Het kan bijvoorbeeld gaan om maritieme veiligheidsoperaties zoals kustwachttaken en de bestrijding van terrorisme, drugssmokkel en piraterij, en maritieme assistentietaken zoals noodhulp of evacuaties. De LC-fregatten zijn daartoe uitgerust met gelaagde sensor-, wapen- en commandosystemen voor de inzet op de korte, middellange en lange afstand. Het 127 mm kanon vormt hiervan een integraal onderdeel. Het kanon wordt ingezet tegen zeedoelen tot op een afstand van 12,5 zeemijl om te waarschuwen of te neutraliseren. Ook kan het kanon worden ingezet tegen doelen op het land ter ondersteuning van amfibische en landoperaties.

Bij de bouw van de LC-fregatten, rond de eeuwwisseling, zijn gebruikte kanons geïnstalleerd. Deze kanons zijn nu gemiddeld 50 jaar oud. De technische en operationele levensduur van 30 jaar is daarmee ver overschreden. Vaak zijn de kanons door technische problemen niet inzetbaar. Daarnaast vergt het kanon zowel aan boord als aan de wal veel onderhoud, terwijl sommige onderdelen niet langer verkrijgbaar zijn. Verder voldoen het kanon, het munitieopvoersysteem en de munitiebergplaats op het schip niet meer aan de thans geldende arbo-eisen.

Modificatie van het kanon door middel van een instandhoudingsprogramma is geen optie. Gezien de leeftijd van de kanons zullen zich regelmatig defecten blijven voordoen. De beschikbaarheid van reservedelen zal steeds slechter worden. Daarmee wegen de kosten van instandhouding niet op tegen de baten in termen van beschikbare kanonsystemen. Vervanging van het kanon is derhalve noodzakelijk. Het project 'Vervanging 127 mm kanon' betreft de verwerving en installatie aan boord van operationele kanonsystemen voor de LC-fregatten inclusief bijbehorend (semi-)automatisch munitieopvoersysteem, de aanpassing van de bijhorende *Integrated Logistic Support*. Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Bij uitdienststelling van de huidige LC-fregatten zal worden onderzocht of het doelmatiger is om de nieuwe kanons aan boord te laten staan en mee te verkopen met de fregatten ofwel te demonteren en over te zetten op de vervangers van de huidige LC-fregatten.

Relatie met andere projecten

- Instandhoudingsprogramma Luchtverdedigings- en Commandofregatten (IP LC-fregatten)

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een nieuwe behoefte.

Relevante Kamerstukken

- Lijst van vragen en antwoorden over de behoeftestelling Vervanging 127 mm kanon LC-fregatten d.d. 08-06-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 244)
- Brief behoeftestelling Vervanging 127 mm kanon LC-fregatten (A-brief) d.d. 03-05-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 218)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	100-250						
2019	100-250	A					

Projectnaam

Vervanging *Close-in Weapon System*

Projectfase

In onderzoek

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2024-2030

Huidige planning : 2024-2030

Beleid en behoeftestelling

Van de huidige grotere oppervlakteschepen van het Commando Zeestrijdkrachten (CZSK) beschikken de Multipurpose fregatten (M-fregatten), de Luchtverdedigings- en Commandofregatten (LC-fregatten), de twee amfibische *Landing Platform Docks* (LPD's) en het bevoorradingsschip *Joint Support Ship* (JSS) over het Goalkeeper-systeem voor de zelfverdediging op korte afstand tegen luchtdreigingen, waaronder antischipraketten, en kleine oppervlaktedoelen. Dit wapensysteem is in gebruik sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw. Momenteel voert Defensie een instandhoudingsprogramma uit voor dit wapensysteem dat de levensduur ervan tot 2025 verlengt. De Goalkeepers dienen dus vanaf 2025 te worden vervangen om de effectieve zelfverdediging van deze schepen te waarborgen.

De fregatten zijn veelzijdig inzetbare schepen en vormen de ruggengraat van de oppervlaktevloot. Behalve voor maritieme gevechtsoperaties zijn de fregatten ook geschikt voor andere taken. Het kan bijvoorbeeld gaan om maritieme veiligheidsoperaties zoals kustwachttaken en de bestrijding van terrorisme, drugsmokkel en piraterij, en maritieme assistentietaken zoals noodhulp of evacuaties. De LPD's en het JSS zijn voor meerdere ondersteunende taken inzetbaar. Defensie bereidt verder de aanschaf voor van een tweede bevoorradingsschip (*Combat Support Ship*, CSS).

De kwalitatieve behoefte bestaat uit een wapensysteem om tijdens operaties op open zee en in kustwateren op relatief korte afstand luchtdoelen en oppervlaktedoelen te kunnen bestrijden, ook bij een hoge dreiging. Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018. In de onderzoeksfase (B-fase) zal Defensie onderzoeken welke vervangende systemen voldoen aan de eisen, rekening houdend met de verwachte wijze van inzet van de verschillende schepen en de te verwachten dreiging. Mogelijk zullen niet alle schepen met hetzelfde wapensysteem worden uitgerust. Defensie zal daarbij de prestaties en de levensduurkosten van de verschillende mogelijke systemen afwegen tegen de voordelen van standaardisatie.

Relatie met andere projecten

- Vervanging M-fregatten
- Verwerving *Combat Support Ship*

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een nieuwe behoefte.

Relevante Kamerstukken

- Lijst van vragen en antwoorden over de behoeftestelling Vervanging *Close-In Weapon System* d.d. 07-06-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 238)
- Brief behoeftestelling Vervanging *Close-In Weapon System* (A-brief) d.d. 03-05-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 220)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	100-250						
2019	100-250	A		B			

Projectnaam

Vervanging M-fregatten

Projectfase

In onderzoek

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2025-2027

Huidige planning : 2025-2027

Beleid en behoeftestelling

Fregatten zijn veelzijdig inzetbare schepen en vormen de ruggengraat van de oppervlaktevloot. Het zijn belangrijke eenheden om te zorgen voor veiligheid op zee en voor de maritieme verdediging van het eigen en bondgenootschappelijk grondgebied inclusief het Caribische deel van het Koninkrijk. Veiligheid op zee is van belang omdat Nederland sterk afhankelijk is en blijft van onbelemmerd zeetransport. Nederland vervult een belangrijke knooppuntfunctie in de mondiale economie, inclusief de informatie-, aan- en afvoerlijnen.

Behalve voor maritieme gevechtsoperaties zijn de fregatten ook geschikt voor andere taken, zoals maritieme veiligheidsoperaties waaronder terrorismebestrijding, drugsbestrijdings- en antipiraterij operaties en kustwachttaken en maritieme assistentie, zoals noodhulp of evacuaties.

In grote delen van de wereld is sprake van toenemende maritieme militaire capaciteiten. Veel landen investeren fors in onder andere moderne raketsystemen en onderzeeboten. Het aantal niet-Westerse landen dat over onderzeeboten beschikt,

neemt toe terwijl de onderzeebootbestrijdingscapaciteit van de NAVO in de afgelopen decennia is verminderd en bovendien sterk is verouderd. De NAVO heeft onderzeebootbestrijding dan ook als *priority shortfall* benoemd.

Bij maritieme gevechtsoperaties zijn fregatten essentieel bij het beveiligen van kwetsbare eenheden, zoals amfibische schepen, landingsvaartuigen of mijnenbestrijdingseenheden als deze voor hun missie opereren dicht bij de kust. Zowel de Luchtverdedigings- en Commandofregatten (LC-fregatten) als de Multipurpose fregatten (M-fregatten) zijn geschikt voor het bestrijden van oppervlakte doelen. Als het gaat om luchtverdediging bieden de LC-fregatten de meeste capaciteiten. De M-fregatten op hun beurt zijn gespecialiseerd in onderzeebootbestrijding, een taak waarvoor het LC-fregat niet specifiek is toegerust.

M-fregatten vormen in combinatie met onderzeeboten en geëmbarkeerde maritieme gevechtshelikopters (NH-90) een belangrijke capaciteit tegen de dreiging van onderzeeboten en van oppervlakeschepen. In de gelaagde verdediging tegen de dreiging van onderzeeboten is een fregat complementair aan de eigen onderzeebootcapaciteit en helikopters. Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Om te voldoen aan de inzetdoelstelling zal Defensie twee fregatten verwerven. Dit gebeurt in de vorm van internationale samenwerking met België. Daarbij heeft Nederland de leiding bij de gezamenlijke

vervanging van de M-fregatten en heeft België de leiding bij de gezamenlijke vervanging van de mijnenbestrijdingsvaartuigen.

Relatie met andere projecten

- ESSM Block 2: Verwerving en integratie
- Vervanging *Close-In Weapon System*
- Vervanging maritiem *Surface to Surface Missile*
- Vervanging mijnenbestrijdingscapaciteit
- Vervanging MK46 *Lightweight Torpedo*
- Verwerving *Softkill Torpedo* Defensiesysteem

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een nieuwe behoefte.

Relevante Kamerstukken

- Lijst van vragen en antwoorden over de behoeftestelling Vervanging M-fregatten d.d. 08-06-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 249)
- Brief behoeftestelling Vervanging M-fregatten (A-brief) d.d. 03-05-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 224)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	1000-2500						
2019	1000-2500	A	B	D			

Projectnaam

Vervanging maritiem *Surface-to-surface missile*

Projectfase

In onderzoek

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning: 2024-2028

Huidige planning: 2024-2028

Beleid en behoeftestelling

Defensie beschikt over Luchtverdedigings- en Commandofregatten (LC-fregatten) en Multipurpose fregatten (M-fregatten). Deze fregatten kunnen opereren tot in het hoogste deel van het geweldsspectrum waarbij ze in staat moeten zijn om oppervlaktedoelen op zee op grote afstand te bestrijden. Daartoe beschikken deze fregatten momenteel over Harpoon-raketten (*Surface-to-surface missile*, SSM).

De Harpoon-raketten zijn in gebruik sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw en het ontwerp van het Harpoon-systeem is ruim 40 jaar oud. Vanwege de operationele veroudering heeft het systeem inmiddels enkele beperkingen en zal het systeem de komende jaren steeds meer aan operationele effectiviteit verliezen. De fregatten dienen dan ook met een vervangende SSM-capaciteit te worden uitgerust om vijandelijke oppervlakteschepen te kunnen bestrijden en andere missies met een hoog geweldsniveau te kunnen uitvoeren. Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Het uitgangspunt bij de kwantitatieve behoefte is de een-op-een vervanging van de huidige voorraad Harpoon-raketten. De kwantitatieve behoefte is echter mede afhankelijk van de eigenschappen van het te verwerven wapensysteem. Daarom zal de kwantitatieve behoefte pas in de loop van het project definitief worden vastgesteld. Defensie doet in het openbaar geen mededelingen over aantallen bewapening.

Relatie met andere projecten

- Vervanging M-fregatten

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een nieuwe behoefte.

Relevante Kamerstukken

- Lijst van vragen en antwoorden over de behoeftestelling Vervanging maritiem *Surface-to-surface missile* d.d. 08-06-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 247)
- Brief behoeftestelling Vervanging maritiem *Surface-to-surface missile* (A-brief) d.d. 03-05-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 216)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	100-250						
2019	100-250	A					

Projectnaam

Vervanging onderzeebootcapaciteit

Projectfase

In onderzoek

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2027-2030

Planning MPO 2017 : 2027-2030

Huidige planning : 2027-2030

Beleid en behoeftestelling

In september 2013 verscheen de nota *In het Belang van Nederland* met de hoofdlijnen van het defensiebeleid van het kabinet. De nota weerspiegelt de volatiele, snel veranderende veiligheidsomgeving zoals onder meer beschreven in de Internationale Veiligheidsstrategie (IVS), eveneens uit 2013, en in de beleidsbrief *Internationale Veiligheid Turbulente tijden in een instabiele omgeving* uit 2014. Veel elementen hieruit keren ook terug in de *EU Global Strategy on foreign and security policy* die in de zomer van 2016 openbaar is gemaakt. Het kabinet concludeerde dat de krijgsmacht breed inzetbaar moet blijven om de drie hoofdtaken te kunnen vervullen. Dit zijn achtereenvolgens de bescherming van het eigen en bondgenootschappelijke grondgebied, met inbegrip van het Koninkrijk in het Caribisch gebied, de bevordering van de internationale rechtsorde en stabiliteit en de ondersteuning van civiele autoriteiten.

De verwevenheid tussen de interne en externe veiligheid, en daarmee van de verwevenheid van de hoofdtaken, neemt toe. Een veelzijdig inzetbare krijgsmacht is essentieel met het oog op de Nederlandse veiligheidsbelangen. Het kan daarbij gaan om de inzet in NAVO, EU en VN-verband of in een *coalition of the willing*. De druk op Europese landen, waaronder Nederland, om schaarse, hoogwaardige wapensystemen en enablers beschikbaar te hebben en te leveren, is hoog. Omdat de beschikbaarheid van die systemen begrensd is, is internationale samenwerking noodzakelijk. Ook de nota *In het Belang van Nederland* maakt daarvan gewag. Van bondgenoten wordt verwacht dat zij voldoende investeren in de capaciteiten van de krijgsmacht. Voorbeelden hiervan zijn de vervanging van Chinook helikopters en operationele voertuigen, maar ook de onderzeebootcapaciteit. Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Vanaf midden volgend decennium bereiken de Nederlandse onderzeeboten het einde van hun levensduur. Een verdere levensduurverlenging zou complex zijn en gepaard gaan met hoge kosten en technische risico's. Defensie richt zich daarom op de vervanging van de huidige onderzeeboten door een nieuwe, moderne en toekomstbestendige capaciteit. Om over effectieve capaciteit in het onderwaterdomein te kunnen blijven beschikken, zijn nu voorbereidingen aan de orde die een vervangingsbesluit over een aantal jaren mogelijk moeten maken. Daarbij is dan ook een analyse van de (toekomstige) veiligheidssituatie van

belang. Met het oog op de later te nemen besluiten zal Defensie op basis van de behoeftestellingsbrief van 17 juni 2016 de vervangingsmogelijkheden nauwgezet in kaart gaan brengen. De A-brief markeert de overgang naar de onderzoeksfase (de B-fase van het DMP) waarin wordt nagegaan hoe aan de functionele behoefte kan worden voldaan. Dit is de eerste stap in het Defensie Materieel Proces dat Defensie hanteert om materieelinvesteringen te structureren en de Tweede Kamer daarover op gezette tijden te informeren. Defensie hecht veel waarde aan een zorgvuldige voorbereiding van besluitvorming over de vervanging van deze complexe capaciteit. Het belang van dit project wordt mede onderstreept door het besluit van de Tweede Kamer de vervanging aan te merken als 'groot project'.

Relatie met andere projecten

- Instandhouding Walrusklasse onderzeeboten

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	>2500						
2018	>2500	B					
2019	>2500	B					

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het vervangingsproces voor de onderzeebootcapaciteit bevindt zich nu in de onderzoeksfase (de B-fase van het DMP). Na onderzoek is besloten op basis van functionaliteiten en kosten dat alleen bemande onderzeebootvarianten deel uitmaken van de variantenvergelijking door middel van onder andere een kosten-batenanalyse. Daarnaast wordt in de B-fase onderzocht welke *Original Equipment Manufacturers* (OEMs) het meest geschikt zijn om de te kiezen onderzeebootvariant te gaan leveren. Mogelijkheden voor internationale samenwerking en participatie van de Nederlandse industrie (in samenwerking met het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat) worden ook meegewogen en leiden eind 2018 tot een DMP B-brief.

Relevante Kamerstukken

- Defensienota 2018 – Investeren in onze mensen, slagkracht en zichtbaarheid d.d. 26-03-2018 (Kamerstuk 34 919, nr. 1)
- Lijst met vragen en antwoorden over de A-brief Vervanging onderzeebootcapaciteit d.d. 28-06-2017 (Kamerstuk 34 225, nr. 17)
- Brief over lijnen van ontwikkeling in het meerjarig perspectief voor een duurzaam gereede en snel inzetbare krijgsmacht, 'Houvast in een onzekere wereld' d.d. 14-02-2017 (Kamerstuk 33 763, nr.126)
- Brief over de behoeftestelling Vervanging Onderzeecapaciteit (A-brief) d.d. 17-06-2016 (Kamerstuk 34 225, nr.13)
- Brief over de 'Samenstelling klankbordgroep vervanging onderzeeboten' d.d. 31-03-2016 (Kamerstuk 34 225, nr. 10)
- Brief over de 'Instelling klankbordgroep vervanging onderzeeboten' d.d. 17-03-2016 (Kamerstuk 34 225, nr. 3)
- Brief van de VCD met het 'Voorstel tot aanwijzing van het project vervanging Nederlandse onderzeeboten tot een groot project, in de zin van de Regeling Grote Projecten' d.d. 09-12-2015 (Kamerstuk 34 225, nr. 2)
- Brief over de 'Visie op de toekomst van de onderzeedienst' d.d. 09-06-2015 (Kamerstuk 34 225, nr. 1)
- Beleidsbrief 'Defensie na de kredietcrisis: een kleinere krijgsmacht in een onrustige wereld' d.d. 08-04-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 1)

ProjectnaamVerwerving *Softkill* Torpedo Defensiesysteem**Projectfase**

In onderzoek

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2021-2027

Huidige planning : 2021-2027

Beleid en behoeftestelling

Vrijwel alle onderzeeboten beschikken over een grote slagkracht tegen oppervlakteschepen in de vorm van torpedo's. De huidige onderzeebootbestrijding van het CZSK richt zich op het bestrijden van vijandelijke onderzeeboten voordat zij torpedo's kunnen inzetten, bij voorkeur op grote afstand van een maritieme taakgroep. Desondanks kan het voorkomen dat een onderzeeboot een torpedo lanceert tegen een maritieme taakgroep of een afzonderlijk schip. Een verdediging tegen torpedo's is daarom noodzakelijk. Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Een volledig torpedodefensiesysteem bestaat uit twee delen. Een systeem ter misleiding of verstoring van torpedo's (*Softkill*) en een systeem om torpedo's uit te schakelen (*Hardkill*). Op dit moment is alleen het *Softkill* systeem grotendeels 'van de plank' verkrijgbaar. Een effectief *Hardkill* systeem vereist nog nader onderzoek en ontwikkeling. Dit project betreft alleen de verwerving van het *Softkill* systeem.

Relatie met andere projecten

- Vervanging M-fregatten
- Verwerving *Combat Support Ship*

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een nieuwe behoefte.

Relevante Kamerstukken

- Lijst van vragen en antwoorden over de behoeftestelling Verwerving *Softkill* Torpedo Defensiesysteem d.d. 07-06-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 239)
- Brief behoeftestelling Verwerving *Softkill* Torpedo Defensiesysteem (A-brief) d.d. 03-05-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 229)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	100-250						
2019	100-250	A					

Projecten

Landstrijdkrachten

Projectnaam

Army Ground Based Air Defence System (AGBADS)

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2005

Planning MPO 2017 : 2019

Huidige planning : 2019

Beleid en behoeftestelling

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht verder te verbeteren. Het past binnen het streven om te kunnen optreden op alle geweldsniveaus en er wordt invulling gegeven aan de voorgenomen modernisering van de grondgebonden luchtverdediging. Voorts past het binnen het streven om te kunnen optreden in netwerken (*Network Enabled Capabilities*) en de effectiviteit van de hoofdwapensystemen verder te vergroten. Dit project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve (wapen)inzet en hoogwaardige commandovoering.

Dit project betreft de invoering van bevelvoering- en communicatievoorzieningen alsmede lanceersystemen voor de luchtverdediging voor middellange en korte afstand (SHORAD en STINGER) voor het CLAS. Hiermee wordt een gecontroleerde en gecoördineerde inzet van de verschillende grondgebonden luchtverdedigingssystemen mogelijk.

Relatie met andere projecten

- *Midlife Update Fennek*

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

De reeks is commercieel vertrouwelijk gemaakt in verband met een nieuwe aanbesteding.

Relevante Kamerstukken

- Brief over de resultaten van de verweringsvoorbereidingsfase van deel 1 fase 2, BMC4I FOC en deel 2, SSC (D-brief) d.d. 05-10-2006 (Kamerstuk 29 221, nr. 5)
- Brief over het project FGBADS (B/C-brief) d.d. 19-09-2003 (Kamerstuk 29 221, nr. 1)
- Brief inzake de resultaten van de voor-studiefase van het project TICCS (B-brief) d.d. 27-02-1998 (Kamerstuk 25 917, nr. 1)
- Brief over de behoefte aan een *Command & Control* systeem voor de luchtverdediging bij de Koninklijke Landmacht (A-brief) d.d. 13-06-1995 (Kamerstuk 23 900 X, nr. 82)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2018	133,4	132,9				0,4	
2019	100-250	D					

Projectnaam

C-RAM en Class 1-UAV detectiecapaciteit

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot**Oorspronkelijke planning** : 2011-2014**Planning MPO 2017** : 2020-2023**Huidige planning** : 2020-2022**Beleid en behoeftstelling**

Het project is onderdeel van het beleid om de inlichtingenketen te versterken. Het past binnen het streven om de effectiviteit van de hoofdwapensystemen verder te vergroten. Tevens past dit project binnen het streven van betere bescherming van ingezette eenheden. Het project versterkt drie operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve inzet, veiligheid en bescherming, en gevalideerde inlichtingen.

Nederland streeft naar een kwalitatief hoogwaardige en volledig inzetbare krijgsmacht die expeditionair en wereldwijd kan opereren. Om effectief te kunnen optreden is een sterke inlichtingenpositie een eerste vereiste. Ervaringen uit recente militaire operaties onderstrepen dat. Inlichtingen zijn essentieel voor een goede *situational awareness* en meer in het bijzonder ook voor de bestrijding van vijandelijke grondwapens. Tot op heden kan de wapenlocatieradar (WLR) voor een deel in deze behoefte voorzien. Met het einde van de levensduur van de WLR in zijn huidige vorm ontstaat behoefte aan vervangende capaciteit. Daarnaast worden Nederlandse militaire eenheden steeds vaker

geconfronteerd met aanvallen met *Rockets, Artillery and Mortars* (RAM). Vooral de geïmproviseerde varianten van deze wapens zijn eenvoudig te verkrijgen, gemakkelijk te bedienen en vormen een significante bedreiging voor Nederlandse eenheden. Ook is er een toenemende dreiging van kleine onbemande vliegtuigen (Class 1-UAV of *drones*), die kunnen worden voorzien van optische middelen of een offensieve lading. Door deze veranderende dreiging is de behoefte herijkt en is de projectnaam overeenkomstig aangepast. Gestreefd wordt naar de introductie van multi-missie-sensoren die naast de dreigingen van RAM en Class 1-UAV ook de dreiging van *Air Breathing Threats* (vliegtuigen en helikopters) en *Cruise Missies* aankunnen. De diversiteit aan sensorsystemen binnen het Defensie Grondgebonden Luchtverdedigingscommando (DGLC) kan hierdoor op termijn worden verminderd.

Relatie met andere projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Vanwege operationele urgentie om de inlichtingenketen te versterken wordt de vervulling van de behoefte versneld. Tevens is de behoefte aan het aantal sensoren verhoogd, hetgeen een verhoging van het project budget tot gevolg heeft.

Relevante Kamerstukken

- Behoeftstelling C-RAM en Class 1 UAV-detectiecapaciteit (A-brief) d.d. 21-10-2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 161)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	100-250						
2018	25-100	A					
2019	100-250	A					

Projectnaam

Groot Pantserwielvoertuig (GPW, Boxer), productie

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2015

Planning MPO 2017 : 2019

Huidige planning : 2019

Beleid en behoeftstelling

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht verder te verbeteren met kwalitatief hoogwaardig materieel. Het past binnen het streven om de effectiviteit van hoofdwapensystemen verder te vergroten en op te kunnen treden op alle geweldsniveaus. Voorts past het in het streven om de interoperabiliteit in nationaal en internationaal verband te kunnen verbeteren. Verder worden met dit project bijdragen geleverd aan de ontwikkeling van nieuw beleid op het gebied van onderhoud. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: ontplooibaarheid en mobiliteit, veiligheid en zelfbescherming en effectieve (wapen)inzet.

Dit project betreft de internationale ontwikkeling van een nieuw pantserwielvoertuig, de Boxer. De ontwikkeling van de Boxer is vanaf 1999 als binationaal project door Duitsland en het Verenigd Koninkrijk opgezet. Begin 2001 is Nederland tot deze samenwerking toegetreden, waarna het Verenigd

Koninkrijk zich in 2004 uit het project heeft teruggetrokken. Vanaf dat moment is het project als een binationaal project door Duitsland en Nederland voortgezet. Het betreft de ontwikkeling van een gemeenschappelijk basisvoertuig en specifieke landgebonden missiemodulen. Voor Nederland worden momenteel voor operationeel gebruik vier versies voorzien: commandopost, ambulance, vracht, en genie. In december 2006 is voor de serieproductie een contract getekend, dat de levering omvat van 200 voertuigen voor Nederland en 272 voertuigen voor Duitsland. De rijlesvoertuigen zijn in 2013 geleverd. De levering van voertuigen voor operationeel gebruik is in 2014 begonnen met de ambulance-uitvoering en loopt tot 2018. Het Nederlandse leverschema loopt deels parallel met het ontwikkeltraject van de diverse versies. Duitsland loopt in het programma voor op Nederland want de serieproductie is eind 2008 begonnen en de eerste voertuigen zijn vanaf midden 2011 ingezet in Afghanistan.

Relatie met andere projecten

- Defensiebrede vervanging van ondersteunende Klein Kaliber Wapens
- Geïntegreerde oefen- en trainingscapaciteit voor grondgebonden eenheden
- Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS)

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

De serieproductie voor Nederland is voltooid. Tot medio 2019 vinden er nog retrofit activiteiten plaats om alle voertuigen op de laatste standaard te brengen. Internationaal kan de Boxer op warme belangstelling rekenen. Duitsland

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	250-1000						
2018	Productie: 805,7	795,5	10,2				
2019	Productie: 806,3	793,7	12,6				

heeft inmiddels additionele voertuigen besteld in nieuwe varianten en de eerste voertuigen aan Litouwen zijn geleverd. Slovenië treedt in oktober 2018 formeel toe tot het Boxer programma en evenals het Verenigd Koninkrijk en Australië, die hun toetreding voorbereiden. Dit zal naar verwachting eind volgend jaar worden bekrachtigd.

Relevante Kamerstukken

- Achttiende jaarrapportage Vervanging pantservoertuigen M577 en YPR d.d. 05-04-2017 (Kamerstuk 26 396, nr. 109)
- Accountantsrapport bij de achttiende jaarrapportage van het project Vervanging Pantservoertuigen M577 en YPR d.d. 05-04-2017 (Kamerstuk blg-804325)
- Lijst van vragen en antwoorden zeventiende jaarrapportage vervanging pantservoertuigen M577 en YPR d.d. 15-06-2016 (Kamerstuk 26 396, nr. 108)
- Brief wisseling rol Boxer en Bushmaster d.d. 28-10-2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 162)
- Lijst van vragen en antwoorden over het erratum inzake het accountantsrapport d.d. 12-06-2015 (Kamerstuk 26 396, nr. 104)
- Lijst van vragen en antwoorden over de zestiende jaarrapportage d.d. 12-06-2015 (Kamerstuk 26 396, nr. 103)
- Brief aanbieding van een erratum inzake het accountantsrapport bij de zestiende jaarrapportage inzake het project Vervanging pantservoertuigen M577 en YPR d.d. 10-04-2015 (Kamerstuk 26 396, nr. 101)
- Lijst van vragen en antwoorden over de vijftiende jaarrapportage Vervanging pantservoertuigen M577 en YPR d.d. 06-06-2014 (Kamerstuk 26 396, nr. 99)
- Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 02-10-2013 (Kamerstuk 33 763, nr. 1)
- Lijst van vragen en antwoorden over veertiende jaarrapportage Vervanging pantservoertuigen M577 en YPR d.d. 10-06-2013 (Kamerstuk 26 396, nr. 97)
- Lijst van vragen en antwoorden over de dertiende jaarrapportage van het project Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 30-05-2012 (Kamerstuk 26 396, nr. 93)
- Lijst van vragen en antwoorden over de twaalfde jaarrapportage van het project Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 07-06-2011 (Kamerstuk 26 396, nr. 87)
- Lijst van vragen en antwoorden over de elfde jaarrapportage van het project Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 13-08-2010 (Kamerstuk 26 396, nr. 81)
- Antwoord op Kamervragen over kosten en werkverdeling bij de ontwikkeling en productie van de Boxer d.d. 18-03-2010 (Kamerstuk aanhangsel nr. 1958)
- Lijst van vragen en antwoorden over de tiende jaarrapportage van het project Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 09-06-2009 (Kamerstuk 26 396, nr. 74)
- Lijst van vragen en antwoorden over de negende jaarrapportage van het project Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 20-06-2008 (Kamerstuk 26 396, nr. 71)
- Lijst van vragen en antwoorden over de overname van Stork PWV door Rheinmetall Landsysteme d.d. 09-05-2008 (Kamerstuk 26 396, nr. 70)
- Brief over de voorgenomen overname van Stork Pantserwielvoertuig BV (SPWV) door de Duitse firma Rheinmetall Landsysteme GmbH (RLS) d.d. 14-03-2008 (Kamerstuk 26 396, nr. 68)
- Brief over de resultaten van de verwervingsvoorbereiding van het project Groot Pantserwielvoertuig (D-brief) d.d. 18-10-2006 (Kamerstuk 26 396, nr. 63)
- Brief over voortgang project Groot Pantserwielvoertuig en over de voortzetting van de verwervingsvoorbereiding d.d. 23-06-2006 (Kamerstuk 26 396, nr. 57)
- Brief over de onderhandelingen m.b.t. aanschaf Boxer d.d. 19-06-2006 (Kamerstuk 26 396, nr. 56)
- Brief over prijsonderhandelingen Groot Pantserwielvoertuig d.d. 28-02-2006 (Kamerstuk 26 396, nr. 53)
- Brief over het deelproject ontwikkeling van een groot gepantserd wielvoertuig voor gevechtsondersteunende taken d.d. 16-12-2005 (Kamerstuk 26 396, nr. 51)
- Brief inzake toelichting op programma van eisen en vergelijking GTK-project met ongevraagd alternatief RDM (Piranha) (B/C-brief) d.d. 24-01-2001 (Kamerstuk 26 396, nr. 6)
- Brief over vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR (basisbeschrijving groot project) d.d. 05-02-1999 (Kamerstuk 26 396, nr. 1)
- Brief inzake de noodzaak tot vervanging van de pantserrups commandovoertuigen type M-577 en pantservoertuigen YPR (A-brief) d.d. 18-04-1997 (Kamerstuk 25 000 X, nr. 74)

Projectnaam

Levensduurverlenging zwaar bergingsvoertuig

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2014-2023

Planning MPO 2017 : fase 1: 2017-2018

fase 2: 2023-2024

Huidige planning : fase 1: 2019-2021

fase 2: 2023-2024

Beleid en behoeftestelling

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht te verbeteren. Daarnaast draagt deze behoefte bij aan de operationele capaciteiten van het militair vermogen: tijdige beschikbaarheid, ontplooibaarheid, mobiliteit, effectieve inzet en een adequate logistieke ondersteuning.

De voertuigen van Defensie die tijdens een operatie niet meer kunnen rijden, moeten worden geborgen. De verwerving van een bergingsvoertuig voor de onlangs bij Defensie ingevoerde CV-90 was voorzien vanaf 2014. Na de opheffing van de tankbataljons zijn voldoende Leopard-II bergingstanks beschikbaar om te worden gebruikt als bergingsvoertuig voor al het zware materieel zoals de CV-90, Bushmaster, Boxer, Pantserhouwitsers, genie- en doorbraaktank en brugleggende tank. Na de uitvoering van het levensduurverlengende onderhoud met een operationele en technische *upgrade* kan de Leopard-II-tank tot aan het einde van de levensduur van het

bovengenoemde zware materieel de bergingstaak vervullen. Het project wordt in twee fasen uitgevoerd: in de eerste fase worden vier Leopard-II bergingstanks gemodificeerd. In de tweede fase volgen de overige voertuigen.

Relatie met andere projecten

- Groot Pantserwielvoertuig (GPW, Boxer), productie
- Vervanging brugleggende tank

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het contract voor fase 1 wordt naar verwachting eind 2018 gesloten. Fase 1 van het project is vertraagd in verband met de financiering van het project. Dit is inmiddels opgelost.

Relevante Kamerstukken

- Brief met toelichting op de vraag betreffende de verkoop van defensie materieel naast CV-90's aan Estland d.d. 14-01-2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 142)
- Antwoorden op vragen levensduurverlenging zwaar bergingsvoertuigen d.d. 06-05-2014 (Kamerstuk 27 830, nr. 127)
- A-brief levensduurverlenging zwaar bergingsvoertuig d.d. 11-03-2014 (Kamerstuk 27 830, nr. 125)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
2018	25-100	A					
2019	25-100	A					

Projectnaam

Midlife Update Fennek

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot**Huidige planning** : 2021-2026**Beleid en behoeftestelling**

De veiligheidsomgeving is in de afgelopen jaren veranderd. Dreigingen zijn complexer geworden en daarbij is het belang van het snel verzamelen, verwerken en analyseren van informatie vergroot. Dit blijkt ook uit de hogere eisen die de NAVO stelt aan capaciteiten die informatie vergaren. De Fennek levert aan informatievergaring een belangrijke bijdrage. De Fennek vervult uiteenlopende functies bij het optreden van landstrijdkrachten. Naast informatievergaring wordt het voertuig onder andere ingezet voor commandovoering, het tactisch optreden van gevechtseenheden, vuursteun en grond-luchtverdediging. De Fennek opereert daarbij vaak in kleine verbanden, over grote afstanden, bij duisternis en in omstandigheden met hoge dreiging. Daarbij wordt een groot beroep gedaan op de zelfstandigheid en zelfredzaamheid van het voertuig en zijn bemanning.

Relatie met andere projecten

- Army Ground Based Air Defence System (AGBADS)
- Geïnstumenteerde oefen- en trainingscapaciteit voor grondgebonden eenheden
- Joint Fires
- Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS)
- Vervanging 60/81mm mortieren

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een nieuwe behoefte.

Relevante Kamerstukken

- Lijst met vragen en antwoorden over de behoeftestelling van het project *Midlife Update Fennek* d.d. 08-06-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 243)
- Brief over de behoeftestelling van het project *Midlife Update Fennek* (A-brief) d.d. 03-05-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 214)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
2019	250-1000	A					

Projectnaam

Patriot vervanging COMPATRIOT

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2010

Planning MPO 2017 : 2018

Huidige planning : 2019

Beleid en behoeftestelling

Dit project is onderdeel van het beleid de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht te versterken. Het project vergroot het vermogen om op te treden in netwerken (*Network Enabled Capabilities*) en voorziet in een bijdrage aan de verdediging tegen ballistische raketten. Het project versterkt twee operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve inzet en hoogwaardige commandovoering.

De krijgsmacht beschikt voor de grondgebonden luchtverdediging onder meer over het Patriot grond-lucht geleide wapensysteem. Het verbindingssysteem COMPATRIOT ondersteunt de commandovoering en vuurleiding van het Patriot-systeem. De effectiviteit van het Patriot-systeem is voor een belangrijk deel afhankelijk van dit verbindingssysteem. Het huidige COMPATRIOT-systeem is technisch en economisch verouderd en moet worden vervangen.

Relatie met andere projecten

- Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW)
- Verlenging levensduur Patriot
- Vernieuwing TITAAN

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

De inbouw van de nieuwe communicatiemiddelen in het PATRIOT-wapensysteem is afgerond. Bij de verificatietesten in het tweede kwartaal 2018 zijn enkele tekortkomingen geconstateerd. Een herhaling van deze testen vindt plaats in het vierde kwartaal 2018, waarna de overdracht in 2019 kan plaatsvinden. Het systeem biedt momenteel voldoende capaciteit om, met beperkingen, operationele oefeningen uit te voeren. Na ontwikkeling en testen van het prototype van de antennemast worden de bestaande masten, gefaseerd vanaf begin 2019, vervangen. Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling.

Relevante Kamerstukken

- Behoeftte vervanging COMPATRIOT verbindingssysteem (A-brief) d.d. 08-06-2006 (Kamerstuk 30 300 X, nr. 112)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2018	39,2	38,4	0,7				
2019	39,4	30,9	8,2	0,3			

Projectnaam

Precision Guided Munition (PGM)

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot**Oorspronkelijke planning** : 2010-2013**Planning MPO 2017** : 2015-2020**Huidige planning** : 2015-2021**Beleid en behoeftstelling**

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht verder te verbeteren. Het past binnen het streven de effectiviteit van de hoofdwapensystemen verder te vergroten en op te kunnen treden op alle geweldsniveaus. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve inzet.

De pantserhouwitser PzH2000NL kan in hoog tempo en nauwkeurig 155 mm granaten verschieten over een afstand tot 40 kilometer. De effectiviteit en doelmatigheid van de PzH2000 worden verder verbeterd door het gebruik van precisie-munitie. Hierdoor is minder munitie nodig om een doel uit te schakelen. Daarnaast neemt door het gebruik van precisie-munitie het risico van ongewenste nevenschade (*collateral damage*) af. Precisie-munitie bestaat uit twee munitiesoorten: *Course Correcting Fuses* (CCF's) en *Precision Guided Munition* (PGM). Laser geleide projectielen (behorende tot de PGM) die voldoen aan de projecteisen zijn en komen voorlopig niet op de markt.

Relatie met andere projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

De eerste batch is in Nederland aangekomen. De tweede batch is onderweg. Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling en valutakoers correctie.

Relevante Kamerstukken

- Brief Resultaten van het Amerikaanse onderzoek naar scheuren in de springstof bij Excaliber granaten d.d. 22-08-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 258)
- Mededeling inzake een vertrouwelijke brief over financiële informatie behoeftstelling project PGM d.d. 17-03-2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 148)
- Brief Verwerving *Precision Guided Munition* voor Pantserhouwitsers d.d. 20-02-2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 146)
- Brief Verwerving *Precision Guided Munition* voor de PzH-2000 d.d. 27-01-2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 144)
- Voortgang van het project Verwerving *Precision Guided Munition* d.d. 09-07-2010 (Kamerstuk 32 123X, nr. 136)
- Lijst van vragen en antwoorden betreffende het project *Precision Guided Munition* d.d. 10-06-2008 (Kamerstuk 31 200 X, nr. 123)
- Behoeftstelling *Precision Guided Munition* voor de PzH-2000 (A-brief) d.d. 07-04-2008 (Kamerstuk 31 200 X, nr. 104)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2018	57,4	39,6	17,9				
2019	56,9	29,8	4,9	11,1	11,1		

Projectnaam

Verlenging levensduur Patriot

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2017-2021

Planning MPO 2017 : 2017-2023

Huidige planning : 2017-2023

Beleid en behoeftstelling

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid en slagkracht van de krijgsmacht verder te verbeteren. Het past binnen het streven om te voorzien in betere bescherming van het NAVO-grondgebied en van ingezette eenheden. Ook past het binnen het streven op te kunnen optreden op alle geweldsniveaus, door middel van expeditionaire of territoriale lucht- en raketverdediging. Dit project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve inzet, veiligheid en bescherming en hoogwaardige commandovoering.

Defensie gebruikt het Patriot-systeem sinds 1987. Het project betreft de vernieuwing en instandhouding van componenten van de Patriot en de aan het wapen verbonden apparatuur. Hierdoor zal het Patriot-systeem tenminste tot 2040 operationeel kunnen worden ingezet voor lucht- en raketverdediging.

Relatie met andere projecten

- Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW)
- Patriot vervanging COMPATRIOT

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

De eerste *Modern Man Stations* zijn geleverd. Het eerste PATRIOT wapensysteem is in de VS voor onderhoud/modificatie dat volgens planning verloopt. Het contract voor de *Peripheral Electronics Assembly (PEA) Box* modificatie is gesloten en de levering verloopt overeenkomstig de planning. De overige aspecten van het project, zoals de energievoorziening, worden vanaf 2022 gerealiseerd. Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling en valutakoers correctie.

Relevante Kamerstukken

- Brief over recente ontwikkelingen in project Verlenging levensduur Patriot d.d. 06-07-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 178)
- Brief over vragen en antwoorden aanschaf Modern Man Stations d.d. 03-03-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 168)
- Brief over aanschaf van Modern Man Stations d.d. 29-01-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 167)
- Lijst van vragen en antwoorden inzake de A-brief over verlenging levensduur Patriot d.d. 29-10-2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 164)
- Brief over behoeftstelling verlenging levensduur Patriot (A-brief) d.d. 05-10-2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 159)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Oorspronkelijk	25-100							
2018	103,2	14,3	12,5	17,8	17,7	29,4	6,3	2025
2019	100,1	13,5	11,3	15,0	15,9	27,1	6,1	2026

Projectnaam

Vervanging brugleggende tank

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Leguaan: gemandateerd

Leguaanbrug op Leopard 2A4:
gemandateerd**Invoering van-tot**

Leguaan op wielonderstel:

Oorspronkelijke planning : 2009**Planning MPO 2017** : 2011**Huidige planning** : 2011

Leguaan op Leopard 2A4 onderstel:

Oorspronkelijke planning : 2004**Planning MPO 2017** : 2017-2020**Huidige planning** : 2017-2021**Beleid en behoeftestelling**

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht verder te verbeteren. Het past binnen het streven te kunnen optreden op alle geweldsniveaus. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: ontplooibaarheid en mobiliteit.

Brugleggers worden ingezet om tijdens operationeel optreden met zowel een hoge als lage gewelddintensiteit de mobiliteit voor de eigen eenheden te kunnen garanderen. Tijdens crisisbeheersingsoperaties treden Nederlandse eenheden op in gebieden waar overgangen moeten worden gecreëerd. Dit dient snel en met bescherming van eigen personeel te gebeuren.

Zowel de Leguaanbrug op een wielonderstel als de Leguaanbrug op een Leopard, kan ook voor nationale taken bij calamiteiten en rampen worden ingezet.

Relatie met andere projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het projectbudget is verhoogd om de optie van drie additionele systemen inclusief toebehoren te realiseren. Deze additionele systemen worden in 2021, aansluitend op de initiële serie, geleverd. Het projectvolume is tevens aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling. Daarnaast is het verschil in exploitatiekosten inzichtelijk gemaakt.

Relevante Kamerstukken

- Brief Voortgang project Vervanging brugleggende tank d.d. 23-06-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 175)
- Brief met toelichting op de vraag betreffende de verkoop van defensiematerieel naast CV-90 aan Estland d.d. 14-01-2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 142)
- Brief over de voortgang project Vervanging brugleggende tank d.d. 20-05-2010 (Kamerstuk 32 123 X, nr. 127)
- Brief over voorstudie/studie (B/C-brief) d.d. 25-06-1999 (Kamerstuk 26 645, nr. 1)
- Brief over de behoeftestelling (A-brief) d.d. 05-02-1997 (Kamerstuk 25 000 X, nr. 52)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	100-250						
2018	62,4	12,1	29,9	20,4			
2019	91,0	25,5	21,4	21,4	13,3	9,5	
Delta-exploitatie					0,5	0,5	0,5

Projectnaam

Vervanging CBRN Detectie, Identificatie en Monitoring

Projectfase

In onderzoek

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Huidige planning : 2021-2022

Beleid en behoeftestelling

De veiligheidssituatie op het gebied van CBRN is de afgelopen jaren verslechterd. De verdere ontwikkeling van CBRN-strijdmiddelen zorgt voor steeds meer soorten dreigingen. Verder bestaat het gevaar van proliferatie waarbij terroristen aan de kennis en het materiaal kunnen komen voor dergelijke wapens.

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid verder te verbeteren. Het past binnen het streven om de effectiviteit van de hoofdwapensystemen verder te vergroten en de commandovoering te verbeteren. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: effectieve inzet en veiligheid en bescherming. Voor het behalen van de inzetbaarheidsdoelstellingen voor de CBRN-capaciteit heeft Defensie behoefte aan twaalf CBRN-verkenningssystemen.

Relatie met andere projecten

- Uitbreiding CBRN-capaciteit in het kader van ICMS, materieel
- Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW)

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een nieuwe behoefte.

Relevante Kamerstukken

- Lijst met vragen en antwoorden over de behoeftestelling van het project Vervanging CBRN Detectie, Identificatie en Monitoring d.d. 07-06-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 236)
- Brief over de behoeftestelling van het project Vervanging CBRN Detectie, Identificatie en Monitoring (A-brief) d.d. 01-05-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 211)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2019	25-100	A					

Projectnaam

Vervanging ESM-capaciteiten KL EOVSysteem

Projectfase

In onderzoek

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2019-2024

Planning MPO 2017 : 2019-2024

Huidige planning : 2019-2024

Beleid en behoeftestelling

Het project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht verder te verbeteren. Het past in het streven om de inlichtingenketen te versterken. Het project versterkt de volgende operationele capaciteiten van militair vermogen: gevalideerde inlichtingen, effectieve (wapen)inzet, veiligheid en zelfbescherming.

Electronic Support Measures (ESM-) capaciteiten worden gebruikt voor het opsporen, lokaliseren en identificeren van zendapparatuur en signalen in het elektromagnetische spectrum. Dit project beoogt de communicatie EOVSysteem meer onderlinge samenhang te geven, meer interoperabel te maken met systemen in het inlichtingennetwerk en geschikt te maken voor inzet in een *joint* omgeving.

Relatie met andere projecten

- Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW)

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Als onderdeel van de onderzoeksfase worden mogelijke samenwerkingsverbanden met partner landen geïnventariseerd. Uit de inventarisatie is gebleken dat samenwerking met Duitsland tot de mogelijkheden behoort. De invulling van de mogelijke samenwerking wordt momenteel verder onderzocht.

Relevante Kamerstukken

- Brief over behoeftestelling Vervanging ESM-capaciteiten KL EOVSysteem (A-brief) d.d. 13-06-2017 (Kamerstuk 27 830, nr. 202)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
2018	25-100	A					
2019	25-100	A					

Projectnaam

Verwerving CE-pakketten IGV

Projectfase

In onderzoek

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot**Oorspronkelijke planning:** 2011-2014**Planning MPO 2017:** 2018-2022**Huidige planning:** 2020-2026**Beleid en behoeftestelling**

Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht verder te verbeteren. Het past binnen het streven te voorzien in betere bescherming van ingezette eenheden en tevens de effectiviteit van de hoofdwapensystemen verder te vergroten.

De behoefte omvat de bescherming van het Infanterie Gevechtsvoertuig (IGV) van de pantserinfanterie binnen de gemechaniseerde brigade. Dit voertuig is vanaf begin 2009 bij de gemechaniseerde eenheden ingestroomd. Het voertuig moet extra kunnen worden beschermd met beschermingspakketten tegen huidige en toekomstige dreigingen. Deze dreigingen variëren van *Explosively Formed Projectiles* (EFP) tot diverse types *Rocket Propelled Grenades* (RPG) inclusief *tandem heat* projectielen. Om een voertuig daartegen te beschermen zijn nu al verschillende systemen op de markt.

Ontwikkelingen gaan echter snel. Dit project voorziet in een combinatie van passief en/of reactief pantser en actieve beveiligingsmaatregelen. De behoefte gaat uit van 45 pakketten waarmee een compleet pantserinfanteriebataljon kan worden uitgerust. De ontwikkelingen op de markt worden tijdens de looptijd van het project nauwlettend gevolgd. Om een goed beeld te krijgen van de beschikbare systemen en hun prestaties is gedurende het jaar 2009 een haalbaarheidsstudie uitgevoerd. Uit deze studie is gebleken dat de behoefte realiseerbaar is.

Relatie met andere projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

De aanbesteding van de pre-serie vindt later dan voorzien plaats als gevolg van vertraging in de kwalificatietesten. Daarnaast wordt de implementatie van de CE-pakketten op de voertuigen synchroon uitgevoerd met de geplande *Midlife Update* van de CV-90.

Relevante Kamerstukken

- Antwoorden op vragen over het project Verwerving CE-pakketten IGV d.d. 02-11-2012 (Kamerstuk 27 830, nr. 107)
- A-brief project 'Verwerving CE-pakketten IGV' d.d. 11-11-2012 (Kamerstuk 27 830, nr. 104)
- Brief over de resultaten van de gecombineerde studie- en verwervingsvoorbereidingsfase (C/D-fase) van het project Infanterie Gevechtsvoertuig (IGV) (C/D-brief) d.d. 09-11-2004 (Kamerstuk 26 396, nr. 40)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2018	25-100	A					
2019	25-100	A					

Projecten

Luchtstrijdkrachten

Projectnaam

AH-64D block II upgrade

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2010-2013

Planning MPO 2017 : 2013-2021

Huidige planning : 2013-2021

Beleid en behoeftestelling

Defensie levert een kwalitatief en technologisch hoogwaardige bijdrage aan internationale operaties op alle geweldsniveaus. De Nederlandse Apache-helikopters vormen daarvan een belangrijke component. De huidige versie van de Nederlandse Apache, de block I-versie, heeft de grenzen van haar operationele capaciteiten bereikt. De enige andere gebruiker van deze versie van de Apache, de Amerikaanse landmacht, is in hoog tempo zijn toestellen aan het moderniseren. Door de *block II upgrade* houdt Nederland operationele en logistieke aansluiting met de Verenigde Staten. De *block II upgrade* leidt tot een verbetering van de situational awareness van de Apache-bemanning, waardoor snel een beeld van de tactische situatie kan worden verkregen. Daarnaast kan de bemanning door de *block II upgrade* opereren in een *Network Enabled Capabilities* (NEC-) omgeving.

Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Relatie met andere projecten

- AH-64D zelfbescherming (ASE)
- Joint Fires
- Nieuwe generatie identificatiesystemen (IFF mode 5/mode S)

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Onderdeel van het project betreft het opheffen van obsolescence en verbetering van de sensor. De reeks is aangepast aan de meest recente planning van de realisatie. Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling en valutakoers correctie.

Relevante Kamerstukken

- Brief project *Apache block II upgrade*; gecombineerde (voor)studie- en verwervingsvoorbereidingsfase (B/C/D-brief) d.d. 28-10-2009 (Kamerstuk 27 830, nr. 67)
- Brief beantwoording Kamervragen d.d. 01-12-2008 (Kamerstuk 27 830, nr. 58)
- Brief DMP A-fase (A-brief) d.d. 30-10-2008 (Kamerstuk 27 830, nr. 56)
- Brief modificeren vijf reservetoestellen d.d. 29-05-2008 (Kamerstuk 27 830 X, nr. 54)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Oorspronkelijk	100-250							
2018	120,7	85,4	11,6	12,1	1,9		9,8	2023
2019	121,2	75,9	11,6	17,1	6,9		9,8	2023

Projectnaam

AH-64D verbetering bewapening

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2012-2014

Planning MPO 2017 : 2012-2021

Huidige planning : 2012-2023

Beleid en behoeftestelling

Bij de invoering van de Apache in 1996 is een munitiepakket verworven waarbij als uitgangspunt het optreden in reguliere conflicten is gehanteerd. Tijdens recente operaties is gebleken dat dit munitiepakket niet optimaal aansluit bij asymmetrische operaties, zoals deze in Irak en Afghanistan zijn uitgevoerd. Het pakket voldoet niet aan de eisen die tegenwoordig worden gesteld aan precisie en proportionaliteit. Een deel van het munitiepakket heeft in 2012 het einde van de technische levensduur bereikt. Tenslotte hebben diverse technologische ontwikkelingen geleid tot nieuwe munitietypen die beter geschikt zijn voor het huidige militaire optreden. Deze combinatie van factoren maakt een herziening van het munitiepakket noodzakelijk. De behoeftestelling bestaat uit aanschaf van Hellfire-raketten en lasergeleide 70 mm raketten (inclusief oefenmunitie).

Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Relatie met andere projecten

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2018	40,1	29,4	4,1	0,4	6,1		
2019	38,8	28,8	3,9	0,4	5,8		

- Joint Fires

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Aanpassing van het projectvolume heeft geleid tot aanvullende bestellingen van Hellfire-raketten. Door de grote (internationale) vraag naar deze raketten vindt de levering gefaseerd plaats. De laatste levering wordt in 2023 verwacht. Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling en valutakoers correctie.

Relevante Kamerstukken

- Brief inzake het project AH-64D verbetering bewapening d.d. 03-05-2010 (Kamerstuk 27 830, nr. 76)
- Brief behoeftestelling verbetering bewapening Apache helikopter (A-brief) d.d. 11-12-2009 (Kamerstuk 27 830, nr. 68)

Projectnaam

AH-64D zelfbescherming (ASE)

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2009-2013

Planning MPO 2017 : 2013-2025

Huidige planning : 2013-2025

Beleid en behoeftestelling

Defensie levert een kwalitatief en technologisch hoogwaardige bijdrage aan internationale operaties in alle delen van het geweldsspectrum. De Nederlandse Apache-helikopters vormen daarvan een belangrijke component. Geavanceerde elektronische zelfbeschermingsmiddelen tegen lucht- en grondgebonden luchtverdedigingssystemen dragen in belangrijke mate bij aan de operationele bewegingsvrijheid en vergroten de overlevingskansen van de bemanning en het toestel. Effectieve zelfbescherming is mede bepalend voor succesvol en langdurig optreden. Bij de aanschaf van de Apache-gevechtshelikopter in de jaren negentig van de vorige eeuw konden de toestellen nog niet worden voorzien van een geïntegreerd zelfbeschermingssysteem tegen verschillende typen luchtafweersystemen. De apparatuur van de Apache bood toen slechts bescherming tegen oudere radargeleide luchtafweersystemen. Voor de operaties in Irak en Afghanistan zijn als tijdelijke oplossing dertien Apache *Modular Aircraft Survivability Equipment* systemen aangeschaft tegen infraroodgeleide luchtdoelraketten. Met het project AH-64D zelfbescherming (ASE) krijgen de Apaches een geïntegreerd zelfbeschermingssysteem tegen verschillende en moderne typen luchtafweersystemen. De modificatie wordt uitgevoerd op het Logistiek Centrum Woensdrecht in combinatie met het reguliere groot onderhoud en andere voorziene modificaties.

Relatie met andere projecten

- AH-64D *block II upgrade*
- Chinook Vervanging & Modernisering

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het verwerken van de Nederlandse eisen voor de beschermingsmiddelen tegen infraroodgeleide luchtdoelraketten heeft geresulteerd in een vertraging van een deelcontract van dit project. Verder is gebleken dat de *US Army* de beschermingsmiddelen tegen radargeleide luchtdoelraketten pas op een later tijdstip op de huidige *US Army* AH-64D aanbrengt. Hierdoor is het voor Nederland niet meer kosteneffectief om deze middelen nog aan te brengen op de huidige Nederlandse AH-64D vloot. Daarom is besloten deze middelen aan te brengen op de AH-64E als onderdeel van het Apache *Remanufacture* proces. De budgetreeks is hierop aangepast. Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling en valutakoers correctie.

Relevante Kamerstukken

- Brief voorstudiefase DMP (B-brief) d.d. 01-07-2011 (Kamerstuk 27 830, nr. 89)
- Brief modificeren vijf reservetoestellen d.d. 29-05-2008 (Kamerstuk 27 830 X, nr. 54)
- Brief DMP A-fase (A-brief) d.d. 04-01-2008 (Kamerstuk 31 200 X, nr. 83)
- Brief modernisering Apache-helikopters (A/B/C/D-brief) d.d. 21-11-2003 (Kamerstuk 29 200 X, nr. 52)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Oorspronkelijk	100-250							
2018	96,1	29,5	16,7	1,6	1,6	15,6	13,8	2025
2019	94,0	8,0	20,5	18,0	1,6	15,1	13,4	2025

Projectnaam

Apache Remanufacture

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Uitvoering van-tot

Huidige planning : 2018-2025

Beleid en behoeftestelling

De inzet van de AH-64D wordt gaandeweg bemoeilijkt door technische en operationele factoren. Dit leidt nu al tot operationele beperkingen in omstandigheden met een hoge dreiging. De beperkingen zullen nog toenemen vanwege snelle technologische ontwikkelingen. Het wegnemen van deze beperkingen is des te meer van belang nu de eerste hoofdtaak van Defensie, het verdedigen van het eigen en bondgenootschappelijke grondgebied, in de Defensienota 2018 prominent in beeld is gekomen. Ook in het kader van missies ter bevordering van de internationale rechtsorde moet de gegarandeerde inzetbaarheid van onze gevechtshelikopters zijn gewaarborgd.

De Amerikaanse krijgsmacht (*US Army*), de belangrijkste gebruiker van de Apache, moderniseert vanwege de technische en operationele beperkingen haar Apachevloot van de AH-64D naar de AH-64E. Verbeteringen zullen daarom alleen nog worden doorgevoerd op de AH64E waardoor de AH-64D snel verder aan operationele relevantie zal verliezen.

Het overgrote deel van de andere gebruikers van de Apache volgen de *US Army*. De *US Army* stopt met de ondersteuning van de AH-64D waardoor de instandhoudingskosten van de verouderde AH-64D fors zullen stijgen. De *US Army* biedt een remanufacture aan waarmee de helikopter gemoderniseerd wordt naar de nieuwe E-standaard. Remanufacture houdt in dat de bestaande AH-64D helikopters worden herbouwd, gereviseerd en voorzien van nieuwe rompen, transmissies en rotorbladen. Ook wordt het vermogen van de motoren vergroot. Tevens voegt de fabrikant gedurende het programma nieuwe en moderne missie-uitrusting toe. Componenten uit de bestaande helikopters worden zoveel mogelijk hergebruikt. Tijdens de uitvoering van het programma kan de beschikbaarheid van de AH-64D helikopters tijdelijk teruglopen.

Door deel te nemen aan het remanufacture programma beschikt Defensie vanaf begin 2025 over een operationeel relevante, kosteneffectieve en toekomstbestendige Apachevloot en loopt daarmee gelijk op met de laatste standaard van de *US Army*, de AH-64E.

Relatie met andere projecten

- AH-64D *block II upgrade*
- AH-64D verbetering bewapening
- AH-64D zelfbescherming (ASE)
- Chinook Vervanging en Modernisering

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een nieuwe behoefte. Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling en valutakoers correctie. Daarnaast is het verschil in exploitatiekosten inzichtelijk gemaakt.

Relevante Kamerstukken

- Kamerbrief project 'Apache Remanufacture' (D-brief) d.d. 30-05-2018 (Kamerstuk 27 830 nr. 234)
- Vragen informatievoorziening over investeringen in materieel d.d. 25-05-2018 (Kamerstuk 27830, nr.233)
- Behoeftestelling project 'Apache Remanufacture' (A-brief) d.d. 01-05-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 209)
- Brief Jaarrapportage helikopters d.d. 26-10-2017 (Kamerstuk 25 928, nr. 75)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023	
2018	250-1000	A / D						
2019	868,1	18,6	4,0	5,7	26,0	120,2	292,0	2025
Delta-exploitatie						0,9	1,8	

Projectnaam

Bouw en inrichten F135 motoronderhoudsfaciliteit (F-35)

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Invoering van-tot

Huidige planning : 2015-2019

Beleid en behoeftestelling

Het project Bouw en inrichten F135 motoronderhoudsfaciliteit (F-35) heeft tot doel het tijdig bouwen en inrichten van een nieuwe F-35 motorenonderhoudsfaciliteit op locatie Logistiek Centrum Woensdrecht (LWC).

Nederland is een van de landen die eind 2014 door het Pentagon zijn aangewezen om tijdens de levensduur van de F-35 motoronderhoud te gaan verzorgen. Dit zal plaatsvinden op het LCW, en betreft het onderhoud aan motoren van alle F-35 gebruikers. De werklast wordt daarbij verdeeld tussen de verschillende onderhoudsfaciliteiten in de Verenigde Staten, Australië, Japan en Noorwegen, Turkije en Nederland in de Europese regio. Sinds begin 2016 is daarvoor een vastgoedproject op het LCW in uitvoering. Het betreft de nieuwbouw van een onderhoudswerkplaats voor de F135-motoren en een proefdraaiopstelling om deze motoren te testen. Daarnaast hoort de verwerving van de benodigde gereedschappen en testapparatuur, het trainen van het personeel en het kwalificeren van de faciliteit tot het project. Voorts dienen binnen dit project overeenkomsten te worden aangegaan met Pratt & Whitney (P&W) en de beoogde private partner StandardAero over de toekomstige samenwerking. De investering wordt gefinancierd door Defensie (50%), Economische Zaken (25%) en de provincie Noord-Brabant (25%).

Relatie met andere projecten

- Verwerving F-35

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Ontwikkelingen in dit project worden niet meer gerapporteerd in de jaarrapportage van project Verwerving F-35, maar vanaf nu in het jaarlijkse MPO. De hieronder beschreven wijzigingen zijn belangrijke wijzigingen ten opzichte van de laatste voortgangsrapportage Verwerving F-35 en niet ten opzichte van het laatste MPO.

Inmiddels is Defensie verplichtingen aangegaan voor de verwerving van de gereedschappen, voor de benodigde kennis en technische ondersteuning bij het ontwerp, de voorbereiding en de inrichting van de gebouwen en installaties door P&W. Ook is een contract gesloten met P&W voor de bouw en inrichting van de proefdraaiopstelling. Verder is eind 2017 door het Rijksvastgoedbedrijf (RVB) een contract gesloten met een aannemer voor het ontwerp en de bouw van de motorenwerkplaats. De motorenwerkplaats wordt volgens planning medio 2019 opgeleverd, zodat aansluitend de inrichting van de werkplaats, de training op locatie en de goedkeuring van de faciliteit kan worden uitgevoerd. Eind 2019 zal de faciliteit dan in bedrijf worden genomen.

De oplevering van de beide gebouwen is mede afhankelijk van de tijdige beschikbaarheid van vergunningen door het betreffende bevoegd gezag. De ontwerpfasen van de beide gebouwen is inmiddels afgerond, en op basis hiervan zijn de aanvragen voor de bouwvergunning ingediend en momenteel in behandeling. Na vergunningverlening kunnen de bouwwerkzaamheden van start gaan.

Relevante Kamerstukken

- Brief Provincie medefinanciering motorenonderhoud te Woensdrecht d.d.11-12-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 399)
- Brief over bouw en inrichten F-35 motorenonderhoudsfaciliteit d.d. 28-10-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 397)
- Brief Ontwikkelingen in het project Verwerving F-35 d.d. 18-06-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 390)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023	
2019	25-100*							

*Commercieel vertrouwelijk

Projectnaam

Chinook Vervanging & Modernisering

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2014-2018

Planning MPO 2017 : 2016-2023

Huidige planning : 2016-2023

Beleid en behoeftestelling

Dit project betreft de vervanging en modernisering van de Chinookvloot van Defensie. Enkele jaren geleden is de helikoptervloot van Defensie uitgebreid met zes CH-47F(NL) Chinook-helikopters. Hiermee bestaat de Chinookvloot uit zeventien helikopters. Met de begroting voor 2015 (Kamerstuk 34000-X, nr. 2) heeft het kabinet extra geld beschikbaar gesteld voor de verbetering van de inzetbaarheid en het voortzettingsvermogen van de krijgsmacht. Een van de maatregelen is de uitbreiding van de Chinook-capaciteit met drie toestellen tot in totaal twintig.

Het project "Chinook Vervanging & Modernisering" betreft de verwerving van veertien nieuwe CH-47F MYII CAAS Chinook helikopters (waarvan drie extra) voor de vervanging van de elf oudere CH-47D toestellen, alsmede de standaardisatie van de Chinookvloot door de modernisering van de huidige zes CH-47F. De toestellen kunnen naar verwachting tot 2045 worden ingezet als tactische transporthelikopter-capaciteit van Defensie.

Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018. Het project Chinook "Vervanging en Modernisering" zal gedurende de transitieperiode leiden tot een verlaagde inzetbaarheid van de Chinook.

Relatie met andere projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

- In het MPO zijn gewijzigde elementen sinds de laatste jaarlijkse Helikopterrapportage opgenomen.
- Op 7 december 2017 is amendement 3 op de FMS-case getekend, waarmee onder andere een *Transportable Flight Proficiency Simulator (TFPS)* voor de conversietraining en enkele *Maintenance Trainers* zijn gecontracteerd.
- Het contract met de leverancier voor de modernisering van de huidige zes CH-47F toestellen is op 14 december 2017 getekend. Hiermee zullen vanaf 2022 alle 20 Chinooks over een identieke configuratie beschikken (Kamerstuk 27 830, nr. 208 d.d. 26-10-2017).
- Amendement 4 is in voorbereiding, hiermee zal de implementatie van zelfbeschermingsmiddelen aan de LOA worden toegevoegd.
- Het project verloopt volgens planning voor zowel Product, Tijd als Geld.

Relevante Kamerstukken

- Brief jaarrapportage Helikopters d.d. 26-10-2017 (Kamerstuk 25 928, nr. 75)
- Besluit Defensie toekomst ACMS Chinooks, 26-10-2017 (Kamerstuk 27 830, nr. 208)
- Brief eerste Integrale Helikopterrapportage d.d. 28-10-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 193)
- Brief Standaardisatie Chinook-vloot d.d. 22-06-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 177)
- Brief Chinook Vervanging en modernisering (B,C,D-brief) d.d. 07-09-2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 157)
- Brief herijking project Chinook Vervanging en Modernisering d.d. 19-09-2014 (Kamerstuk 27 830, nr. 135)
- Behoeftstelling project Chinook *Midlife Update* (A-brief) d.d. 16-05-2011 (Kamerstuk 27 830, nr. 101)
- Studie Integrale Helikopter-capaciteit d.d. 21-09-2004 (Kamerstuk 29 800 X, nr. 3)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	250-1000						
2018	250-1000	B/C/D					
2019	989,4	155,2	205,6	167,8	136,4	238,4	73,0

Projectnaam

F-16 infrarood geleide lucht-lucht raket

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2007-2011

Planning MPO 2017 : 2013-2021

Huidige planning : 2013-2023

Beleid en behoeftestelling

Bij het optreden op het hoogste geweldsniveau is het noodzakelijk eerst een luchtoverwicht te bevechten en te behouden. Daarvoor dienen vijandelijke luchtverdedigingssystemen, zowel grondgebonden systemen als vliegtuigen, te worden uitgeschakeld. De potentiële dreiging die uitgaat van de vijandelijke gevechtsvliegtuigen is toegenomen. Om weerstand te kunnen bieden aan deze toestellen zijn onder andere infraroodgeleide (IR) raketten nodig. De huidige raketten zijn echter operationeel verouderd en aan het eind van de technische levensduur. Deze dienen der halve te worden vervangen door verbeterde IR-geleide lucht-lucht raketten. De nieuwe raketten moeten software- en hardwarematig kunnen worden geïntegreerd op zowel de F-16 als op de F-35.

Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Relatie met andere projecten

- F-35: Verwerving middellange tot lange afstandsraaket
- Langer Doorvliegen F-16 – Operationele Zelfverdediging
- Langer Doorvliegen F-16 – Vliegveiligheid & Luchtwaardigheid
- Verwerving F-35

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling en valutakoers correctie. Daarnaast is het verschil in exploitatiekosten inzichtelijk gemaakt.

Relevante Kamerstukken

- Antwoord op vraag over behoeftestelling d.d. 05-10-2006 (Kamerstuk 26 488, nr. 49)
- Brief behoeftestelling (A-brief) d.d. 18-07-2006 (Kamerstuk 26 488, nr. 44)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2018	50,7	23,8	4,5	9,6	12,8		
2019	50,5	23,5	10,2	5,1	5,3	4,4	2,0
Delta-exploitatie			0,1	0,1	0,1	0,1	0,1

Projectnaam

F-16 zelfbescherming (ASE)

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot**Oorspronkelijke planning** : 2007-2010**Planning MPO 2017** : 2009-2020**Huidige planning** : 2009-2020**Beleid en behoeftestelling**

Met dit project wordt de zelfbescherming van de F-16's verbeterd door een aanpassing van de radarstoorzender. Daarnaast omvat het de verbetering van de presentatie in de cockpit door middel van inbouw van het *Advanced Threat Display (ATD)*. De bijbehorende test-, analyse- en verificatiesystemen maken ook deel uit van het project.

Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Relatie met andere projecten

- Langer Doorvliegen F-16 – Instandhouding
- Langer Doorvliegen F-16 – Operationele Zelfverdediging
- Langer Doorvliegen F-16 – Vliegveiligheid & Luchtwaardigheid

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling en valutakoers correctie.

Relevante Kamerstukken

- Brief behoeftestelling F-16 ASE (A-brief) d.d. 06-04-2006 (Kamerstuk 27 487, nr. 9)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2018	97,8	64,7	12,7	14,2	6,3		
2019	96,2	56,6	23,2	6,3	10,2		

Projectnaam

F-35: Verwerving middellange tot lange afstandsraкет

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2019-2023

Planning MPO 2017 : 2017-2024

Huidige planning : 2017-2024

Beleid en behoeftestelling

Het project betreft de behoefte aan een lucht-lucht middellange- tot lange afstandsraкет voor de F-35. Voor het jachtvliegtuig is een middellange tot lange afstandsraкет een onmisbare capaciteit voor het scheppen en behouden van het luchtoverwicht en zelfverdediging. Daarmee is het een randvoorwaarde voor het succesvol uitvoeren van de operationele taken. De huidige lange afstandsraкет voor de F-16 (AMRAAM) wordt softwarematig niet geïntegreerd in de F-35 en is bovendien te groot voor het wapenruim van dit toestel. Hierdoor bestaat behoefte aan een nieuwe middellange- tot lange afstandsraкет die aansluit bij de operationele capaciteit van de F-35.

Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Relatie met andere projecten

- F-16 infrarood geleide lucht-lucht raket
- F-35: Verwerving munitie boordkanon, zelfbeschermingsmiddelen en wapenladers
- Verwerving F-35

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling en valutakoers correctie.

Relevante Kamerstukken

- DMP A-brief over het project Middellange tot lange afstandsraкет voor de F-35 (A-brief) d.d. 24-10-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 418)
- Vragen naar aanleiding van jaarrapportage van het project Verwerving F-35 over het jaar 2011 d.d. 24-07-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 300)
- Brief jaarrapportage van het project Verwerving F-35 over het jaar 2011, d.d. 06-06-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 294)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	100-250	A					
2018	124,0	2,0	5,0	10,0	30,6	11,2	65,2
2019	118,6	1,9	4,7	9,5	29,0	10,6	42,4

Projectnaam

F-35: Verwerving munitie boordkanon, zelfbeschermingsmiddelen en wapenladers

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2015-2022

Planning MPO 2017 : 2016-2022

Huidige planning : 2016-2024

Beleid en behoeftestelling

De boordkanonmunitie, zelfbeschermingsmiddelen en wapenladers die worden gebruikt voor de F-16 zijn niet geschikt voor de F-35. Het boordkanon van de F-35 heeft een ander kaliber dan dat van de F-16. Dit geldt ook voor de huidige zelfbeschermingsmiddelen van de F-16. Tenslotte is de huidige wapenlader niet geschikt voor het laden van alle wapens in de interne wapenruimte van de F-35. De operationele testfase van de F-35 is in 2015 begonnen. Met het oog op deze testfase is een klein deel van de munitie en, zelfbeschermingsmiddelen reeds aangeschaft. Het overige deel van de behoefte wordt met ingang van 2019 verworven.

Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Relatie met andere projecten

- F-35: Verwerving middellange tot lange afstandsraaket
- Verwerving F-35

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Zelfbeschermingsmiddelen:

Vanwege de verwachte levertijd is voor het deelproject F-35 Zelfbeschermingsmiddelen in oktober 2016 een separate A-brief naar de Tweede Kamer gestuurd.

Munitie boordkanon en wapenladers:

De verwachte levertijd voor deelproject F-35 Munitie boordkanon en wapenladers is korter en te zijner tijd volgt informatie over deze (deel)projecten.

Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling en valutakoers correctie.

Relevante Kamerstukken

- A-brief over het project F-35 zelfbeschermingsmiddelen (A-brief) d.d. 21-10-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 417)
- Monitoring verwerving JSF d.d. 25-01-2016 (Kamerstuk 31 300-X, nr.14)
- Voortgangsrapportage van het project Verwerving F-35 d.d. 17-09-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 393)
- Lijst van vragen en antwoorden over D-brief vervanging F-16 d.d. 18-02-2015 (Kamerstuk 26 488, nr.372)
- Brief verwervingsvoorbereiding (D) vervanging F-16 d.d. 24-12-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 369)

- Kamervragen naar aanleiding van jaarrapportage van het project Verwerving F-35 over het jaar 2011 d.d. 24-07-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 300)
- Kamerbrief jaarrapportage van het project Verwerving F-35 over het jaar 2011, d.d. 06-06-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 294)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100	A					
2018	60,4	3,6	3,1	8	11,2	23,8	10,7
2019	57,9	3,5	2,9	7,7	10,7	22,7	5,3

Projectnaam

Langer Doorvliegen F-16 – Instandhouding

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2014-2020

Planning MPO 2017 : 2014-2022

Huidige planning : 2014-2022

Beleid en behoeftestelling

Als gevolg van de maatregelen in de beleidsbrief 2011 wordt de F-35 niet vanaf 2016, maar vanaf 2019 ingevoerd. Hierdoor zal de F-16 langer dan was voorzien als hoofdwapensysteem inzetbaar moeten zijn. Om de technische instandhouding tot aan de uitfasering te waarborgen, wordt geïnvesteerd in groot onderhoud voor een deel van de motoren, de aanschaf van extra reservedelen voor de motoren, kanonslopen, airconditioningsystemen, generatoren, vervanging van de VHF-radio's en bepaalde meet-/testapparatuur en vervanging/visie van bepaalde gronduitrustingsstukken. Ook zullen extra anti-corrosiemaatregelen aan de romp en de vleugels worden uitgevoerd.

Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Relatie met andere projecten

- F-16 zelfbescherming (ASE)
- Langer Doorvliegen F-16 – Operationele Zelfverdediging
- Langer Doorvliegen F-16 – Vliegveiligheid & Luchtwaardigheid
- Verwerving F-35

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling en valutakoers correctie.

Relevante Kamerstukken

- Zeventiende voortgangsrapportage project Verwerving F-35 d.d. 16-03-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 431)
- Zestiende voortgangsrapportage project Verwerving F-35 d.d. 20-09-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 416)
- Voortgangsrapportage van het project Verwerving F-35 d.d. 16-03-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 404)
- Voortgangsrapportage van het project Verwerving F-35 d.d. 17-09-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 393)
- Lijst van vragen en antwoorden over aanpassing van het project Langer Doorvliegen F-16 – Instandhouding d.d. 30-09-2014 (Kamerstuk 33 763, nr.56)
- Brief 'Langer Doorvliegen F-16 – Instandhouding' d.d. 27-06-2014 (Kamerstuk 33 763, nr. 51)
- Voortgangsrapportage project Vervanging F-16 d.d. 30-03-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 383)
- Kamervragen Behoeftestelling project 'Langer doorvliegen F-16 – Instandhouding' d.d. 25-01-2013 (Kamerstuk 32 733, nr. 104)
- Behoeftestelling project 'Langer doorvliegen F-16 – Instandhouding' (A-brief) d.d. 02-11-2012 (Kamerstuk 32 733, nr. 85)
- Kamervragen Behoeftestellingproject 'Langer doorvliegen F-16 – Instandhouding' d.d. 25-01-2013 (Kamerstuk 32 733, nr. 104)
- Behoeftestelling project 'Langer doorvliegen F-16 – Instandhouding' d.d. 02-11-2012 (Kamerstuk 32 733, nr. 85)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	100-250						
2018	83,1	55,5	14,2	1,5	0,4	4,3	7,2
2019	72,1	48,3	11,2	1,9	0,1	0,1	10,4

Projectnaam

Langer Doorvliegen F-16 – Operationele Zelfverdediging

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2015-2017

Planning MPO 2016 : 2015-2018

Huidige planning : 2015-2019

Beleid en behoeftestelling

Als gevolg van de maatregelen in de beleidsbrief wordt de F-35 niet vanaf 2016, maar vanaf 2019 ingevoerd. Hierdoor zal de F-16 langer dan was voorzien als hoofdwapensysteem inzetbaar moeten zijn. Om de operationele inzetbaarheid te waarborgen zijn de modernisering en de uitbreiding van het operationele zelfbeschermingspakket noodzakelijk, onder meer vanwege de proliferatie van dreigingssystemen en de operationele veroudering van de F-16. Dit project sluit aan bij het project F-16 Zelfbescherming (ASE).

Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Relatie met andere projecten

- F-16 infrarood geleide lucht-lucht raket
- F-16 zelfbescherming (ASE)
- Langer Doorvliegen F-16 – Instandhouding
- Langer Doorvliegen F-16 – Vliegveiligheid & Luchtwaardigheid
- Verwerving F-35

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het Lockheed Martin Sniper Targeting systeem zal in 2019 een aanvullende modificatieset ontvangen. Ten tijde van de aanschaf was dit nog niet beschikbaar voor Nederland en moesten er aanvullende licenties voor worden gegeven door de Amerikaanse overheid. Het *Pylon Intergrated Dispense System (PIDS+)* wordt medio 2018 gemodificeerd, uitgeleverd. Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling en valutakoers correctie.

Relevante Kamerstukken

- Zeventiende voortgangsrapportage project Verwerving F-35 d.d. 16-03-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 431)
- Zestiende voortgangsrapportage project Verwerving F-35 d.d. 20-09-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 416)
- Voortgangsrapportage van het project Verwerving F-35 d.d. 16-03-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 404)
- Voortgangsrapportage van het project Verwerving F-35 d.d. 17-09-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 393)
- Voortgangsrapportage project Vervanging F-16 d.d. 30-03-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 383)
- Behoeftestelling project 'Langer Doorvliegen F-16 – Operationele zelfverdediging' (A-brief) d.d. 04-05-2012 (Kamerstuk 32 733, nr. 62)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2018	74,7	65,5	0,6	8,6			
2019	93,0	69,5	6,5	17,0			

Projectnaam

Langer Doorvliegen F-16 – Vliegveiligheid & Luchtwaardigheid

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2014-2019

Planning MPO 2017 : 2014-2020

Huidige planning : 2014-2020

Beleid en behoeftestelling

Als gevolg van de maatregelen in de beleidsbrief 2011 wordt de F-35 niet vanaf 2016, maar vanaf 2019 ingevoerd. Hierdoor zal de F-16 langer dan was voorzien als hoofdwapensysteem inzetbaar moeten zijn. Om de vliegveiligheid en luchtwaardigheid te waarborgen zijn aanpassingen van de software en additionele hardware noodzakelijk. Met de aanpassing van de software worden onder meer verbeterde communicatiemiddelen en het *Automatic Dependant Surveillance-Broadcast* systeem geïntegreerd. Dit systeem is na 2019 verplicht op alle luchtvaartuigen. Het modificatieprogramma wordt uitgevoerd in het *Multi National Fighter Program* (MNFPP-) verband.

Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Relatie met andere projecten

- F-16 infrarood geleide lucht-lucht raket
- F-16 zelfbescherming (ASE)
- Langer Doorvliegen F-16 – Instandhouding
- Langer Doorvliegen F-16 – Operationele Zelfverdediging
- Verwerving F-35

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling en valutakoers correctie.

Relevante Kamerstukken

- Zeventiende voortgangsrapportage project Verwerving F-35 d.d. 16-03-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 431)
- Zestiende voortgangsrapportage project Verwerving F-35 d.d. 20-09-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 416)
- Voortgangsrapportage over het project Verwerving F-35 d.d. 16-03-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 404)
- Brief voortgangsrapportage van het project Verwerving F-35 d.d. 15-09-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 393)
- Voortgangsrapportage project Vervanging F-16 d.d. 30-03-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 383)
- Behoeftestelling project Langer doorvliegen F-16 – Vliegveiligheid & Luchtwaardigheid (A-brief) d.d. 05-11-2013 (Kamerstuk 33 763, nr. 12)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2018	45,1	29,9	4,1	2,8	8,3		
2019	43,6	27,6	5,8	3,4	6,8		

Projectnaam

Medium Altitude Long Endurance
Unmanned Aerial Vehicle (MALE UAV)

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2018-2025

Huidige planning : 2018-2023

Beleid en behoeftestelling

Het project Medium Altitude Long Endurance Unmanned Aerial Vehicle (MALE UAV) betreft de verwerving en introductie van een MALE UAV-systeem, bestaande uit vier MALE UAV-toestellen met sensoren en grondstations van waaruit de toestellen worden bediend.

Relatie met andere projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Zoals aangegeven in de DMP-D brief is in de voorstudiefase (DMP-B fase) de keuze voor de MQ-9 Reaper gemaakt. De MQ-9 Reaper is een Amerikaans systeem en de Amerikaanse overheid heeft bepaald dat de MQ-9 Reaper alleen via *Foreign Military Sales* (FMS) kan worden verworven. De verwervingsstrategie is dienovereenkomstig gevolgd. In juli 2018 heeft Defensie de LOA getekend met de Verenigde Staten voor de aanschaf van het materieel. Daarnaast is het verschil in exploitatiekosten inzichtelijk gemaakt.

Relevante Kamerstukken

- Besluitenlijst procedurevergadering d.d. 14-06-2018
- Kamerbrief project MALE UAV (DMP-D) d.d. 06-06-2018 (Kamerstuk 30 806, nr. 47)
- Besluitenlijst procedurevergadering d.d. 17-05-2018
- Kamerbrief Vragen informatievoorziening over investeringen in materieel d.d. 25-05-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 233)
- Kamerbrief xxxxx d.d. xxxx (Kamerstuk 34 775 X, nr. 25)
- Kamerbrief xxxxx d.d. xxxx (Kamerstuk 30 806, nr. 38)
- Kamerbrief Voorstudiefase MALE UAV (DMP-B) d.d. 2013 (Kamerstuk 30 806, nr. 16)
- Kamerbrief Behoeftestelling project MALE UAV (DMP-A) d.d. 2011 (Kamerstuk 30 806, nr. 10)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	100-250						
2019	187,1	15,0	39,7	40,7	56,0	35,6	0,1
Delta-exploitatie					4,1	14,5	14,5

Projectnaam

Obsolescence Prevention Program PC-7

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2015-2017

Planning MPO 2017 : 2015-2018

Huidige planning : 2015-2018

Beleid en behoeftestelling

De Koninklijke Luchtmacht gebruikt sinds 1989 voor de Elementaire Militaire Vliegopleiding dertien PC-7 lesvliegtuigen. Deze toestellen zullen tenminste tot 2026 in gebruik blijven. Om de toestellen technisch in stand te houden en de vereiste inzetbaarheid en luchtwaardigheid tot het einde van de levensduur te waarborgen is modernisering noodzakelijk. De toestellen zullen daarna ook voldoen aan veranderende wet- en regelgeving. De modernisering behelst aanpassing van de cockpit waarbij de verouderde analoge vlieg- en motorinstrumenten worden vervangen door digitale instrumenten. Verder worden diverse verouderde mechanische componenten en de huidige simulator vervangen.

Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Relatie met andere projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het certificeringstraject van de eerste gemodificeerde PC-7 is in overleg met de MLA en Zwitserse instanties (FOCA) met goed gevolg afgerond. Inmiddels zijn negen vliegtuigen gemodificeerd en de laatste twee PC-7's worden in oktober 2018 voor modificatie aan Pilatus aangeboden. Daarnaast is het verschil in exploitatiekosten inzichtelijk gemaakt en is het projectvolume aangepast als gevolg van een prijspeilbijstelling.

Relevante Kamerstukken

- Brief project *Obsolescence Prevention Program PC-7* (A-brief) d.d. 04-06-2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 153)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	<25						
2018	39,1	39,1					
2019	39,5	35,9	1,6	1,9			
Delta-exploitatie			-0,3	-0,3	-0,3	-0,3	-0,3

Projectnaam

Vervanging *Medium Power Radars* in Wier en Nieuw Milligen

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2013-2016

Planning MPO 2017 : 2019-2021

Huidige planning : 2019-2021

Beleid en behoeftestelling

In het kader van de eerste en derde hoofdtak van Defensie wordt het nationale luchtruim beveiligd met langeafstandsradars. Voor de beveiliging is op permanente basis een actueel luchtbeeld nodig. Vervanging van de langeafstandsradars voorziet in continuïteit van de luchtruimbeveiliging. Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

De behoefte omvat de vervanging van een tweetal langeafstandsradars in Wier en Nieuw Milligen. Deze radars zijn onderdeel van het systeem van waarneming, bewaking en verdediging van het Nederlandse luchtruim, zowel in nationaal als in NAVO-verband. De bestaande radars zijn dusdanig verouderd dat de instandhouding problematisch is. Uit het oogpunt van luchtruimbeveiliging dient deze capaciteit gegarandeerd te zijn. De nieuwe radars dienen voorbereid te zijn op strategische mobiliteit en te beschikken over Ballistic Missile Defense functionaliteit. Daarnaast zal worden onderzocht op welke wijze

rekening kan worden gehouden met de vermindering van radarverstoring, om meer ruimte te bieden aan hoogbouw en duurzame energie-initiatieven.

De vervangende radar voor die op de locatie Nieuw Milligen zal op een terrein nabij Herwijnen worden geplaatst. Defensie heeft dit terrein gekocht van de Luchtverkeersleiding Nederland. Deze locatie is beter gesitueerd voor een radarstation dan Nieuw Milligen.

Relatie met andere projecten

- *Maritime Ballistic Missile Defence* (MBMD)

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Met de leverancier van de radars is een nieuwe planning overeengekomen die er in voorziet dat op 1 oktober 2018 wordt begonnen met de bouw van de radartoren in Wier. Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling.

Relevante Kamerstukken

- Brief project Vervanging *Medium Power Radar* d.d. 29-10-2014 (Kamerstuk 27 830, nr. 139)
- Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 17-09-2013 (Kamerstuk 33 763, nr. 1)
- Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Defensie (X) voor het jaar 2009 (Kamerstuk 31 700 X, nr. 125)
- Behoeftestelling Vervanging 2 *Medium Power Radars* d.d. 24-02-2009 (Kamerstuk 27 830, nr. 62)
- Defensie als structurele veiligheidspartner d.d. 24-05-2006 (Kamerstuk 30 300 X, nr. 106)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2018	64,9	48,1	13,3	3,5			
2019	65,4	48,3	13,5	3,6			

Projectnaam

Vervanging strategisch luchttransport en AAR (MRTT)

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2020-2023

Planning MPO 2017 : 2020-2023

Huidige planning : 2020-2024

Beleid en behoeftestelling

Doel van dit internationale project onder de vlag van het Europees Defensie Agentschap (EDA) is de gezamenlijke verwerving van *Air-to-Air refueling*- en luchttransportcapaciteit (*Multi Role Tanker Transport* vliegtuigen) (MRTT). Het gaat hierbij om een reductie van de tekortkoming van een belangrijke strategische capaciteit in Europa. Negen lidstaten van het EDA (België, Frankrijk, Griekenland, Hongarije, Luxemburg, Nederland, Polen, Portugal en Spanje) en Noorwegen hebben in november 2012 een *Letter of Intent* getekend. Onder leiding van Nederland zijn een *concept of operations* en een gezamenlijk pakket van eisen overeengekomen. Naast het gebruik voor *Air-to-Air refueling* en luchttransport wordt inzet van de vliegtuigen voorzien voor humanitaire noodhulp en (medische) evacuaties. Realisatie van het project sluit aan op de uitfasering van de Nederlandse KDC-10 vliegtuigen.

Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Relatie met andere projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Duitsland en Noorwegen zijn op 29 juni 2017 en België op 25 januari 2018 formeel toegetreden tot het *Multi Role Tanker Transport* (MRTT) samenwerkingsprogramma. De MRTT vloot bestaat uit acht vliegtuigen, waarvan er vijf op de Vliegbasis Eindhoven worden gestationeerd en drie in Koln Wahn AFB. Het eerste vliegtuig wordt in mei 2020 geleverd. Het project biedt nog ruimte voor

andere geïnteresseerde landen om toe te treden.

Relevante Kamerstukken

- Brief MRTT-samenwerkingsprogramma d.d. 29-06-2017 (Kamerstuk 27 830, nr. 204)
- Lijst met vragen en antwoorden over de aanschaf van nieuwe tankvliegtuigen d.d. 24-10-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 190)
- Brief Update *Multi Role Tanker Transport* (MRTT) project d.d. 28-07-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 183)
- Brief betreffende de actuele ontwikkelingen rondom het *Multi Role Tanker Transport* (MRTT) project d.d. 18-12-2014 (Kamerstuk 27 830, nr. 141)
- Stand van zaken internationale militaire samenwerking d.d. 17-02-2014 (Kamerstuk 33 279, nr. 10)
- Lijst van vragen en antwoorden over de rapportage inzetbaarheidsdoelstellingen en operationele knelpunten d.d. 01-11-2013 (Kamerstuk 32 733, nr. 147)
- Brief van 10 april 2013 betreffende de Geannoteerde agenda van de EU-Raad Buitenlandse Zaken ministers van Defensie d.d. 23-04-2013 (Kamerstuk 21501-28, nr. 97)
- Brief d.d. 08-03-2013 betreffende het Verslag van de Europese informele bijeenkomst van de ministers van Defensie d.d. 13-02-2013 (Kamerstuk 21 501-28, nr. 94)

Uren MRTT MoU

Land	Uren
Duitsland	5500
Nederland	2000
België	1000
Luxemburg	20
Noorwegen	100

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Oorspronkelijk	250-1000	A						
2018	250-1000*							2025
2019	250-1000*							2023

* dit project verloopt niet via het DMP, waarbij de waarborgen uit het DMP wel gehanteerd worden. I.v.m. nog te maken internationale afspraken worden er geen bedragen opgenomen in openbare publicaties.

Projectnaam

Verwerving F-35

Projectfase

Verwerving F-35 productie: in realisatie

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : Vanaf 2012 tot tenminste 2025

Planning MPO 2017 : 2019-2024

Huidige planning : 2019-2024

Beleid en behoeftestelling

Het project Verwerving F-35 heeft tot doel tijdig te voorzien in de vervanging van de F-16 jachtvliegtuigen van de Nederlandse krijgsmacht. Naast de verwerving van nieuwe jachtvliegtuigen gaat het tevens om de verwerving van bijbehorende simulatoren, initiële reservedelen, infrastructuur, speciale gereedschappen, meet- en testapparatuur, documentatie, initiële opleidingen en transport.

Samenhang met het beleid

Het project Verwerving F-35 heeft tot doel tijdig te voorzien in de vervanging van de F-16 jachtvliegtuigen van de Nederlandse krijgsmacht. Naast de verwerving van nieuwe jachtvliegtuigen gaat het tevens om de verwerving van bijbehorende simulatoren, initiële reservedelen, infrastructuur, speciale gereedschappen, meet- en testapparatuur, documentatie, initiële opleidingen en transport.

Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Relatie met andere projecten

- F-35: Verwerving middellange tot lange afstandsraket
- F-35: Verwerving munitie boordkanon, zelfbeschermingsmiddelen en wapenladers
- *Joint Fires*
- Langer Doorvliegen F-16 – Instandhouding
- Langer Doorvliegen F-16 – Operationele Zelfverdediging
- Langer Doorvliegen F-16 – Vliegveiligheid & Luchtwaardigheid

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Ontwikkelingen in dit project worden gerapporteerd in de jaarrapportage van het project Verwerving F-35, dat gelijktijdig met dit MPO aan de Tweede Kamer is verstrekt.

Relevante Kamerstukken

- Brief overbrengen commissiebesluiten inzake informatievoorziening F-35 d.d. 17-05-2018 (Kenmerk: 2018Zo8483/2018D29125)
- Brief reactie op verzoek commissie over het bericht dat de Verenigde Staten de levering van de F-35 heeft gestopt d.d. 9-05-2018 (Kamerstuk 26 488, nr. 442)
- Verslag van Algemeen Overleg, gehouden op 7 december 2017, over project Verwerving F-35 d.d. 10-01-2018 (Kamerstuk 26 488, nr. 441)
- Motie van de leden Karabulut en Jasper van Dijk over niet afwijken van het voorgenomen budget d.d. 21-12-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 440)
- Brief reactie op het Amerikaanse GAO-rapport van 26 oktober 2017 met betrekking tot F-35 Aircraft Sustainment d.d. 5-12-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 439)

- Lijst van vragen en antwoorden over de achttiende voortgangsrapportage van het project Verwerving F-35 d.d. 6-12-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 438)
- Mededeling inzake een vertrouwelijke brief over F-35 toestellen in de Block Buy d.d. 21-11-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 437) staatssecretaris van Defensie, B. Visser - 21 november 2017 rondgezonden en gepubliceerd.
- Brief bevestiging resterende zes F-35 toestellen in de block buy d.d. 21-11-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 436)
- Achttiende voortgangsrapportage project Verwerving F-35 d.d. 19-09-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 435)
- Verslag van Algemeen Overleg, gehouden op 27 juni 2017, over project Verwerving F-35 d.d. 25-07-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 434)
- Brief reactie op GAO d.d. 07-06-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 433)
- Brief RAND-rapport over de Block Buy d.d. 25-04-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 432)
- Zeventiende voortgangsrapportage project Verwerving F-35 d.d. 16-03-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 431)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Oorspronkelijk	>2500							2007-2025
2018	4747,4	1432,2	785,0	702,6	514,8	410,7	319,5	2024
2019	4863,2	1090,1	487,9	621,5	675,1	531,4	480,8	2024 e.v.

- Brief jaarverslag Amerikaanse DOT&E over het F-35 programma d.d. 09-02-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 430)
- Lijst van vragen en antwoorden over het NLR-rapport “Geluidsbeleving F-35 ten opzichte van F-16”: Behoeftestelling vervanging F-16 d.d. 13-02-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 429)
- Brief reactie van het Pentagon op de brief van de *United States Senate committee on armed services* d.d. 31-01-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 428)
- Brief reactie op uitspraak van de CEO van Lockheed Martin over de stuksprijs van de F-35 d.d. 18-01-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 426)
- Verslag van Algemeen Overleg, gehouden op 8 december 2016, over verwerving F-35 d.d. 04-01-2017 (Kamerstuk 26 488, nr. 425)
- Brief informatie over de financiële gegevens *Block Buy* d.d. 07-12-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 424)
- NLR-rapport “Geluidsbeleving F-35 ten opzichte van F-16” d.d. 06-12-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 423)
- Brief bestelling van F-35 toestellen in de *Block Buy* d.d. 06-12-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 422)
- Brief reactie op een memo van de Amerikaanse DOT&E over het F-35 programma en de ontwikkelingen in Canada d.d. 30-11-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 421)
- Brief uitstel toezending reactie over brief van de *United States Senate committee on armed services* d.d. 24-11-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 420)
- Lijst van vragen en antwoorden over de zestiende voortgangsrapportage project Verwerving F-35: Behoeftestelling vervanging F-16 d.d. 30-11-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 419)
- Zestiende voortgangsrapportage project Verwerving F-35 d.d. 20-09-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 416)
- Verslag van Algemeen Overleg, gehouden op 23 juni 2016, over project Verwerving F-35 d.d. 31-08-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 415)
- Brief Informatie meerjarige bestelling F-35 (*Block Buy*) d.d. 17-08-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 414)
- Lijst vragen en antwoorden n.a.v. werkbezoek d.d. 21-06-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 409)
- Brief meerjarige bevestiging F-35 toestellen d.d. 21-06-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 408)
- Brief aanbieding en reactie op F-35 rapport van het *Government Accountability Office* + bijlagen d.d. 06-06-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 407)
- Brief aanbieding reactie op keuze Deense regering voor de F-35 d.d. 06-06-2016 + bijlage (Kamerstuk 26 488, nr. 406)
- Brief aanbieding F-35 *Selected Acquisition Report* (SAR) d.d. 17-05-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 405)
- Accountantsrapport bij voortgangsrapportage Project Verwerving F-35 d.d. 16-03-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 404)
- Voortgangsrapportage Project Verwerving F-35 d.d. 16-03-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 404)
- Brief aanbieding jaarverslag *Director Operational Test and Evaluation* over F-35 project d.d. 29-02-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 403)
- Jaarverslag *Director Operational Test and Evaluation* (DOT&E) d.d. 29-02-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 403)
- Brief beantwoording vragen over het Project Verwerving F-35 d.d. 24-02-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 402)
- Brief bevestiging volgende F-35 toestellen d.d. 29-02-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 401)
- Brief Algemene rekenkamer monitoring vervanging F-16 d.d. 20-01-2016 (Kamerstuk 26 488, nr. 400)
- Brief Provincie medefinancier motorenonderhoud te Woensdrecht d.d. 11-12-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 399)
- Verslag van Algemeen Overleg op 29-09-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 398)
- Brief over bouw en inrichten F-35 motorenonderhoudsfaciliteit d.d. 28-10-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 397)
- Motie lid Hachchi over wisselingen in de dollarkoers d.d. 16-10-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 396)
- Motie van het lid Jasper van Dijk over inzage brondocumenten d.d. 16-10-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 395)
- Motie van het lid Jasper van Dijk over stopzetten bij overschrijding budget d.d. 16-10-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 394)
- Voortgangsrapportage van het project verwerving F-35 d.d. 17-09-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 393)
- Accountantsrapport bij de voortgangsrapportage van het project Verwerving F-35 d.d. 17-09-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 393)
- Brief reactie op het bericht Test pilot Admits d.d. 13-08-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 392)
- Brief aanpassing afdrachtspercentage F-35 omzet van het Nederlandse bedrijfsleven aan de Staat d.d. 22-07-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 391)
- Brief Ontwikkelingen in het project Verwerving F-35 d.d. 18-06-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 390)
- Lijst van vragen en antwoorden over de voortgangsrapportage project Vervanging F-16 d.d. 18-06-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 389)
- Lijst van vragen en antwoorden over de voortgangsrapportage project Vervanging F-16 d.d. 18-06-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 388)
- Brief Reactie op het Amerikaanse GAO-rapport d.d. 07-05-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 387)
- Brief reactie op het vervolgrapport van de Amerikaanse Inspector General Rapport F-35 *Lightning II program Quality and Assurance and Corrective Action Evaluation* d.d. 14-04-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 386)
- Rapport en reactie op het F-35 rapport *Selected Acquisition Report 2014* d.d. 14-04-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 385)
- Verslag van een Algemeen Overleg, gehouden op 26 februari 2015, over DMP-D Vervanging F-16 d.d. 07-04-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 384)

- Voortgangsrapportage project Vervanging F-16 d.d. 30-03-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 383)
- Brief uitstel toezending van de voortgangsrapportage Vervanging F-16 d.d. 12-03-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 382)
- Motie van het lid Hachchi over niet overgaan tot de aanschaf van de JSF gezien de onzekerheden d.d. 12-03-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 381)
- Motie van het lid Knops over de door de Algemene Rekenkamer aangesneden problematiek bij een aantal van 37 F-35's d.d. 12-03-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 380)
- Motie van het lid Knops over toekomstige verkoopopbrengsten van F-16's d.d. 12-03-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 379)
- Motie van het lid Jasper van Dijk over aan de Kamer voorleggen van elk besluit tot aanschaf van JSF toestellen d.d. 12-03-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 378)
- Motie van het lid Jasper van Dijk over afzien van de aanschaf van acht JSF toestellen d.d. 12-03-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 377)
- Jaarverslag van de Amerikaanse *Director Operational Test and Evaluation* over het F-35 programma d.d. 18-02-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 376)
- Brief beantwoording nadere aanvullende vragen over D-brief Vervanging F-16 d.d. 20-02-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 375)
- Brief onderbouwing raming van de Nederlandse F-35 productie omzet van circa 9 miljard dollar d.d. 20-02-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 374)
- Lijst van vragen en antwoorden over D-brief Vervanging F-16 d.d. 18-02-2015 (Kamerstuk 26 488, nr. 372)
- Verslag van een Algemeen Overleg, gehouden op 11 december 2014, over Vervanging F-16 d.d. 17-02-2015 (Kamerstuk 26 488 nr. 371)
- Brief reactie Algemene Rekenkamer op de DMP-D brief Vervanging F-16 d.d. 10-02-2015 (Kamerstuk 26 488 nr. 370)
- Brief verwervingsvoorbereiding (D) vervanging F-16 d.d. 22-12-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 369)
- Brief werkgelegenheidsaspecten F-35 programma d.d. 17-12-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 368)
- Motie van het lid Jasper van Dijk over opschorten van de aanschaf van de JSF d.d. 18-12-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 367)
- Brief aanbidding versie DMP-D document Vervanging F-16 d.d. 16-12-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 366)
- Brief mededeling inzake een vertrouwelijke brief over DMP-D van het project Vervanging F-16 d.d. 16-12-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 365)
- Brief actualisering van de rapportage over F-35 opdrachten voor de Nederlandse industrie d.d. 09-12-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 364)
- Brief beantwoording van de vragen van de commissie voor defensie over de jaarrapportage van het project F-16 d.d. 05-12-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 363)
- Brief informatie over toezending van een rapport van de ADR met de D-brief over de vervanging van de F-16 d.d. 04-12-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 362)
- Lijst van vragen en antwoorden over de jaarrapportage van het project vervanging F-16 d.d. 01-12-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 361)
- Brief reactie op het Amerikaanse GAO-rapport over het F-35 programma d.d. 22-10-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 360)
- Brief Algemene Rekenkamer; monitoring Vervanging F-16 over 2013 d.d. 14-10-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 359)
- Rapportage van het project Vervanging F-16 over 2013 d.d. 17-09-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 358)
- Brief aanbidding MOU operationele testfase F-35 d.d. 10-09-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 357)
- Brief reactie op berichten in de media over voornemen tot assemblage Nederlandse F-35's in Italië d.d. 04-09-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 356)
- Verslag Algemeen Overleg, gehouden op 1 juli 2014, over Informatie voorziening project Vervanging F-16 d.d. 26-08-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 355)
- Brief aanbidding F-35 *Selected Acquisition Report* 2013 d.d. 13-08-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 354)
- Brief aanbidding uitgangspuntennotitie voor het Groot Project Vervanging F-16 d.d. 22-07-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 353)
- Brief Algemene Rekenkamer: Update webdossier vervanging F-16 d.d. 30-06-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 352)
- Brief reactie op de vraag van de vaste commissie voor defensie over het F-35 *Selected Acquisition Report* 2013 d.d. 19-06-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 351)
- Lijst van vragen en antwoorden over ontwikkelingen in het project vervanging F-16 d.d. 11-06-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 350)
- Lijst vragen en antwoorden over het jaarlijks voortgangsrapport van het Amerikaanse *Government Accountability Office* (GAO) over het F-35 programma d.d. 11-06-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 349)
- Brief behoeftstelling vervanging F-16; informatievoorziening project project Vervanging F-16 d.d. 04-06-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 348)
- Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 17-09-2014 (Kamerstuk 33 763, nr. 1)
- Aanbidding F-35 *Selected Acquisition Report* 2013 d.d. 15-05-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 347)
- Informatievoorziening project Vervanging F-16 d.d. 12-05-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 346)
- Reactie op berichten in de media over het naar Nederland halen van een F-35 testtoestel d.d. 30-04-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 345)
- Reactie op het Amerikaanse F-35 rapport van het GAO d.d. 11-04-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 344)
- Ontwikkelingen in het Project Vervanging F-16 d.d. 08-04-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 343)
- Aanbidding F-35 rapport van het *Government Accountability Office* d.d. 26-03-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 342)
- GAO rapport d.d. 26-03-2014 bijlage bij Kamerstuk 26 488, nr. 342)

- Nadere info over F-35 opdrachten van de Nederlandse industrie d.d. 04-03-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 341)
- Vragen en antwoorden over Bijzondere Vertegenwoordiger d.d. 04-03-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 340)
- Aanbieding jaarverslag D-OTE over F-35 programma d.d. 7-2-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 339)
- Brief rapport van de *Director Operational Test and Evaluation* d.d. 24-01-2014 (Kamerstuk 26 488, nr. 338)
- Informatie over Bijzondere Vertegenwoordiger Industriële Inschakeling F-35 d.d. 11-12-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 337)
- Vragen en antwoorden over de processtappen Vervanging F-16 d.d. 25-10-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 336)
- Vragen en antwoorden over de jaar-rapportage d.d. 25-10-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 335)
- Brief reactie op motie van Dijk over nucleaire taak vervanger F-16 d.d. 14-01-2014 (Kamerstuk 33 783-5)
- Antwoorden op vragen over problemen JSF d.d. 21-10-2013 (Kamerstuk 26 488 nr. 334)
- Reactie op rapport *Inspector general* d.d. 18-10-2013 (Kamerstuk 26 488 nr. 333)
- Processtappen Vervanging F-16 d.d. 16-10-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 332)
- Jaarrapportage Vervanging F-16 d.d. 18-10-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 331)
- Gebruik Nederlandse testsoestellen d.d. 16-10-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 330)
- Risico reservering Vervanging F-16 d.d. 4-10-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 329)
- Jaarrapportage Vervanging F-16 d.d. 30-09-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 328)
- Toezegging tijdens AO materieel inzake ESSM Block II d.d. 26-09-2013 (Kamerstuk 27 830, nr. 114)
- Rapportage Ernst & Young d.d. 25-09-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 327)
- Nota over de toekomst van de Krijgsmacht met bijlage nota "In het belang van Nederland" d.d. 17-09-2013 (Kamerstuk 33 763, nr. 11)
- Reactie op artikel Elsevier over vervanging F-16 d.d. 09-09-2013
- Brief testtoestellen d.d. 03-07-2013
- Brief over het F-35 *Selected Acquisition Report* 2012 van 20-06-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 324)
- Antwoorden op de vragen over de Vervanging van de F-16 d.d. 18-04-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 320)
- Nederlandse testtoestellen t.b.v. de operationele testfase d.d. 04-04-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 319)
- Reactie op het Amerikaanse GAO-rapport over het F-35 programma d.d. 27-03-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 316)
- Reactie op uitspraken van generaal Bogdan over fabrikanten F-35 d.d. 15-03-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 315)
- Antwoorden op vragen over het rapport van de Algemene Rekenkamer over het rapport 'Uitstapkosten Joint Strike Fighter' d.d. 15-02-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 312)
- Antwoorden op vragen van de Minister van Defensie over het rapport van de Algemene Rekenkamer 'Uitstapkosten Joint Strike Fighter' d.d. 15-02-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 311)
- F-35 programma en Nederlandse test-toestellen d.d. 08-02-2013 (Kamerstuk 26 488, nr. 309)
- Kamervragen inzake regeerakkoord en vervanging F-16 d.d. 15-01-2013 (Kamerstuk 32 733, nr. 102)
- Kamerbrief Stand van zaken F-35 test-toestellen d.d. 21-12-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 308)
- Voorbereiding visie op de krijgsmacht en vervanging F-16 d.d. 30-11-2012 (Kamerstuk 32 733, nr. 96)
- Kamerbrief Regeerakkoord en vervanging van de F-16, d.d. 13-11-2012 (Kamerstuk 32 733, nr. 88)
- Brief Algemene Rekenkamer; Aanvaarding verzoek minister van Defensie onderzoek uitstapkosten JSF, d.d. 28-07-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 301)
- Kamervragen naar aanleiding van Jaarrapportage Vervanging F-16 over 2011, d.d. 24-07-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 300)
- Kamerbrief met reactie op een artikel in De Volkskrant van 30-06-2012 over een «geheime lobby» voor de aanschaf van de F-35 d.d. 12-07-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 299)
- Kamerbrief recente ontwikkelingen in Noorwegen ten aanzien van de F-35, d.d. 27-06-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 295)
- Kamervragen aan Defensie naar aanleiding van Monitoring verwerving Joint Strike Fighter, d.d. 21-06-2012 (Kamerstuk 31 300, nr. 32)
- Kamerbrief Algemene Rekenkamer over ontwikkelingen Vervanging F-16 en oordeel over informatievoorziening in Jaarrapportage over 2011, d.d. 12-06-2012 (Kamerstuk 31 300, nr. 31)
- Kamerbrief jaarrapportage van het project Vervanging F-16 over het jaar 2011, d.d. 06-06-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 294)
- Kamervragen naar aanleiding van Kamerbrief 26 488, nr. 291, in zake Canadees rapport over de F-35, d.d. 29-05-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 293)
- Kamervragen naar aanleiding van Kamerbrief 26 488, nr. 289, in zake Amerikaanse informatie over F-35 programma, d.d. 16-05-2012 (Kamerstuk 31 300, nr. 292)
- Kamerbrief inzake Canadees rapport over de F-35, d.d. 05-04-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 291)
- Monitoring verwerving Joint Strike Fighter, d.d. 03-04-2012 (Kamerstuk 31 300, nr. 27 en nr. 28)
- Kamervragen over de economische aspecten van het project Vervanging F-16, d.d. 03-04-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 290)
- Kamerbrief met Amerikaanse informatie over F-35 programma, d.d. 30-03-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 289)
- Kamervragen inzake het naar beneden bijstellen van de prestatie-eisen van de F-35 Joint Strike Fighter, d.d. 29-03-2012 (Handelingen Tweede Kamer 2011-2012, nr. 2020)
- Kamervragen naar aanleiding van de perspublicatie 'DutchAero grijpt naast mammoetorder JSF', d.d. 13-03-2012 (Handelingen Tweede Kamer 2011-2012, nr. 1824)

- Verslag Algemeen Overleg Vervanging F-16, 08-02-2012, d.d. 05-03-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 282)
- Kamervragen inzake vliegtuigen F-16, d.d. 08-02-2012 (Handelingen Tweede Kamer 2011-2012, nr. 1464)
- Kamervragen inzake uitstapmogelijkheden JSF-programma, d.d. 08-02-2012 (Handelingen Tweede Kamer 2011-2012, nr. 1463)
- Kamervragen inzake uitspreken Admiraal Venlet inzake de JSF, d.d. 07-02-2012 (Handelingen Tweede Kamer 2011-2012, nr. 1445)
- Kamervragen inzake nieuwe problemen met de JSF, d.d. 07-02-2012 (Handelingen Tweede Kamer 2011-2012, nr. 1444)
- Kamerbrief actuele aspecten project Vervanging F-16 en bezoek Minister aan de Verenigde Staten, d.d. 02-02-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 281)
- Kamervragen inzake stopzetten ontwikkeling F-136 motor, d.d. 24-01-2012 (Handelingen Tweede Kamer 2011-2012, nr. 1262)
- Kamerbrief inhoudelijke reactie SAR-10 rapport, d.d. 20-01-2012 (Kamerstuk 26 488, nr. 280)
- Kamerbrief verzoek VCD alsmede informatiebehoefte Kamer, d.d. 22-12-2011 (Kamerstuk 26 488, nr. 279)
- Brief Vast Kamercommissie voor Defensie inzake Informatievoorziening Vervanging F-16, d.d. 12-12-2011 (Kamerbrief 2011Z22374/2011D61097)
- Kamervragen inzake risico's van JSF-testtoestellen, d.d. 25-11-2012 (Handelingen Tweede Kamer 2011-2012, nr. 773)
- Kamerbrief naar aanleiding van toezeggingen tijdens WGO materieel 7 november 2011, d.d. 22-11-2011 (Kamerstuk 27 830, nr. 97)
- Kamervragen over massa-ontslag bij BAE systems naar aanleiding van vertraging en kostenoverschrijdingen JSF-project, d.d. 02-11-2011 (Handelingen Tweede Kamer 2011-2012, nr. 527)
- Kamervragen inzake de brief project vervanging F-16 van 01-07-2011, d.d. 10-11-2011 (Kamerstuk 26 488, nr. 278)
- Kamervragen inzake de brief verlengen optietermijn tweede testtoestel, d.d. 13-04-2011 (Kamerstuk 26 488, nr. 276)
- Reactie op verzoek van de Vaste Commissie voor Defensie op het SAR 2010-rapport over het F-35 programma, d.d. 01-06-2011 (Kamerstuk 26 488, nr. 272)
- Informatie over het kopie van het getekende contract voor de aankoop van het tweede F-35 testtoestel, d.d. 25-05-2011 (Kamerstuk 26 488, nr. 270)
- Monitoring Verwerving Joint Strike Fighter, d.d. 24-05-2011 (Kamerstuk 31 300, nr. 24)
- Reactie op GAO rapport van april 2011 over het F-35 programma, d.d. 12-05-2011 (Kamerstuk 26 488, nr. 269)
- Stand van uitstapkosten testfase en F136 motor, d.d. 27-04-2011 (Kamerstuk 26 488, nr. 268)
- Kamerbrief reactie op verzoek commissie Defensie over de optietermijn voor de aanschaf van het tweede F-35 testtoestel, d.d. 24-03-2011 (Kamerstuk 26 488, nr. 259)
- Kamerbrief prijs tweede F-35 testtoestel d.d. 22-02-2011 (Kamerstuk 26 488, nr. 257)
- Kamerbrief inzake geactualiseerde kostenraming project Vervanging F-16, d.d. 14-01-2011 (Kamerstuk 26 488, nr. 253)
- Kamerbrief reactie op verzoek commissie om een actualisering van het project Vervanging F-16, d.d. 07-01-2011 (Kamerstuk 26 488, nr. 252)
- Validatie F-35 geluidsbelasting van het project Vervanging F-16, d.d. 24-12-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 251)
- Kamerbrief inzake toezegging budgetten van het project Vervanging F-16, d.d. 14-12-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 250)
- Kamerbrief inzake geactualiseerde kostenraming project Vervanging F-16, d.d. 2-12-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 249)
- Kamerbrief herhaald commissieverzoek certificering F-35 programma door het Amerikaanse ministerie van Defensie d.d. 05-10-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 248)
- Kamerbrief commissieverzoek inzake termijn resultaten validatie F-35 geluidscontouren d.d. 23-09-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 247)
- Kamerbrief commissieverzoek inzake certificering F-35 programma door het Amerikaanse ministerie van Defensie d.d. 23-09-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 246)
- Kamerbrief inzake vertaling Noors rapport en validatie rapport F-35 geluidsbelasting d.d. 09-07-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 245)
- Kamerbrief certificering F-35 programma door het Amerikaanse ministerie van Defensie d.d. 09-07-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 244)
- Kamerbrief commissieverzoek inzake contacten met de VS over het JSF project d.d. 30-06-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 243)
- Kamervragen over de kabinetsreactie op de moties Vervanging F-16 d.d. 18-06-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 242)
- Verslag van een algemeen overleg, gehouden op 20 mei 2010, inzake de stand van zaken JSF d.d. 15-06-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 241)
- Kabinetsreactie op moties Vervanging F-16 d.d. 28-05-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 240)
- Reactie op moties Vervanging F-16 d.d. 27-05-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 239)
- Lijst van vragen en antwoorden over het rapport Monitoring verwerving JSF, stand van zaken augustus 2009 van de Algemene Rekenkamer d.d. 20-05-2010 en 21-04-2010 (Kamerstuk 31 300, nr. 18 en 19)
- Kamerbrief inzake stand van zaken projecten NH-90 en Vervanging F-16 d.d. 17-05-2010 (Kamerstuk nr. 25 928, nr. 43)
- Kamervragen over het rapport 'Monitoring verwerving Joint Strike Fighter; Stand van zaken augustus 2009' van de Algemene Rekenkamer d.d. 12-05-2010 (Kamerstuk 31 300, nr. 19)
- Kamerbrief inzake reactie op GAO-rapport Joint Strike Fighter maart 2010 d.d. 27-04-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 234)
- Kamerbrief JSF Program Office over geluidsinformatie JSF d.d. 27-04-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 233)

- Antwoorden vragen Peters over beëindiging van NL deelname aan de JSF testfase en de aanschaf van het tweede JSF-testtoestel d.d. 14-04-2010 (Kamervragen (Aanhangsel) 2009-2010, 1997)
- Kamerbrief jaarrapportage van het project Vervanging F-16 over het jaar 2009 d.d. 13-04-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 232)
- Informatievoorziening lopende JSF-zaken d.d. 09-04-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 230)
- Reactie op verzoek met betrekking tot een Noors rapport over de geluidsbelasting van de JSF d.d. 30-03-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 225)
- Lijst van vragen en antwoorden over het JSF afdracht percentage d.d. 29-03-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 224)
- Informatie over de afronding van de JSF Business Case d.d. 26-03-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 223)
- Kamervragen over beëindiging van Nederlandse deelname aan de JSF-testfase en de aanschaf van het tweede JSF-testtoestel d.d. 23-03-2010 (Kamerstuk nr. 1997)
- Kamerbrief aanvullende informatie herstructurering F-35 programma d.d. 23-03-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 222)
- Reactie op de brief van G. Veldman en G. Verf over de geluidsbelasting van de JSF d.d. 11-03-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 221)
- Kamerbrief over het ontslag van de Amerikaanse chef JSF-programma d.d. 11-03-2010 (Kamerstuk nr.1881)
- Kamerbrief uitstel reactie op een Noors rapport over de geluidsbelasting van de JSF d.d. 04-03-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 220)
- Kamerbrief aanvullende informatie werkbezoek Israël met betrekking tot JSF d.d. 22-02-2010 (Kamerstuk nr. 32 123 X, nr.101)
- Kamervragen over de informatie over de geluidsbelasting van de JSF d.d. 22-02-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 219)
- Kamervragen over de Amerikaanse besluitvorming over de tweede motor voor de F-35 d.d. 19-02-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 218)
- Kamerbrief over de herstructurering van het F-35-programma d.d. 16-02-2010 (Kamerstuk nr. 26 488, nr. 217)
- Kamerbrief met reactie op de presentatie 'Joint Programs TOC Affordability, Cost Department, Naval Air Systems Command' d.d. 15-02-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 216)
- Kamervragen inzake het aantal vliegreun per F-16 d.d. 03-02-2010 (Kamerstuk nr. 1479)
- Reactie op NRC-artikel: "VK halveert bestelling JSF's" d.d. 01-02-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 215)
- Vervolgstappen project Vervanging F-16 d.d. 28-01-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 213)
- Antwoorden vragen Van Velzen over aantal Britse F-35 toestellen d.d. 27-01-2010 (Kamervragen (Aanhangsel) 2009-2010, 801)
- Reactie op commissieverzoek herijking informatiebehoefte project Vervanging F-16 d.d. 22-01-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 212)
- Antwoorden vragen Van Velzen over de nieuwe fabriek van Stork Fokker Aerospace Group d.d. 12-01-2010 (Kamervragen (Aanhangsel) 2009-2010, 1078)
- Antwoorden vragen Eijnsink over vertraging in de testfase van het JSF-project d.d.12-01-2010 (Kamervragen (Aanhangsel) 2009-2010-1093)
- Kamerbrief met informatie over de geluidsbelasting van de JSF d.d. 07-01-2010 (Kamerstuk 26 488, nr. 211)
- Kamerbrief Amerikaanse besluitvorming over de tweede motor voor de F-35 d.d. 24-12-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 210)
- Reactie op Kamervragen over vertragingen in de testfase van het JSF-project d.d. 22-12-2009 (Kamerstuk nr. 1093)
- Kamerbrief informatie over deadline ondertekening contract voor de aanschaf van het tweede JSF- testtoestel d.d. 15-12-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 209)
- Kamerbrief over JSF Afdrachtpercentage d.d. 02-12-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 208)
- Afronding arbitragezaak business case d.d. 27-11-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 207)
- Kamervragen over aantallen Britse F-35 toestellen d.d. 26-11-2009 (Kamerstuk nr. 800)
- Verzoek om afschrift van beantwoording van schriftelijke vragen COVM vliegbasis Leeuwarden over verwachte geluidsbelasting van de F-35 d.d. 20-11-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 206)
- Kamerbrief reactie staatssecretaris op commissieverzoek bestellingen JSF d.d. 20-11-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 205)
- Kamerbrief correctie project Vervanging F-16 in Defensiebegroting d.d. 19-11-2009 (Kamerstuk 32 123 X, nr. 42)
- Kamervragen Consortium Buy JSF d.d. 03-11-2009 (Kamerstuk nr. 591 en 592)
- Kamervragen budget Vervanging F-16 d.d. 28-10-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 202)
- Kamervragen inzake geluidscontouren F-35 d.d. 19-10-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 200)
- Reactie op rapport Congressional Budget Office en rapport Center for Strategic and Budgetary Assessments d.d. 26-10-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 201)
- Antwoord vragen VCD inzake geluidcontouren F-35 d.d. 19-10-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 200)
- Aankondiging vervolgstappen project vervanging F-16 d.d. 29-09-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 199)
- Kamervragen over budgettekorten voor vervanging F-16 d.d. 16-09-2009 (Kamerstuk nr. 38)
- Kamervragen over het advies aan het Amerikaanse ministerie van Defensie om minder JSF toestellen aan te schaffen d.d. 14-09-2009 (Kamerstuk nr. 3843)
- Kamervragen inzake budget Vervanging F-16 d.d. 07-09-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 196)
- Kamervragen over vertraging in de ontwikkeling van de JSF d.d. 28-08-2009 (Kamerstuk nr. 3623)
- Kamervragen over de conclusie van geluidsmetingen door het NLR over de JSF d.d. 21-08-2009 (Kamerstuk nr. ahtk-20082009-3558)

- Geluidsopnames JSF - F-15 - F-16 d.d. 10-07-2009 (Kamerstuk 26 488 nr. 193)
- Kamervragen over alternatieve motor voor de JSF d.d. 10-07-2009 (Kamerstuk nr. ahtk-20082009-3259)
- Geluidscontouren F-35 d.d. 10-07-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 192)
- Kamervragen aangepast koopcontract toestel JSF d.d. 20-05-2009 (Kamerstuk nr. ahtk-20082009-2746)
- Kamervragen over geluidsoverlast d.d. 13-05-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 182)
- Verwijzing prijsinformatie JSF met bijlage d.d. 21-04-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 174)
- Assurance rapport over de jaarrapportage 2008 d.d. 21-04-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 173)
- Prijs eerste F-35 testtoestel d.d. 17-04-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 170)
- Stand van zaken motie Van Velzen - voorlichting Raad van State met bijlage d.d. 16-04-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 172)
- Geluidscontouren F-35 d.d. 16-04-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 170)
- Aanbiedingsbrief addendum jaarrapportage 2008 met bijlage d.d. 15-04-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 167)
- Kamervragen over vervanging F-16 d.d. 31-03-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 156)
- Antwoorden aanvullende Kamervragen vervanging F-16 d.d. 31-03-2009 (Kamerstuk 31 300, nr. 11)
- Vragen endlife update d.d. 31-03-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 161)
- Verzoeken project Vervanging F-16 met bijlagen d.d. 31-03-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 160)
- Jaarrapportage 2008 en assurance rapport d.d. 27-03-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 159)
- Kamervragen rapport monitoring verwerving Joint Strike Fighter d.d. 16-03-2009 (Kamerstuk 31 300, nr. 9)
- NLR rapport en bijlagen geluid kandidaattoestellen d.d. 16-03-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 153)
- Request for proposal vervanging F-16 d.d. 04-03-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 147)
- Verzoeken commissies d.d. 18-02-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 143)
- Beantwoording vragen besluit twee F-35 toestellen d.d. 18-02-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 142)
- Kamervragen levensduur F-16 d.d. 16-02-2009 (Kamerstuk nr. 1603)
- Antwoorden op Kamervragen over kandidatenvergelijking d.d. 10-02-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 138)
- Kamervragen endlife update F-16's d.d. 10-02-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 139)
- Geluidsgegevens kandidaattoestellen vervanging F-16 met bijlagen d.d. 22-01-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 137)
- Besluit aanschaf twee F-35 toestellen d.d. 16-01-2009 (Kamerstuk 26 488, nr. 134)
- Endlife update F-16 d.d. 18-12-2008 (Kamerstuk 26 488, nr. 132)
- Antwoorden Kamervragen d.d. 17-11-2008 (Kamerstuk 26 488, nr. 121)
- Brief inzake aanbieding D-brief van het project Vervanging F-16, productie d.d. 26-09-2008 (Kamerstuk 31 700 X, nr. 8)
- Algemene Rekenkamer en kandidatenevaluatie project Vervanging F-16 d.d. 18-09-2008 en 17-10-2008 (Kamerstuk 26 488, nr. 103 en 110)
- Herberekening JSF Business Case d.d. 08-07-2008, 17-09-2008, 17-10-2008, 04-12-2008 en 12-12-2008 (Kamerstuk 26 488, nr. 97, 102, 109, 126 en 127)
- Brieven kandidatenvergelijking vervanging F-16 d.d. 27-06-08, 02-07-2008, 17-07-08, 02-09-2008, 26-09-2008, 26-09-2008, 07-10-2008, 11-11-2008, 11-11-2008, 17-12-2008 en 18-12-2008 (2x) (Kamerstuk 26 488 nr. 89, 96, 99, 101, 104, 105, 108, 119, 120, 129, 130 en 131)
- Lijst van vragen en antwoorden over de Jaarrapportage 2007 d.d. 07-07-2008 (Kamerstuk 26488, nr. 75)
- Lijst van vragen en antwoorden over de IOT&E van de JSF d.d. 07-07-2008, 04-11-2008 en 27-11-2008 (Kamerstuk 26 488, nr. 69, 118 en 125)
- Brief over deelneming aan de Initiële Operationele Test en Evaluatie van de JSF d.d. 29-02-2008 (Kamerstuk 26 488, nr. 65)
- Brieven deelname PSFD MoU d.d. 29-09-2006 en 17-10-2006 (Kamerstuk 26 488, nr. 47 en 54H)
- Brieven deelname SDD-fase JSF d.d. 11-02-2002 en 08-04-2002 en 09-04-2002 (Kamerstuk 26 488, nr. 8, 13 en 14)
- Basisdocument Vervanging F-16 d.d. 15-03-2000 (Kamerstuk 26 488, nr. 3)

Projecten

Defensiebreed

Projectnaam

Counter Improvised Explosive Devices (C-IED)

Projectfase

- C-IED Blok 1: Gerealiseerd
- C-IED Blok 2: Gerealiseerd
- C-IED Blok 3: In realisatie

Wel/niet gemandateerd

(Deels) gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2008-2017
 Planning MPO 2017 : 2008-2022
 Huidige planning : 2008-2022

Beleid en behoeftestelling

Het C-IED programma verhoogt de veiligheid en bescherming van operationele eenheden. Het C-IED programma berust op een plan van aanpak van de *Joint Task Force C-IED* uit 2008. Het betreft een gefaseerd investeringsprogramma voor C-IED materieel dat in drie blokken is geïmplementeerd in de krijgsmacht met de volgende onderlinge samenhang:

- Blok 1 heeft betrekking op de destijds urgente C-IED behoeften van de *Task Force Uruzgan*. Blok 1 is via *Fast Track Procurement* verworven. Blok 1 is voltooid.
- Blok 2 behelst de initiële borging van de maatregelen op het gebied van *Military Search, Improvised Explosive Device Disposal* en *Weapon Intelligence Teams*, het testen en valideren van diverse maatregelen voor de *Task Force Uruzgan (TFU)*, en de uitvoering van urgente onderzoeksprogramma's in relatie tot de missie. Met blok 2 begint de reorganisatie en de inbedding van permanente voltijd C-IED functionarissen in de organisatie. Eind 2011 is de behoefte van blok 2 herijkt als gevolg van de beleidsbrief. De krijgsmachtbrede behoefte aan *search*-middelen is aangepast als gevolg van de extensiveringen uit de beleidsbrief en door het toepassen van *pooling*. In 2013 is een bedrag overgeheveld naar het project DVOW voor de vervanging van interim voertuigen van de *Advanced Search* pelotons.
- Blok 3 betreft aan de structurele inbedding van C-IED en bestaat uit personele, materiële en organisatorische maatregelen.

Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Relatie met andere projecten

- Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW)

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het projectvolume is aangepast als gevolg van toevoeging van het resterende projectbudget van C-IED blok 2. Het projectvolume is tevens aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling en valutakoers correctie. Daarnaast is het verschil in exploitatiekosten inzichtelijk gemaakt.

Relevante Kamerstukken

- Antwoorden op vragen over het project bescherming tegen geïmproviseerde explosieven (CIED blok 3) d.d. 20-12-2012 (Kamerstuk 32 164, nr. 3)
- DMP A-brief inzake bescherming tegen geïmproviseerde explosieven (CIED blok 3 'Structurele inbedding' d.d. 02-11-2012 (Kamerstuk 32 164, nr. 2)
- C-IED structurele behoefte d.d. 06-10-2009 (Kamerstuk 32 164, nr. 1)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln						Fasering t/m
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Oorspronkelijk	25-100							2013
2018	55,5	26,4	10,4	1,6	0,9	0,5		2023
2019	58,0	21,8	10,6	10,1	10,1	5,1	0,5	2023
Delta-exploitatie		2,2	2,0	1,6	1,9	2,7	2,7	

Projectnaam

Defensie Bewaking- en Beveiligingssysteem (DBBS)

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2016-2019

Huidige planning : 2016-2022

Beleid en behoeftestelling

Het project DBBS voorziet in de tijdige vervanging van de huidige bewakings- en beveiligingssystemen, teneinde de continuïteit van de ondersteuning binnen de bewakings- en beveiligingsoperatie te waarborgen, te verbeteren en hierbij kosten te besparen. Onder het bewakingsysteem vallen elektronische toegang, indringerdetectie en de meldkamersystemen. Om deze vervanging mogelijk te maken is na een gefaseerd offertetraject op 19 april 2016 een contract gesloten.

Defensie vervangt met DBBS 45 verschillende bestaande systemen door één nieuw Defensie Bewakings- en Beveiligingssysteem op bijna 170 defensielocaties. Uitzonderingen hierop zijn de systemen in het Caribisch gebied, Münster, NATO systemen en de Kromhout Kazerne. Defensie streeft naar tijdige vervanging met zo min mogelijk hinder voor de defensieonderdelen.

Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Relatie met andere projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

In augustus 2018 heeft de eerste versie van de software succesvol een Functionele Acceptatie Test doorlopen. Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling.

Relevante Kamerstukken

- Kamerbrief Defensie Industrie Strategie d.d. 13-12-2013 (Kamerstuk 31 125, nr. 21)
- Kamerbrief Defensie Bewakings- en Beveiligingssysteem d.d. 10-01-2013 (Kamerstuk 33 468, nr. 3)
- Lijst met vragen en antwoorden over project Defensie Bewakings- en Beveiligingssysteem (DBBS) d.d. 20-12-2012 (Kamerstuk 33 468, nr. 2)
- Kamerbrief Behoeftestelling Defensie Bewakings- en Beveiligingssysteem (DBBS) (DMP-A) d.d. 02-11-2012 (Kamerstuk 33 468, nr. 1)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
2019	220,9	32,2	43,2	83,6	36,2	25,6	

Projectnaam

Defensie Operationeel Kledingsysteem (DOKS)

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2014-2016

Planning MPO 2017 : 2018-2022

Huidige planning : 2018-2028

Beleid en behoeftestelling

Het project dient om individuele militairen en eenheden beter te beschermen. De kleding is bestemd voor wereldwijd gebruik, in alle delen van het geweldsspectrum. Invoering van het Defensie Operationeel Kledingsysteem draagt bij tot een meer effectieve inzet van Nederlandse militairen. De defensiebrede invoering van een nieuw gevechtskledingsysteem leidt tot stroomlijning van de uitrustingspakketten en vereenvoudiging van de bevoorrading en instandhouding.

Het project Defensie Operationeel Kledingsysteem betreft de invoering van nieuwe gevechtskleding voor de krijgsmacht. De bestaande kledinglijnen zijn in het begin van de jaren '90 van de vorige eeuw ingevoerd. Sindsdien is de inzet van de krijgsmacht aanzienlijk gewijzigd. Nederlandse militairen opereren en trainen wereldwijd, in afwisselende gebieden, met uiteenlopende klimaten. De huidige kledinglijnen voldoen, vooral vanwege de vooruitgang op technisch gebied, niet meer aan de eisen die Defensie hier tegenwoordig aan stelt. Bovendien zijn de tekortkomingen niet meer te verhelpen met (gedeeltelijke) aanpassingen. Dit leidt tot de behoefte aan vervanging van huidige gevechtskleding van Defensie. Bij de verwerving van de kleding staan bescherming, individuele veiligheid en draagcomfort tijdens de inzet van de militairen centraal, met het oog op het kunnen leveren van een optimale prestatie, onder uiteenlopende omstandigheden. Hierbij zijn ook degelijkheid en duurzaamheid van belang. Deze zullen ook ten goede komen aan de instandhouding. Het Defensie Operationeel Kledingsysteem zal de huidige kledinglijnen naar verwachting vanaf 2018 vervangen.

Relatie met andere projecten

- Uitbreiding Chemische Biologische Radiologische en Nucleaire (CBRN)-capaciteit in het kader van de Intensivering Civiel Militaire Samenwerking (ICMS), materieel
- Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS)
- Vervanging gevechtssuïtusting

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

De aanvankelijk geformuleerde indelingsnormen en behoeftes voor het project DOKS zijn gevalideerd en herijkt. Dit heeft, in combinatie met de verhoging van het defensiebudget en prioriteitstelling, geleid tot het besluit om het aantal te verwerven kledingpakketten en helmen te verhogen. Tevens is de kwaliteit van de kledingpakketten verhoogd. Het benodigde budget hiervoor is aan het projectbudget toegevoegd, waardoor het project in een hoger bracket terecht is gekomen. De opdracht om de nieuwe helmen te verwerven kan naar verwachting in de eerste helft van 2019 worden geplaatst. De verwervingsvoorbereiding voor het nieuwe kledingsysteem is recent begonnen. Naar verwachting kan in de eerste helft van 2019 een opdracht worden geplaatst. De gevechtskleding en helm zullen tot 2028, gefaseerd, uitgeleverd worden aan Defensie.

Relevante Kamerstukken

- Kamerbrief Behoeftestelling Defensie Operationeel Kledingsysteem (DMP-A) d.d. 14-06-2016 (Kamerstuk 34 300 X, nr. 114)
- D-brief over het project Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS), d.d. 04-06-2015 (Kamerstuk 34 000 X, nr. 98)
- Aanvullende informatie over gevechtskleding Mali d.d. 11-03-2014 (Kamerstuk 29 521, nr. 233)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100	A					
2018	25-100	A					
2019	100-250	A					

Projectnaam

Defensiebrede vervanging handgedragen warmtebeeldkijkers

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2016-2019

Planning MPO 2017 : 2016-2020

Huidige planning : 2016-2020

Beleid en behoeftestelling

De behoefte betreft een vervanging van twee kleine waarnemingssystemen, de LION en de Cobra. Het betreft verouderde generaties van warmtebeeldsystemen. Deze systemen maken optreden mogelijk bij duisternis en onder omstandigheden van verminderd zicht, zoals neerslag en rook. Deze systemen dienen voor doelopsporing, doelidentificatie en inlichtingenvergaring, en vergroten de *situational awareness* van ingezette militairen. In het huidige optreden is doellocatiebepaling zeer belangrijk om ongewenste nevenschade of het treffen van de eigen eenheden te voorkomen.

Relatie met andere projecten

- Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS)
- Verwerving HV brillen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het contract is in mei 2018 gesloten, waarna de leverancier de productie is aangevangen. Eerste levering vindt plaats in november 2018. De laatste levering wordt verwacht eind 2020. Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling. Daarnaast is het verschil in exploitatiekosten inzichtelijk gemaakt.

Relevante Kamerstukken

- Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 17-09-2013 (Kamerstuk 33 763, nr. 1)
- Antwoorden op de vragen over de brief over de behoeftestellingsfase d.d. 13-08-2013 (Kamerstuk 27 803, nr.111)
- Brief Behoeftestelling 'Defensiebrede vervanging handgedragen warmtebeeldkijker' (A-brief) d.d.12-06-2013 (Kamerstuk 27 830, nr. 109)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100	A					
2018	25-100	A					
2019	39,7	10,5	20,5	8,8			
Delta-exploitatie		-1,0	-0,9	-0,2	-0,2	-0,2	-0,2

Projectnaam

Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW)

Projectfase

In realisatie: Voertuig 7,5kN

Voertuig 50-100-150kN

Voertuig Quad

Brandstofcontainers

Containerhefmiddelen

Voertuig 50-100-150kN

Containers

Voertuig 12kN

Voertuig 12kN *AirAssault*

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd: Voertuig 7,5kN

Voertuig Quad

Brandstofcontainers

Containerhefmiddelen

Niet-gemandateerd: Voertuig 50-100-150kN

Containers

Voertuig 12kN

Voertuig 12kN *AirAssault*

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2013-2019

Planning MPO 2017 : 2014-2023

Huidige planning initiële scope: 2014-2023

Huidige planning vervolg scope: 2023-2027

Beleid en behoeftestelling

De defensiebrede behoefte betreft de vervanging van de operationele wielvoertuigen van Defensie die voor het merendeel zijn ingevoerd tussen 1980 en 2000. Deze wielvoertuigen vormen de basismobiliteit van nagenoeg alle expeditieaire, nationale, opleidings- en overige eenheden van alle operationele commando's. Bij aanvang van dit project in 2012 beschikte Defensie over ongeveer 8.400 te vervangen wielvoertuigen. Het toekomstige wielvoertuigenbestand zal gaan bestaan uit een licht, een middelzwaar en een zwaar type vrachtauto. De middelzware en zware typen vrachtauto's worden containerdragers. De voertuigen zullen afhankelijk van de behoefte worden voorzien van een laadbak/container met huif of containers met de benodigde functionaliteit (commandovoering, verbindingen, kantoor, werkplaats, magazijn en brandstoftransport). Hiermee wordt een grote mate van flexibiliteit bereikt bij operaties en in de bedrijfsvoering. De vrachtauto's die zijn bestemd voor expeditieaire inzet zullen zijn voorbereid voor montage van beschermingsmiddelen. Ten behoeve van de bescherming zal binnen dit project een minimaal noodzakelijk aantal wapenstations en affuiten worden verworven. Hoewel kwalitatief hoogwaardige militaire voertuigen kostbaar zijn, zullen de meeste van de huidige wielvoertuigen worden vervangen door beschermde vrachtauto's.

Relatie met andere projecten

- Chinook Vervanging & Modernisering
- Geïnstumenteerde oefen- en trainingscapaciteit voor grondgebonden eenheden
- Uitbreiding Chemische Biologische Radiologische en Nucleaire (CBRN)-capaciteit in het kader van de Intensivering Civiel Militaire Samenwerking (ICMS), materieel
- Verlenging levensduur Patriot
- Vernieuwing TITAAN
- Vervanging ESM-capaciteiten KL EOVSysteem

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

De status van de projecten wordt weergegeven in het onderstaande overzicht. Met de afronding van de C-fase is eind 2015 de D-fase gestart voor alle DVOW-projecten, met uitzondering van het voertuig 7,5kN waarvoor eind 2013 reeds een leveringscontract ondertekend is, alsmede een contract voor de volledige uitbesteding van het onderhoud en de reservedelenvoorziening.

Voertuig 7,5kN

De uitlevering van de initiële batch van 1667 voertuigen is begin 2016 volledig afgerond. Zoals aangekondigd in de C-brief, is inmiddels een optie van 412 extra 7,5kN voertuigen afgeroepen. Van deze voertuigen zijn de laatste in 2018 uitgeleverd.

Voertuig 50-100-150kN

Het aanbestedingsproces voor deze middelzware en zware operationele vrachtauto's is gestart op 3 maart 2016 met een publicatie voor de selectiefase. Op 1 september 2017 is het contract getekend voor

Financiën

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
	Oorspronkelijk	1000-2500					
2018	Voertuig 50-100-150kN	250-1000	C	D			
	Containers	100-250	C	D			
	Voertuig 12kN	250-1000	C	D			
	Voertuig 12kN <i>AirAssault</i>	100-250	C	D			
2019	Voertuig 50-100-150kN	250-1000	D				
	Containers	100-250	D				
	Voertuig 12kN	250-1000		D			
	Voertuig 12kN <i>AirAssault</i>	100-250	D				

de levering van ca. 2.000 vrachtauto's tezamen met een contract voor de uitvoer van het onderhoud door de industrie in samenwerking met Defensie. Defensie is voornemens om extra, optionele voertuigen af te roepen op basis van het voorliggende contract.

Containers

Het aanbestedingsproces voor de aanschaf van ca. 1.400 *command & control*-, verbindings-, werkplaats- en magazijncontainers inclusief een contract voor het onderhoud aan dit materieel in samenwerking met Defensie, is in de eerste helft van 2017 begonnen. Bij dit project is een vertraging ontstaan ten gevolge van enkele kort gedingen. Het streven is eind 2018 een leverings- en onderhoudscontract te ondertekenen.

Voertuig 12kN

Het aanbestedingsproces voor de aanschaf van ca. 900 lichte operationele vrachtauto's met een laadvermogen van 1200 kg inclusief een contract voor het onderhoud aan dit materieel in samenwerking met Defensie, is begin 2017 gestart en wordt begin 2019 afgerond. Bij dit project is een vertraging ontstaan ten gevolge van een kort geding.

Voertuig 12kN AirAssault

Het aanbestedingsproces voor de aanschaf van ca. 500 lichte operationele vrachtauto's met een laadvermogen van 1200 kg inclusief een contract voor het onderhoud aan dit materieel in samenwerking met Defensie, is begin 2017 gestart en wordt naar verwachting eind 2018 afgerond. Het voertuig onderscheidt zich van het reguliere 12kN voertuig door zijn beperkingen in afmeting en gewicht ten gevolge van het feit dat het vervoerd moet kunnen worden in een Chinook-helikopter.

Voertuig Quad

Defensie beoogt ca. 200 van dit type voertuigen aan te schaffen. De op de markt verkrijgbare voertuigen zijn niet robuust genoeg voor defensiedoeleinden. Derhalve heeft de aanbesteding het karakter van een ontwikkeling. De publicatie heeft plaats gevonden in december 2017. Een contracttekening wordt verwacht eind 2018, begin 2019.

Brandstofcontainers

Dit type container wordt niet geleverd door de reguliere containerleveranciers. Daarom wordt er voor de brandstofcontainers een separaat aanbestedingstraject gevolgd. De aanbesteding voor deze ca. 35 systemen, inclusief een contract voor het onderhoud, is gestart in 2018 en zal naar verwachting worden afgerond begin 2019.

Containerhefmiddelen

Voor het heffen en plaatsen van de containers worden ca. 70 speciale hefmiddelen cq. hefvoertuigen aangeschaft, inclusief een contract voor het onderhoud. Het aanbestedingsproces voor deze systemen is begin 2018 gestart en zal worden afgerond eind 2018, begin 2019.

Relevante Kamerstukken

- Lijst van vragen en antwoorden over D-brief DVOW, d.d. 17-06-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 203)
- Brief Resultaten van de verwervingsvoorbereiding (D-fase) van het project Voertuigen 50kN, 100kN, 150kN d.d. 09-06-2017 (Kamerstuk 27 830, nr. 201)
- Lijst van vragen en antwoorden over zeventiende jaarrapportage Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 15-06-2016 (Kamerstuk 26 396, nr. 108)
- Brief met nadere informatievoorziening over project DVOW d.d. 23-09-2015 (Kamerstuk 26 396, nr. 106)
- Brief Resultaten van de C-fase van het project Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW) d.d. 3 juli 2015 (Kamerstuk 26 396, nr. 105)
- Lijst van een vraag en een antwoord over het erratum inzake het accountantsrapport bij de zestiende jaarrapportage Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 15-06-2015 (Kamerstuk 26 396, nr. 104)
- Lijst van vragen en antwoorden over de zestiende jaarrapportage Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 15-06-2015 (Kamerstuk 26 396, nr. 103)

- Brief aanbieding van een erratum inzake het accountantsrapport bij de zestiende jaarrapportage inzake het project Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR over het jaar 2014 d.d. 10-04-2015 (Kamerstuk 26 396, nr. 101)
- Lijst van vragen en antwoorden over de vijftiende jaarrapportage Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 02-06-2014 (Kamerstuk 26 396, nr. 99)
- Lijst van vragen en antwoorden over de veertiende jaarrapportage Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 28-05-2013 (Kamerstuk 26 396, nr. 97)
- Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 17-09-2013 (Kamerstuk 33 763, nr. 1)
- Antwoorden op vragen over de DMP B(2)-brief d.d. 17-07-2012 (Kamerstuk 26 396, nr. 95)
- Brief voorstudiefase overige deelprojecten (DMP B(2)-brief) d.d. 31-05-2012 (Kamerstuk 26 396, nr. 92)
- Antwoorden op vragen over de DMP B(1)-brief d.d. 03-11-2011 (Kamerstuk 26 396, nr. 89)
- Brief voorstudiefase voertuig 7,5 kN (DMP B(1)-brief) d.d. 23-09-2011 (Kamerstuk 26 396, nr. 88)
- Beleidsbrief 'Defensie na de kredietcrisis: een kleinere krijgsmacht in een onrustige wereld' d.d. 08-04-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 1)
- Brief Herijking en vertraging van het project d.d. 26-08-2010 (Kamerstuk 26 396, nr. 82)
- Brief Voortgang van het project Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen d.d. 03-05-2010 (Kamerstuk 26 396, nr. 80)
- Antwoorden op vragen over A-brief d.d. 23-09-2008 (Kamerstuk 26 396, nr. 73)
- Brief Behoeftestelling (A-brief) d.d. 18-08-2008 (Kamerstuk 26 396, nr. 72)
- Antwoorden op vragen over brief Conceptuele samenhang tactische voertuigen d.d. 27-11-2006 (Kamerstuk 26 396, nr. 65)
- Brief Conceptuele samenhang tactische voertuigen d.d. 04-10-2006 (Kamerstuk 26 396, nr. 62)

Projectnaam

IT Informatie Gestuurd Optreden
Koninklijke Marechaussee

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2015-2019

Huidige planning : 2015-2021

Beleid en behoeftestelling

De Koninklijke Marechaussee (KMar) is in transitie van gebiedsgebonden naar Informatie Gestuurd Optreden (IGO). De realisatie van IGO stelt de KMar in staat haar flexibiliteit en daadkracht te vergroten, verhoogt de productiviteit en biedt meer zingeving voor het personeel. Door de landelijke oriëntatie van project IGO KMar is het mogelijk met de juiste informatie de gevraagde resources daar waar nodig flexibel in te zetten en te coördineren: centrale sturing van de operatie. De KMar neemt hierdoor een betere strategische positie in binnen verschillende ketens en bereikt zo meer effecten. De KMar vergroot hiermee haar slagkracht met als uiteindelijk resultaat een betere bijdrage aan de veiligheid van de Staat.

Het project IGO KMar is opgezet en georganiseerd als programma, waarbinnen (momenteel) ongeveer 20 projecten lopen voor de thema's:

- verzamelen, analyseren, *matchen* (*intelligence*),
- *command & control* (centraal overzicht en sturing),
- *mobility Sensing & tooling* (mobiele middelen, camera's etcetera).

Het programma faciliteert de IV applicaties en middelen voor de transitie van de KMar naar IGO. Het IT programma is één van de drie randvoorwaardelijke trajecten (naast de reorganisatie van de KMar en de vastgoedprojecten) om deze transitie te bewerkstelligen. Het programma verzorgt door middel van vernieuwing en het invoeren van nieuwe IT systemen dat de KMar beter in staat is relevante informatie te verzamelen en te analyseren, centraal overzicht te krijgen over mensen en middelen, en informatie efficiënt in de operatie toe te passen. Op basis van de geanalyseerde informatie is een betere matching mogelijk en kunnen KMar medewerkers voorzien worden van gerichtere opdrachten.

Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Relatie met andere projecten

- Grensverleggende IT (GrIT)

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Geen

Relevante Kamerstukken

- Voortgangsrapportage informatiegestuurd optreden bij de KMar d.d. 15-10-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 86)
- Behoeftstelling informatiegestuurd optreden bij de Koninklijke Marechaussee (A-brief) d.d. 17-03-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 70)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2019	51,7	20,9	18,0	8,8	4,0		

Projectnaam

Joint Fires

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2015-2018

Planning MPO 2017 : 2017-2019

Huidige planning : 2017-2021

Beleid en behoeftestelling

Het project *Joint Fires* voorziet in de behoefte van de krijgsmacht aan materieel om de snelheid, precisie en veiligheid van maritieme, en grondgebonden vuur- en luchtsteun te vergroten. Daarnaast voorziet het project in materieel om de *situational awareness* op de grond en in de lucht te vergroten. De behoefte omvat materieel voor eindgeleiding, *command and control*-systemen, verbindingen, mobiliteit, en de integratie van maritieme, land, en lucht C2-systemen.

Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Relatie met andere projecten

- AH-64D *block-II upgrade*
- AH-64D verbetering bewapening
- *Midlife Update* Fennek
- Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS)
- Vernieuwing TITAAN
- Verwerving F-35

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het budget is verhoogd als gevolg van het besluit de volledige behoefte te vervullen. Daarnaast is uit doelmatigheid het project waarmee apparatuur wordt verworven dat de nauwkeurigheid op het doel vergroot, de kans op *collateral damage* significant verminderd en de effectiviteit verhoogd, geïntegreerd in het project *Joint Fires*. Dit heeft eveneens geleid tot een verhoging van het budget. Het projectvolume is tevens aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling en valutakoers correctie.

Relevante Kamerstukken

- Behoeftestelling *Joint Fires* (A-brief) d.d. 9-3-2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 149)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	<25						
2018	33,5	31,0	2,5				
2019	62,1	18,9	28,6	7,9	6,8		

Projectnaam

Militaire Satelliet Communicatie lange termijn defensiebreed (MILSATCOM)

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2007

Planning MPO 2017 : 2017

Huidige planning : 2019

Beleid en behoeftestelling

Doel van het project MILSATCOM is het voorzien in de behoefte van de krijgsmacht aan satellietcommunicatiecapaciteit voor militair gebruik. Het project betreft de gegarandeerde beschikbaarheid van satellietcapaciteit (het ruimtesegment) in verschillende frequentiebanden (AEHF, militaire *Super High Frequency* (SHF), het realiseren van grondstations in Nederland en Curaçao (het statische grondsegment) en het verwerven van land- en sloopsterminals (het mobiele grondsegment). Het deelproject MILSATCOM voorziet in de zogenaamde AEHF-satellietcommunicatiecapaciteit met de bijbehorende AEHF-terminals. De AEHF capaciteit betreft de meest robuuste vorm van satellietcommunicatiecapaciteit.

Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Relatie met andere projecten

- Vernieuwing TITAAN

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

In 2018 is besloten om de MoU te verlengen van 2025 tot en met 2034 en de beschikbare bandbreedte op het ruimtesegment uit te breiden. Het projectvolume is aangepast als gevolg van een prijspeilbijstelling.

Relevante Kamerstukken

- Brief verwervingsvoorbereiding lange termijn, sloopsterminals AEHF, ruimtecapaciteit SHF en MOU *Operations & Support* (D2-brief) d.d. 22-05-2006 (Kamerstuk 25 886, nr. 8)
- Brief verwervingsvoorbereiding lange termijn, landterminals AEHF (D2-brief) d.d. 18-01-2005 (Kamerstuk 25 886, nr. 7)
- Brief inzake afsluiten MOU voor AEHF deelname d.d. 09-07-2002 (Kamerstuk 25 886, nr. 6)
- Brief verwervingsvoorbereiding korte termijn (D1-brief) d.d. 28-02-2002 (Kamerstuk 25 886, nr. 5) en antwoorden schriftelijke vragen d.d. 23-04-2002
- Brief studiefase lange termijn (C2-brief) d.d. 09-03-2001 (Kamerstuk 25 886, nr. 4) en antwoorden op schriftelijke vragen
- Brief studiefase korte termijn (C1-brief) d.d. 03-11-1999 (Kamerstuk 25 886, nr. 3)
- Brief voorstudie (B-brief) d.d. 19-02-1998 (Kamerstuk 25 886, nr. 1)
- Brief behoeftestelling (A-brief) d.d. 30-10-1995 (Kamerstuk 24 400, nr. 21)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	181,5						
2018	132,3	128,6	3,7				
2019	132,5	125,9	3,8	2,8			

Projectnaam

Modernisering navigatiesystemen

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2013

Planning MPO 2017 : 2022

Huidige planning : 2022

Beleid en behoeftestelling

Eén van de hoofdlijnen van beleid is de verbetering van de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht. Het vermogen om op te treden in netwerken (*Network Enabled Capabilities*) en de interoperabiliteit in nationaal en internationaal verband maken daar deel van uit. Verbetering van de operationele samenwerking met NAVO-partners en in NAVO-verband vergroot het expeditionair vermogen van de krijgsmacht. Modernisering van navigatiesystemen draagt bij aan hoogwaardige commandovoering door commandanten op alle niveaus te voorzien van identieke, zo mogelijk *real time* informatie. Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Dit project vervult een krijgsmachtbrede behoefte aan modernisering en uitbreiding van navigatiemiddelen en daarmee samenhangende maritieme identificatiemiddelen.

Het project bestaat uit drie deelprojecten:

- Vervanging van de militaire component van het *Global Positioning System* (GPS) in gebruik bij de gehele krijgsmacht en gelijktijdige verwerving van antennesystemen die opzettelijke ontzegging van het GPS-signaal door derden tegengaat.
- Verwerving van de op zee te gebruiken Automatische Identificatie Systemen (AIS).
- Verwerving van elektronische zeekaartsystemen.

De twee laatst genoemde systemen worden nu ook uitgerust met een militaire component. Het gaat om een upgrade van navigatiemiddelen om plaatsbepaling en situational awareness te verbeteren en de positie, navigatie en tijd robuuster te maken tegen al of niet opzettelijk veroorzaakte externe verstoringen.

Relatie met andere projecten

- Instandhouding Walrusklasse onderzeeboten
- NH90

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling.

Relevante Kamerstukken

- Antwoorden op schriftelijke vragen over het project Modernisering navigatiesystemen d.d. 12-10-2006 (Kamerstuk 27 830, nr. 41)
- Brief over de behoeftestelling modernisering en uitbreiding van navigatiemiddelen (A-brief) d.d. 17-08-2006 (Kamerstuk 27 830, nr. 40)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2018	39,0	27,7	3,0	1,2	7,1		
2019	39,4	23,8	3,1	1,2	11,3		

Projectnaam

Munitie t.b.v. aanvulling inzetvoorraden

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot**Oorspronkelijke planning** : 2016-2019**Planning MPO 2017** : 2016-2019**Huidige planning** : 2016-2019**Beleid en behoeftstelling**

Om de inzetbaarheidsdoelstellingen te kunnen realiseren en de tijdige beschikbaarheid van munitie voor inzet te garanderen, zal Defensie de komende jaren gefaseerd munitievoorraden moeten ophogen. Als gevolg van de gewijzigde veiligheidssituatie is voorts een hogere mate van gereedheid noodzakelijk.

De behoefte betreft een kwantitatieve ophoging van inzetvoorraden van bij Defensie gangbare munitieartikelen waarmee de knelpunten bij huidige missies worden opgelost en op de te verwachten verbruiken bij voorziene missies wordt geanticipeerd. Het gaat hierbij om onder meer klein kalibermunitie, geschut- en mortiermunitie, hand- en geweergranaten, raketten, rookgranaten, springmiddelen en diverse specialistische munitiesoorten. Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Relatie met andere projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

De verschuiving in de kasgeldreeks wordt veroorzaakt door vertraging in de voorbereiding van de aanbesteding. Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling.

Relevante Kamerstukken

- Behoeftstelling Munitie t.b.v. aanvulling inzetvoorraden (A-brief) d.d. 10-06-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 171)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
2018	114,7	95,6	19,2				
2019	114,0	94,5	19,5				

Projectnaam

NH-90

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Invoering van-tot

Planning productie:

Volgens het productiecontract dat in juni 2000 is gesloten, worden twintig *NATO Frigate Helicopters* (NFH) geleverd in de periode 2007 t/m 2012. In maart 2007 heeft *NHIndustries* laten weten de planning te moeten wijzigen naar de periode 2009 t/m 2013. Begin 2008 is duidelijk geworden dat *NHIndustries* ook deze planning niet haalt. Vervolgens heeft *NHIndustries* een tijdelijke configuratie voorgesteld (*Meaningful Operational Configuration*), MOC. Sinds 2010 zijn zeven MOC toestellen geleverd, zes toestellen in de *Full Operational Capable* (FOC) configuratie, maar met een beperkte radarcapaciteit en na een korte productiestop vanwege de corrosieproblematiek vanaf 2014 nog eens zeven FOC toestellen, waarvan de laatste op 10 juni 2016 is overgedragen.

Planning modificatietrajecten:

De modificatietrajecten voor de NH-90 kennen de volgende verdeling:

- 1) *Retrofit*. De eerste zeven toestellen, die door Defensie in de tijdelijke MOC configuratie zijn afgenomen, worden in een retrofitprogramma tot de uiteindelijke FOC configuratie omgebouwd. Ook reservedelen worden aangepast. Dit retrofitprogramma wordt op kosten van de fabrikant uitgevoerd. Gedurende de retrofit worden ook

maatregelen getroffen om de helikopter corrosiebestendiger te maken (eveneens op kosten van de fabrikant) en wordt in voorkomend geval regulier onderhoud uitgevoerd (kosten voor rekening van Defensie). De retrofit is eind 2013 begonnen. Door het behandelen van corrosie en de lage beschikbaarheid van specifieke onderdelen is de doorlooptijd van de retrofit toegenomen, afronding is nu gepland begin 2019.

- 2) *Upgrade*. De eerste zes helikopters die in de FOC-configuratie zijn afgenomen, moeten een *upgrade* van het radarsysteem ondergaan. De *upgrade* maakt deel uit van het productiecontract en de kosten komen ten laste van de fabrikant. De doorlooptijd van deze *upgrade* bedraagt ongeveer twaalf maanden per helikopter. Tijdens deze *upgrade* worden ook aanpassingen aangebracht die de helikopter corrosiebestendiger maken en wordt in voorkomend geval regulier onderhoud uitgevoerd (kosten voor rekening van Defensie). Om gedurende de retrofit voldoende toestellen voor het operationele programma beschikbaar te houden, is besloten om de *upgrade* een jaar uit te stellen, dit traject start nu in oktober 2018 en eindigt in 2021.

- 3) *Update*. Het derde modificatietraject betreft een kosteloze *update* van de software van de helikopter (*Maintenance Release 1*, MR1). Deze is inmiddels gecertificeerd en op 14 augustus 2018 is de eerste Nederlandse NH-90 met MR1 opgeleverd. Aansluitend volgt aanpassing van de rest van de vloot, die deels in combinatie met de retrofit/*upgrade* of hoger onderhoud zal worden uitgevoerd. Vanaf 2022 zal de hele vloot NH-90 helikopters van MR1 zijn voorzien,

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	250-1000						
2018	1192,5	1096,3	20,5	50,7	8,0	10,0	7,0
2019	1201,8	1077,0	26,4	55,8	15,2	10,1	17,3

waarmee alle toestellen beschikken over één en dezelfde en de gecontracteerde configuratie.

- 4) **Herijking.** Alle twintig toestellen worden gemodificeerd om de NH-90 NFH geschikter te maken voor (maritieme) transporttaken en voor de ondersteuning van landoperaties. Om de beschikbaarheid van de helikopters zo min mogelijk te beïnvloeden worden deze modificaties tijdens regulier onderhoud uitgevoerd. In totaal zijn veertien herijkingsmodificaties geïdentificeerd, die zich in verschillende stadia van uitvoering bevinden.

Informatie m.b.t. de voortgang van deze modificatietrajecten is gerelateerd aan inzetbaarheid van de NH-90 en is dientengevolge aangemerkt als operationeel gevoelige en daarmee vertrouwelijke informatie. In de inzetbaarheidsrapportage is informatie opgenomen over de actuele inzetbaarheid van de NH-90.

Beleid en behoeftestelling

Een van de hoofdlijnen van beleid is de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht verder verbeteren. In verband met de uitfasering van de Lynx-helikopter en de AB-412 neemt Defensie deel aan het helikopterproject NH-90, een internationaal programma met België, Duitsland, Frankrijk en Italië (de NATO *Helicopter Management Organization* (NAHEMO) landen). Aanvankelijk is een behoefte gesteld voor twintig NFH's. Naar aanleiding van de studie 'Integrale helikopter capaciteit' is de kwalitatieve behoefte gewijzigd in twaalf NFH's voor diverse maritieme taken en acht helikopters in een transportconfiguratie (TNFH), die geschikt zijn gemaakt voor tactische transporttaken vanaf het land en vanaf schepen. Het project past binnen het streven om de expeditionaire capaciteiten van de krijgsmacht te verbeteren en om Europese en NAVO-tekorten ten aanzien van helikopter capaciteiten te verminderen. De behoefte aan de vervulling van transporttaken door de NH-90 is in de beleidsbrief van 8 april 2011 verder onderstreept. Uiteindelijk worden twintig

NFH's afgenomen die door middel van missieapparatuur geschikt kunnen worden gemaakt voor de (maritieme) transportrol. Met deze helikoptercapaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Full Mission Flight Trainer

De verwerving van een *Full Mission Flight Trainer* (FMFT) maakt deel uit van het NH-90 project. In 2011 zijn de basisfunctionaliteiten geleverd, die begin 2012 zijn geaccepteerd. Defensie heeft op 1 januari 2017 de FMFT formeel overgenomen van de fabrikant. In juni 2017 zijn de laatste tekortkomingen opgeheven waarna de laatste mijlpaalbetaling is uitgevoerd.

De verhuizing van de FMFT van de locatie bij de fabrikant in Italië naar Nederland (maritiem vliegveld De Kooy) is afhankelijk van de oplevering van het gebouw op De Kooy waarin de FMFT moet worden geplaatst. Volgens de huidige planning wordt de verhuizing in november 2018 uitgevoerd. Tot kort voor de verhuizing blijft de simulator in Italië beschikbaar voor het trainingsprogramma. In het trainingsprogramma wordt rekening gehouden met de verhuizing.

Naast de verhuizing moet de FMFT een *upgrade* ondergaan om de configuratie in overeenstemming met de MR1 configuratie van de helikopters te brengen en moet het *Modular Aircraft Survivability Equipment* (MASE) systeem worden toegevoegd. Vooruitlopend op het onder contract brengen hiervan wordt door de fabrikant een studie uitgevoerd naar de (technische) scope en financiële consequenties van de gewenste aanpassingen, met het oogmerk die in de tweede helft van 2020 te kunnen aanbrenge. De kosten voor deze *upgrade* worden gefinancierd uit het projectbudget.

Industriële participatie

Het NH-90 programma is een internationaal samenwerkingsprogramma. Vanaf de start van de productie in het jaar 2000 beoogt het programma een werkverdeling voor de industrie van de deelnemende landen naar rato van de financiële bijdrage aan het

NH-90 programma. Deze verdeling berust op de totale voorgenomen productie van 595 toestellen. Voor Nederland bestaat een tekort aan werkaandeel in de productiefase van ongeveer € 100 miljoen. Een herverdeling van het werkvolume in deze fase van het project is niet voorzien omdat dit zou leiden tot hogere kosten en meer vertragingen. Behalve voor de NAHEMO-landen produceert het Nederlandse bedrijfsleven echter ook voor landen buiten NAHEMO en creëert daarmee extra omzet.

Om het balanstekort voor Nederland te compenseren, heeft de fabrikant van de NH-90 in 2012 het Nederlandse bedrijf Fokker aangewezen om gedurende de instandhoudingsfase alle standaard reservedelen aan de NH-90 gebruikers te leveren. Voorts is in maart 2016 het Nederlandse bedrijf Airborne gecontracteerd om onderhoud aan de rotorbladen van de NH-90 uit te voeren. Om het volledige tekort tijdens de *In Service Support* (ISS-)fase te compenseren, zijn in maart 2016 afspraken gemaakt tussen het ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK) en de fabrikant van de NH-90 die zijn vastgelegd in een *Memorandum of Agreement* (MoA). Het ministerie van EZK ziet toe op de uitvoering van deze afspraken.

Relatie met andere projecten

Geen.

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

De uitvoering van het modificatietraject voor *upgrade* van zes helikopters naar *Final Radar Capability* (FRC) vangt een jaar later aan en zal dientengevolge een jaar later gereed zijn. Het projectvolume is verhoogd als gevolg van betalingen en ontvangsten (budgetneutraal voor Defensie) voor medegebruik van de *Full Mission Flight Trainer* (FMFT) op grond van het *Partnership Agreement* FMFT. Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling.

Relevante Kamerstukken

- Brief jaarrapportage helikopters d.d. 26-10-2017 (Kamerstuk 25 928, nr. 75)
- Lijst van vragen en antwoorden over de eerste integrale rapportage transporthelikopters d.d. 20-01-2017 (Kamerstuk 27 830, nr. 196)
- Brief eerste integrale rapportage transporthelikopters d.d. 28-10-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 193)
- Brief vijftiende jaarrapportage van het helikopterproject NH-90 d.d. 12-10-2015 (Kamerstuk 25 928, nr. 72)
- Vertrouwelijke brief met de Agreement Letter over de aanpak van de corrosie d.d. 22-12-2014 (Kamerstuk 25 928, nr. 70)
- Brief hervatting afname NH-90 helikopters d.d. 16-12-2014 (Kamerstuk 25 928, nr. 69)
- Brief veertiende jaarrapportage van het helikopterproject NH-90 d.d. 27-10-2014 (Kamerstuk 25 928, nr. 68)
- Brief voortgang NH-90 project d.d. 27-06-2014 (Kamerstuk 25 928, nr. 66)
- Brief 'Overzicht Nederlandse helikoptercapaciteit' d.d. 30-06-2014 (Kamerstuk 33763, nr. 50)
- Brief 'Voortgang van het NH-90 project' d.d. 27-06-2014 (2014Z12237)
- Brief 'Antwoorden op feitelijke vragen over geluidsproblematiek en corrosie NH-90' d.d. 11-07-2014 (Kamerstuk 25928, nr. 65)
- Brief 'Antwoorden op vragen over de snelle slijtage van de NH-90' d.d. 26-03-2014 (Kamerstuk 25 928, nr. 58).
- Geluidsproblematiek en corrosie NH-90 d.d. 12-03-2014 (Kamerstuk 25 928, nr. 58)
- Geluidsproblematiek NH-90 d.d. 31-01-2014 (Kamerstuk 25 928, nr. 57)
- Antwoorden op vragen over de dertiende jaarrapportage NH-90 d.d. 18-12-2013 (Kamerstuk 25 928, nr. 47)
- Brief dertiende jaarrapportage NH-90 d.d. 01-11-2013 (Kamerstuk 25 928, nr. 55)
- Reactie op verzoek n.a.v. technische briefing van 12 juni 2013 d.d. 16-08-2013
- Brief over de inzetbaarheid bij missies d.d. 10-04-2013 (Kamerstuk 32 700, nr. 43)
- Brief over de inzet van maritieme helikopters d.d. 15-03-2013 (Kamerstuk 32 706, nr. 39)
- Antwoorden op de vragen over de twaalfde jaarrapportage over het helikopterproject NH-90 d.d. 01-02-2013 (Kamerstuk 25 928, nr. 52)
- Kamerbrief twaalfde jaarrapportage van het helikopterproject NH-90, d.d. 02-11-2012 (Kamerstuk 25 928, nr. 51)
- Kamervragen over de elfde jaarrapportage over het helikoptertraject NH-90 d.d. 14-12-2011 (Kamerstuk 25 928, nr. 50)
- Elfde jaarrapportage over het helikopterproject NH-90 d.d. 13-10-2011 (Kamerstuk 25 928, nr. 49)
- Kamerbrief gewijzigde behoefte helikopterproject NH-90 d.d. 20-05-2011 (Kamerstuk 25 928, nr. 48)
- Kamervragen over de tiende jaarrapportage over het helikoptertraject NH-90 d.d. 22-02-2011 (Kamerstuk 25 928, nr. 47)
- Tiende jaarrapportage over het helikopterproject NH-90 d.d. 24-10-2010 (Kamerstuk 25 928, nr. 46)
- Kamerbrief helikopterproject NH-90 - reservedelen d.d. 25-06-2010 (Kamerstuk 25 928, nr. 45)
- Kamerbrief inzake stand van zaken projecten NH-90 en Vervanging F-16 d.d. 17-05-2010 (Kamerstuk 31 300, nr. 19)
- Kamervragen over de aanvulling openbare informatie op de 9e jaarrapportage over het helikopterproject NH-90 d.d. 17-03-2010 (Kamerstuk 25 928, nr. 42)
- Kamervragen over 9e jaarrapportage helikopterproject NH-90 d.d. 17-03-2010 (Kamerstuk 25 928, nr. 41)
- Aanvulling openbare informatie negende jaarrapportage over het helikopterproject NH-90 d.d. 22-01-2010 (Kamerstuk 25 928, nr. 40)
- Negende jaarrapportage over het helikopterproject NH-90 d.d. 05-01-2010 (Kamerstuk 25 928, nr. 38)
- Voortgang helikopterproject NH-90, werkbezoek aan Agusta Westland d.d. 30-09-2009 (Kamerstuk 25 928, nr. 36)
- Tijdelijke configuratie NH-90 helikopter d.d. 10-07-2009 (Kamerstuk 25 928, nr. 35)
- Antwoorden achtste jaarrapportage d.d. 06-02-2009 (Kamerstuk 25 928, nr. 34)
- Achtste jaarrapportage van het helikopterproject NH-90 d.d. 26-11-2008 (Kamerstuk 25 928, nr. 33)
- Verslag schriftelijk overleg over project NH-90 d.d. 18-07-2008 (Kamerstuk 25 928, nr. 31)
- Brief project NH-90, resultaten verwervingsvoorbereidingsfase voor de Full Mission Flight Trainer d.d. 24-06-2008 (Kamerstuk 25 928, nr. 29)
- Brief financiële stand van zaken project NH-90 d.d. 10-06-2008 (Kamerstuk 25 928, nr. 28)
- Lijst van vragen en antwoorden over zevende jaarrapportage van het helikopterproject NH-90 d.d. 06-03-2008 (Kamerstuk 25 928, nr. 27)
- Zevende jaarrapportage van het helikopterproject NH-90 d.d. 04-12-2007 (Kamerstuk 25 928 nr. 26)
- Brief Studies naar aanleiding van de Prinsjesdagbrief 2003 d.d. 20-09-2004 (Kamerstuk 29 800 X nr. 3)
- Brief over ondertekening MOU en D-fase (D-brief) d.d. 05-09-1991 (Kamerstuk 19 282, nr. 10)
- Brief over afronden studie (B/C-brief) d.d. 01-10-1990 (Kamerstuk 19 282, nr. 7)
- Brief over Nederlandse helikopterbehoefte (A-brief) d.d. 03-06-1987 (Kamerstuk 19 282, nr. 5)
- Kamerbrief twaalfde jaarrapportage van het helikopterproject NH-90, d.d. 02-11-2012 (Kamerstuk 25 928, nr. 51)
- Kamervragen over de elfde jaarrapportage over het helikoptertraject NH-90 d.d. 14-12-2011 (Kamerstuk 25 928, nr. 50)
- Elfde jaarrapportage over het helikopterproject NH-90 d.d. 13-10-2011 (Kamerstuk 25 928, nr. 49)
- Kamerbrief gewijzigde behoefte helikopterproject NH-90 d.d. 20-05-2011 (Kamerstuk 25 928, nr. 48)
- Kamervragen over de tiende jaarrapportage over het helikoptertraject NH-90 d.d. 22-02-2011 (Kamerstuk 25 928, nr. 47)
- Tiende jaarrapportage over het helikopterproject NH-90 d.d. 24-10-2010 (Kamerstuk 25 928, nr. 46)
- Kamerbrief helikopterproject NH-90 - reservedelen d.d. 25-06-2010 (Kamerstuk 25 928, nr. 45)

- Kamerbrief inzake stand van zaken projecten NH-90 en Vervanging F-16 d.d. 17-05-2010 (Kamerstuk 31 300, nr. 19)
- Kamervragen over de aanvulling openbare informatie op de 9e jaarrapportage over het helikopterproject NH-90 d.d. 17-03-2010 (Kamerstuk 25 928, nr. 42)
- Kamervragen over 9e jaarrapportage helikopterproject NH-90 d.d. 17-03-2010 (Kamerstuk 25 928, nr. 41)
- Aanvulling openbare informatie negende jaarrapportage over het helikopterproject NH-90 d.d. 22-01-2010 (Kamerstuk 25 928, nr. 40)
- Negende jaarrapportage over het helikopterproject NH-90 d.d. 05-01-2010 (Kamerstuk 25 928, nr. 38)
- Voortgang helikopterproject NH-90, werkbezoek aan AgustaWestland d.d. 30-09-2009 (Kamerstuk 25 928, nr. 36)
- Tijdelijke configuratie NH-90 helikopter d.d. 10-07-2009 (Kamerstuk 25 928, nr. 35)
- Antwoorden achtste jaarrapportage d.d. 06-02-2009 (Kamerstuk 25 928, nr. 34)
- Achtste jaarrapportage van het helikopterproject NH-90 d.d. 26-11-2008 (Kamerstuk 25 928, nr. 33)
- Verslag schriftelijk overleg over project NH-90 d.d. 18-07-2008 (Kamerstuk 25 928, nr. 31)
- Brief project NH-90, resultaten verwervingsvoorbereidingsfase voor de Full Mission Flight Trainer d.d. 24-06-2008 (Kamerstuk 25 928, nr. 29)
- Brief financiële stand van zaken project NH-90 d.d. 10-06-2008 (Kamerstuk 25 928, nr. 28)
- Lijst van vragen en antwoorden over zevende jaarrapportage van het helikopterproject NH-90 d.d. 06-03-2008 (Kamerstuk 25 928, nr. 27)
- Zevende jaarrapportage van het helikopterproject NH-90 d.d. 04-12-2007 (Kamerstuk 25 928 nr. 26)
- Brief Studies naar aanleiding van de Prinsjesdagbrief 2003 d.d. 20-09-2004 (Kamerstuk 29 800 X nr. 3)
- Brief over ondertekening MOU en D-fase (D-brief) d.d. 05-09-1991 (Kamerstuk 19 282, nr. 10)
- Brief over afronden studie (B/C-brief) d.d. 01-10-1990 (Kamerstuk 19 282, nr. 7)
- Brief over Nederlandse helikopterbehoefte (A-brief) d.d. 03-06-1987 (Kamerstuk 19 282, nr. 5)

Projectnaam

Nieuwe generatie identificatiesystemen (IFF mode 5/mode S)

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2011-2014

Planning MPO 2017 : 2015-2019

Huidige planning : 2015-2019

Beleid en behoeftestelling

Identificatiesystemen maken het mogelijk om via elektronische ondervraag- en antwoordprocedures de identiteit van andere vliegende en varende eenheden vast te stellen. Het huidige *mode 4 Identification Friend or Foe* (IFF) systeem is in NAVO-verband het belangrijkste identificatiesysteem. Dit systeem is verouderd. *Mode 4 IFF* wordt binnen de NAVO vervangen door *mode 5 IFF*. Mode 5 biedt een hoge mate van beveiliging en is interoperabel met de wapensystemen die sinds 2009 worden ingevoerd. Een betrouwbaar identificatiesysteem is van belang om ook in de toekomst te voorkomen dat eigen eenheden worden aangevallen. De vervangingsbehoefte is defensiebreed en bevat naast de militaire mode 5 ook de civiele *mode S* voor het CZSK (het CLSK beschikt reeds over *mode S*). Mode S is de vervanger van de bestaande *mode 3/A* waarmee de civiele luchtvaart vluchtgegevens uitwisselt.

Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Relatie met andere projecten

- AH 64D upgrade
- Army Ground Based Air Defense System (AGBADS)
- Chinook Vervanging & Modernisering
- Instandhoudingsprogramma Luchtverdedigings- en Commando-fregatten (IP LC-fregatten)
- NH-90

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Geen

Relevante Kamerstukken

- Brief behoeftestelling Nieuwe Generatie Identificatiesystemen (A-brief) d.d. 16-04-2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 151)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2018	25-100	A					
2019	25-100	A					

Projectnaam

Secure Werkplek Defensie

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot**Oorspronkelijke planning** : 2013-2015**Huidige planning** : 2014-2019**Beleid en behoeftestelling**

In Nederland beschikt de krijgsmacht over een groot aantal hoog gerubriceerde netwerken die functioneren op een uitgebreide netwerk infrastructuur. Dit grote aantal netwerken resulteert steeds meer in een grotere beheerlast en beveiligingsrisico's. Om met name de beveiliging te vergroten en de beheersinspanning te verkleinen was opdracht gegeven voor het project Secure Werkplek Defensie (SWD). Dit project had als doel om het aantal netwerken terug te brengen en de functionele toepassingen op dezelfde wijze te gebruiken in zowel de statische omgeving in Nederland als in de inzetgebieden door de operationele gebruikers.

Het projectdoel is overgenomen door het programma Grensverleggende IT. De scope van dit project is veranderd naar een programma met als doel de upgrades door te voeren van de bestaande Hoog Gerubriceerde Informatie netwerken totdat het programma GrIT deze gaat vervangen. Over de onderliggende projecten zal indien van toepassing separaat worden gerapporteerd. Daarom wordt dit jaar voor het laatst gerapporteerd over SWD.

Relatie met andere projecten

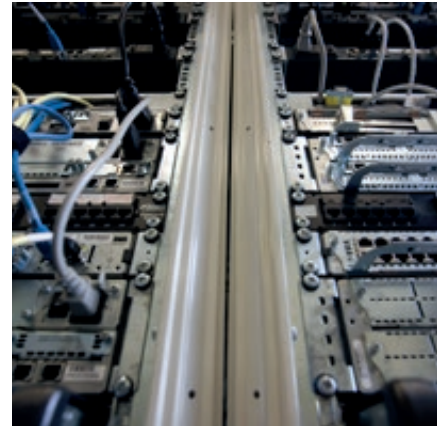
- Grensverleggende IT (GrIT)

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

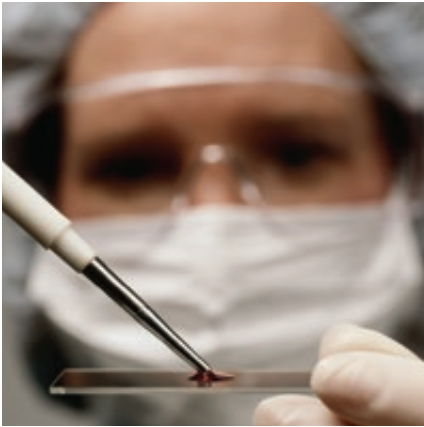
Omdat dit een IT-project en deze via Rijks ICT-dashboard gerapporteerd worden, is dit de eerste keer dat over dit project wordt gerapporteerd.

Relevante Kamerstukken

- Brief behoeftestelling Nieuwe Generatie Identificatiesystemen (A-brief) d.d. 16-04-2015 (Kamerstuk 27 830, nr. 151)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	< 25						
2019	27,8	20,4	7,4				

Projectnaam

Uitbreiding Chemische Biologische Radiologische en Nucleaire (CBRN)-capaciteit in het kader van de Intensivering Civiel Militaire Samenwerking (ICMS), materieel

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2012-2014

Planning MPO 2017 : 2012-2020

Huidige planning : 2012-2020

Beleid en behoeftestelling

De proliferatie van CBRN-vernietigingswapens kan ook de komende decennia een risico voor de veiligheid blijven opleveren. Naast staten kunnen terroristische organisaties ook over dergelijke wapens beschikken. Hierdoor kan Nederland geconfronteerd worden met CBRN-dreiging in binnen- en buitenland. Daarnaast bestaat het risico dat bij een calamiteit of een ongeval bij de chemische industrie giftige stoffen vrijkomen. Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid verder te verbeteren.

Als gevolg van de intensivering van de Civiel Militaire Samenwerking (ICMS) worden de capaciteiten voor Chemische, Biologische, Radiologische en Nucleaire (CBRN)-bestrijding uitgebreid. Het betreft de oprichting van een tweede CBRN-verdedigingscompagnie, een CBRN-responscapaciteit en een multidisciplinaire trainingsfaciliteit. De twee CBRN-

verdedigingscompagnieën en de responscapaciteit zullen worden voorzien van opsporings-, identificatie- en ontsmettingsmiddelen. De multidisciplinaire trainingsfaciliteit, waar militaire en civiele eenheden gezamenlijk kunnen oefenen, betreft een trainingsfaciliteit, een ontsmettingsstraat, een meetveld en een meetlaboratorium. Opleidingen en trainingen zullen ook op locatie kunnen worden gegeven. Ten behoeve van de nationale inzet worden het materieel en de beschermende kleding van het CBRN-personeel zoveel mogelijk aangepast aan het optreden in civiele omstandigheden.

Relatie met andere projecten

- Defensie Operationeel Kledingsysteem (DOKS)
- Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW)

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het projectvolume is aangepast als gevolg van prijspeilbijstelling en een valutakoers correctie.

Relevante Kamerstukken

- Brief Behoeftestelling project Uitbreiding ICMS/CBRN-capaciteit (A-brief) d.d. 23-09-2011 (Kamerstuk 32 733 X, nr. 39)
- Brief Rapportage Intensivering Civiel-Militaire Samenwerking aan de Tweede Kamer d.d. 24-05-2006 (Kamerstuk 30 300 X, nr. 106)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2018	62,1	55,4	4,2	2,5			
2019	63,0	45,4	10,2	7,3			

Projectnaam

Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS)

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2004-2015

Planning MPO 2017 : 2004-2020

Huidige planning : 2004-2021

Beleid en behoeftestelling

Het project VOSS past in het streven om te voorzien in betere bescherming van ingezette eenheden en het vermogen op te treden in netwerken (*Network Enabled Capabilities*) verder te vergroten. Met VOSS worden de operationele capaciteit van de individuele militair, maar ook van de lagere eenheden vergroot. De uitrusting van het project VOSS is bedoeld voor operaties op alle geweldsniveaus. Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Het defensiebrede project VOSS komt voort uit het *Soldier Modernisation Programme (SMP)* en voorziet in een aantal verbeteringen van de uitrusting van de te voet optredende soldaat. De overlevingskansen van de militair verbeteren hierdoor. Tevens wordt de commandovoering versterkt en nemen de mobiliteit, de effectiviteit en het voortzettingsvermogen toe.

VOSS is in eerste instantie een ontwikkelingsproject waarbij de ontwikkelingen centraal staan van een nieuwe geïntegreerde hoofdbescherming en een smart vest (met onder andere een C4I-module, een energievoorzieningsysteem, een draag- en bepakkingsysteem en modulaire ballistische bescherming). Vanuit diverse andere projecten wordt aangesloten op het project VOSS.

De behoefte is gesteld op ongeveer 5.500 systemen voor de te voet optredende of uitgestegen militairen. Zij behoren tot de categorie die, als gevolg van hun optreden, de zwaarste eisen stellen aan hun uitrusting en in grote mate daarvan afhankelijk zijn. *Special Forces* maken geen deel uit van de doelgroep, maar zullen indirect profiteren van de kwaliteitsverbetering van de uitrusting door VOSS. Uit onderzoek is gebleken dat de voor VOSS ontwikkelde ballistische bescherming tevens kan voorzien in de behoefte aan modulaire ballistische bescherming voor personeel dat VOSS niet gebruikt. Hierdoor is de behoefte van het project VOSS uitgebreid.

Relatie met andere projecten

- Defensie Operationeel Kledingsysteem (DOKS)
- Defensiebrede vervanging handgedragen warmtebeeldkijkers
- Groot Pantserwielvoertuig (GPW, Boxer)
- *Joint Fires*
- Vervanging gevechtsuitrusting

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	250-1000						
2018	215,8	132,5	36,8	46,5			
2019	258,1	101,0	40,2	78,3	38,7		
Delta-exploitatie			4,0	6,7	8,0	8,7	9,2

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Om te komen tot een smart vest dat aan de gestelde eisen voldoet, zijn meerdere malen operationele gebruikerstesten uitgevoerd. Vervolgens is met de leverancier overeengekomen dat eind 2018 een IOC (*Initial Operational Capable*)-versie van het smart vest zal worden geleverd. Op basis van gebruik tijdens oefeningen zullen verbeteringen op het smart vest worden aangebracht waarna vanaf medio 2019 de FOC (*Full Operational Capable*)-versie van het smart vest zal worden geleverd. Het projectvolume is aangepast als gevolg van een uitbreiding van het aantal te verwerven systemen en prijspeilbijstelling. Daarnaast is het verschil in exploitatiekosten inzichtelijk gemaakt.

Relevante Kamerstukken

- Brief project Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS) Verwervingsvoorbereidingsfase (D-brief) d.d. 04-06-2015 (Kamerstuk 34 000 X, nr. 98)
- Nota 'In het belang van Nederland' d.d. 17-09-2013 (Kamerstuk 33 763, nr. 1)
- Studiefase (C-fase) project Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS) d.d. 23-09-2011 (Kamerstuk 33 000, nr. 31)
- Beleidsbrief 'Defensie na de kredietcrisis: een kleinere krijgsmacht in een onrustige wereld' d.d. 08-04-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 1)
- Lijst van vragen en antwoorden voorstudiefase project VOSS d.d. 10-08-2010 (Kamerstuk 32 123 X, nr. 146)
- Voorstudiefase project Verbeterd Operationeel Soldaatsysteem (B-brief) d.d. 27-05-2010 (Kamerstuk 32 123 X, nr. 130)
- Lijst van vragen en antwoorden over het project VOSS d.d. 16-06-2008 (Kamerstuk 31 200 X, nr. 130)
- Behoeftestelling project VOSS (A-brief) d.d. 08-04-2008 (Kamerstuk 31 200 X, nr. 105)
- Lijst van vragen en antwoorden over het SMP d.d. 05-03-1998 (Kamerstuk 25 600 X, nr. 42)
- Brief SMP d.d. 02-12-1997 (Kamerstuk 25 600 X, nr. 22)

Projectnaam

Vernieuwing TITAAN

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot**Oorspronkelijke** : 2009-2015**planning** (doorloop tot 2022)**Planning MPO 2017** : 2013-2021

(doorloop tot 2024)

Huidige planning : 2013-2021

(doorloop tot 2024)

Beleid en behoeftestelling

Het *Theatre Independent Army and Air Force Network* (TITAAN) in gebruik bij het CZSK, CLAS, het CLSK en ten behoeve van de Intensivering Civiel Militaire Samenwerking (ICMS) in het kader van Openbare Orde en Veiligheid. Het vormt de basis ICT-netwerkinfrastructuur voor grondgebonden (*deployed*) optreden en aan boord van schepen. Binnen TITAAN wordt veel gebruik gemaakt van op de civiele markt verkrijgbare middelen. Deze middelen kenmerken zich door een snelle technische en economische veroudering. Tenminste eens per vijf jaar moet een substantieel deel van deze middelen worden vervangen. Daarnaast voltrekken veranderingen op ICT-gebied zich in een snel tempo waardoor regelmatig algehele upgrades van het TITAAN netwerk noodzakelijk zijn. Het project Vernieuwing TITAAN moet voorzien in de vernieuwing van de soft- en hardware. TITAAN is ingevoerd als standaard voor de ICT-netwerkinfrastructuur ten behoeve van het operationele optreden voor alle eenheden van de krijgsmacht, en sluit aan

op de defensiebrede statische ICT-netwerkinfrastructuur in Nederland. Hierbij wordt gestreefd naar maximale standaardisatie van de laag- en hooggerubriceerde werkplekdiensten tot aan de uitlevering van GrIT voor de deployed omgeving.

Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Relatie met andere projecten

- Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW)
- Grensverleggende IT (GrIT)
- *Joint Fires*
- Militaire Satelliet Communicatie lange termijn defensiebreed (MILSATCOM)
- Patriot vervanging COMPATRIOT
- Vervanging grondterminals MILSATCOM

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Geen

Relevante Kamerstukken

- Antwoorden op de vragen over de behoeftestelling en vernieuwing van TITAAN d.d. 17-05-2013 (Kamerstuk 32 733, nr. 130)
- Brief 'Behoeftestelling Vernieuwing TITAAN' d.d. 19-04-2013 (Kamerstuk 32 733, nr. 123)
- Brief 'Behoeftestelling TITAAN m.b.t. operationele communicatie informatiesystemen binnen de krijgsmacht' (A-brief) d.d. 17-10-2001 (Kamerstuk 28 000 X, nr. 7)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2018	25-100	A					
2019	56,9	23,6	11,6	14,0	7,1	0,6	

Projectnaam

Vervanging 60/81mm mortieren

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot

Oorspronkelijke planning : 2017-2020

Planning MPO 2017 : 2017-2023

Huidige planning : 2017-2021

Beleid en behoeftestelling

De vervanging van het 60/81mm mortier maakt deel uit van het vuursteunconcept voor het landoptreden van Defensie dat momenteel wordt ontwikkeld. Dit project is onderdeel van het beleid om de operationele inzetbaarheid van de krijgsmacht verder te verbeteren. Het past binnen het streven om op te kunnen treden op alle geweldsniveaus.

De behoefte betreft de vervanging en modernisering van de huidige 81mm mortier vanwege het bereiken van het einde van de levensduur. Daarnaast vervult het project de langlopende behoefte van het CLAS aan een indirect vurend middel op pelotonsniveau (60mm mortier). De huidige 60mm en 81mm mortier steunt eenheden van het CLAS en het Korps Mariniers met indirect vuur binnen het gelaagde vuursteunsysteem en levert een essentiële bijdrage aan de slagkracht van deze eenheden.

Het huidige 81mm mortier bereikt in 2016 het einde van de technische levensduur. Daarnaast voldoet het huidige 81mm mortiersysteem niet meer aan de huidige operationele eisen. Met name op de aspecten bereik, nauwkeurigheid, mobiliteit en de snelheid waarmee het mortier ingezet kan worden, zijn de prestaties van het huidige systeem onvoldoende. De nieuwe capaciteit kan het gevecht van de lagere niveaus met vuursteun ondersteunen en versterkt de bescherming van deze eenheden.

Relatie met andere projecten

- Geïstrumenteerde oefen- en trainingscapaciteit voor grondgebonden eenheden
- *Midlife Update* Fennek

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

De levering van 80 stuks 60mm mortieren heeft in 2017 plaatsgevonden. De voorbereiding voor de verwerving van de 81mm mortieren kostte meer tijd dan aanvankelijk voorzien. Naar verwachting kan de opdracht in 2019 worden geplaatst, waarna de levering in 2020 kan aanvangen.

Relevante Kamerstukken

- Brief behoeftestelling Vervanging mortieren 60/81mm (A-brief) d.d. 14-06-2016 (Kamerstuk 27 830, nr. 173)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	100-250						
2018	25-100	A					
2019	25-100	A					

Projectnaam

Vervanging grondterminals MILSATCOM

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot**Oorspronkelijke planning** : 2013-2015**Planning MPO 2017** : 2018-2020**Huidige planning** : 2018-2020**Relatie met andere projecten**

- Vernieuwing TITAAN

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het contract is gesloten op 24 april 2018. De eerste acht terminals zijn in juni 2018 uitgeleverd.

Relevante Kamerstukken

Geen

Beleid en behoeftestelling

Doel van het project is te voorzien in een gefaseerde vervanging van de huidige mobiele landterminals (*Super High Frequency SHF Tactische Terminals*) van het Militaire Satelliet Communicatie (MILSATCOM) systeem.

Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Financiën

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2018	25-100						
2019	39,4	18,1	21,3				

Projectnaam

Verwerving HV brillen

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot**Oorspronkelijke planning** : 2009-2011**Planning MPO 2017** : 2014-2019**Huidige planning** : 2014-2019**Beleid en behoeftestelling**

Het defensiebrede project Verwerving HV brillen dient om de individuele militair onder alle zichtomstandigheden te laten beschikken over voldoende *situational awareness* en om bij dag en nacht te kunnen optreden. Dit is vereist voor de uitvoering van de operationele opdracht en voor de veiligheid en zelfbescherming. De realisatie is voorzien met monoculaire en binoculaire helderheidsversterkende kijkers. Deze zijn draagbaar direct op het hoofd of te monteren op de helm.

Relatie met andere projecten

- Defensiebrede vervanging handgedragen warmtebeeldkijkers

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Geen

Relevante Kamerstukken

- Antwoorden op vragen over de A-brief d.d. 08-10-2009 (Kamerstuk 27 830, nr. 66)
- Brief Verwerving HV brillen (A-brief) d.d. 17-07-2009 (Kamerstuk 27 830, nr. 64)

Financiën

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2018	25-100	A					
2019	25-100	A					

Projectnaam

Geïnstumenteerde oefen- en trainingscapaciteit voor grondgebonden eenheden

Projectfase

In onderzoek

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering van-tot

Huidige planning : 2020-2021

Beleid en behoeftestelling

Om de grondgebonden eenheden van het CLAS en het CZSK gereed te stellen is het noodzakelijk om professioneel, realistisch en efficiënt te kunnen trainen. Ook is het van groot belang om geïntegreerd te kunnen trainen; alle aanwezige capaciteiten en functionaliteiten binnen een eenheid dienen in hun samenhang getraind en geëvalueerd te kunnen worden. Om vast te kunnen stellen in hoeverre een eenheid effectief is en de gewenste gevechtskracht genereert, moeten de bewegingen van eenheden gevolgd kunnen worden en de uitwerking van uitgebrachte effecten kunnen worden gesimuleerd.

Deze capaciteit biedt de mogelijkheid om eenheden tot het niveau van het bataljon gevechtduels te laten beoefenen met de organieke wapens en wapensystemen, echter met gesimuleerde effecten van munitie. Dit maakt het mogelijk om bij de evaluatie van een oefening een goed inzicht te krijgen in het optreden en de effectiviteit van deze eenheden.

Relatie met andere projecten

- Defensiebrede Vervanging Operationele Wielvoertuigen (DVOW)
- Groot Pantserwielvoertuig (GPW, Boxer), productie
- *Midlife Update* Fennek
- Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS)
- Vervanging 60/81mm mortieren

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een nieuwe behoefte.

Relevante Kamerstukken

- Antwoorden op vragen over de behoeftestelling van het project Geïnstumenteerde oefen- en trainingscapaciteit voor grondgebonden eenheden d.d. 07-06-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 237)
- Brief over de behoeftestelling van het project Geïnstumenteerde oefen- en trainingscapaciteit voor grondgebonden eenheden (A-brief) d.d. 03-05-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 223)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
Oorspronkelijk	25-100						
2019	25-100	A					

Projectnaam

Grensverleggende IT (GrIT)

Projectfase

In onderzoek

Wel/niet gemandateerd

Komt niet voor mandatering in aanmerking

Invoering van-tot**Oorspronkelijke planning** : 2015-2021**Huidige planning** : 2016-2023**Beleid en behoeftestelling**

Het programma Grensverleggende IT (GrIT) heeft de volgende opdracht:

1. Realiseer in samenwerking met de markt een technisch en organisatorisch IT-platform (groeikern) voor de IT vernieuwing van Defensie. Voor deze realisatie zijn niet alleen IT systemen en diensten noodzakelijk, maar ook een gewijzigde werkwijze en besturing. Die maken nadrukkelijk deel uit van het programma met bijzondere aandacht voor het Defensie personeel.
2. Ontwerp en richt de regie- en beheerprocessen, inclusief *tooling*, in en stuur na de realisatie de tijdelijke beheer- en regieorganisatie aan en faciliteer de eerste doorontwikkelingen van de groeikern.
3. Draag de tijdelijke beheer- en regieorganisatie stapsgewijs over aan de staande IT-organisatie.

Op dit moment loopt de geheime aanbesteding om te komen tot een samenwerkingsverband. Beide partijen hebben een Technisch Ontwerp ingeleverd welke Defensie nu beoordeelt. Conform motie Bruins Slot c.s. (kamerstuk 31 125 nr. 86) is het Bureau ICT-toetsing (BIT) gevraagd om voorafgaand aan de ondertekening van het contract met de te selecteren leverancier een nieuw BIT-advies te geven. Samen met het BIT wordt de aanpak en precieze scope van onderzoek met de daarbij behorende gevolgen voor de tijdsplanning bepaald.

Na contract zal de opbouw van de oude naar de nieuwe infrastructuur starten. De verwachting is dat bouw van de nieuwe infrastructuur en de migratie enkele jaren in beslag zal nemen.

Relatie met andere projecten

- IT Informatie Gestuurd Optreden Koninklijke Marechaussee
- Secure Werkplek Defensie
- Vernieuwing TITAAN

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

GrIT is voor het eerst opgenomen in het Materieelprojectenoverzicht. Over het project wordt gerapporteerd in het Rijks ICT-Dashboard van BZK en in een afzonderlijke IT-voortgangsrapportage.

Relevante Kamerstukken

- Advies van Bureau ICT-Toetsing (BIT) over het programma Grensverleggende IT (GrIT) d.d. 11-05-2018 (Kamerstuk 31 125, nr. 84)

- Voortgangsrapportage IT-vernieuwing d.d. 01-06-2018 (Kamerstuk 31 125, nr. 83)
- Halfjaarlijkse voortgangsrapportage IT d.d. 20-12-2017 (Kamerstuk 31 125, nr. 79)
- Voortgangsrapportage IT en ERP d.d. 05-12-2016 (Kamerstuk 31 125, nr. 72)
- BIT-advies inzake programma GrIT (Kamerstuk 31 125, nr. 68)
- Halfjaarlijkse voortgangsrapportage IT en ERP d.d. 04-05-2016 (Kamerstuk 31 125, nr. 67)
- Rapport Commissie-Van der Steenhoven over integriteit bij omgang van commerciële partijen op het gebied van IT d.d. 01-02-2016 (Kamerstuk 31 125, nr. 65)
- Voortgangsrapportage IT en ERP d.d. 07-12-2015 (Kamerstuk 31 125, nr. 64)
- Voortgang onderzoek commissie-Van der Steenhoven d.d. 18-11-2015 (Kamerstuk 31 125, nr. 63)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	250-1000						
2019	250-1000*						

* dit project verloopt niet via het DMP, waarbij de waarborgen uit het DMP wel gehanteerd worden.

Projectnaam

Vervanging gevechtsuitrusting

Projectfase

In onderzoek

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering van-tot**Huidige planning** : 2019-2023**Beleid en behoeftestelling**

De gevechtsuitrusting is bestemd voor wereldwijd gebruik, voor opleiding en training en voor operationele inzet bij zowel lage als hoge dreiging. Voor het optimaal functioneren onder uiteenlopende omstandigheden staan bescherming, functionaliteit, veiligheid, pasvorm en comfort centraal. Daarnaast moet de gevechtsuitrusting degelijk en duurzaam zijn om de instandhoudingskosten te beperken. Een en ander is ook van toepassing op de middelen voor ballistische bescherming die in combinatie met de gevechtsuitrusting en aanvullende uitrustingsstukken worden gebruikt.

Defensie heeft behoefte aan een samenhangend systeem van gevechtsuitrusting en de bijbehorende ballistische bescherming. De gevechtsuitrusting en de ballistische bescherming zijn voor de individuele militair essentieel om wereldwijd en in alle omstandigheden ingezet te kunnen worden. De nieuwe uitrusting stelt de militair in staat om in uiteenlopende klimaatgebieden, terreinomstandigheden en situaties met een moderne, adequate en effectieve gevechtsuitrusting zijn of haar taken uit te voeren.

Relatie met andere projecten

- Verbeterd Operationeel Soldaat Systeem (VOSS)
- Defensie Operationeel Kledingsysteem (DOKS)

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een nieuwe behoefte.

Relevante Kamerstukken

- Antwoorden op vragen over het project Vervanging gevechtsuitrusting d.d. 08-06-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 235)
- Behoeftestelling project 'Vervanging gevechtsuitrusting' (DMP-A) d.d. 07-05-2018 (Kamerstuk 27 830, nr. 232)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
2019	25-100	A					

Projecten in afstoting

Projectnaam

Pantserrupsvoertuigen M-577 en YPR

Projectfase

In afstoting

Uitstroom van-tot

Oorspronkelijke planning:

YPR: 534, waarvan 336 direct beschikbaar. M-577: 32 voertuigen, waarvan zes buiten gebruik gesteld. Het restant van de voertuigen is nog in de bewapening tot 2018.

Huidige planning: Er zijn geen wijzigingen ten opzichte van de planning zoals opgenomen in het MPO 2017.

Samenhang met het beleid

De voertuigen zijn operationeel niet meer nodig en zijn vervangen door de Fennek, de CV-90 en de Boxer.

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Geen

Relevante Kamerstukken

- Brief over de verkoop van materieel aan Jordanië d.d. 18-04-2018 (Kamerstuk 22 054, nr. 294)
- Afgifte vergunning voor export van overtollig defensiematerieel naar Jordanië d.d. 23-05-2016 (Kamerstuk 22 054, nr. 275)
- Brief Schenking militair materieel aan Jordanië d.d. 12-01-2016 (Kamerstuk 34 300-X, nr. 73)
- Afgifte vergunning voor export van overtollig defensiematerieel naar Jordanië d.d. 28-05-2015 (Kamerstuk 22 054, nr. 262)
- Brief over verkoop van vijf YPR-bergingsvoertuigen d.d. 16-04-2015 (Kamerstuk 26 396, nr. 102)
- Antwoorden over de vijftiende jaarrapportage Vervanging pantservoertuigen M577 en YPR d.d. 06-06-2014 (Kamerstuk 26 396, nr. 99)

- Antwoorden op vragen over de veertiende jaarrapportage 'Vervanging pantservoertuigen M577 en YPR' d.d. 24-05-2013 (Kamerstuk 26 396, nr. 97)
- Antwoorden op vragen over de dertiende jaarrapportage van het project Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 30-05-2012 (Kamerstuk 26 396, nr. 93)
- Dertiende jaarrapportage van het project Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 30-03-2012 (Kamerstuk 26 396, nr. 91)
- Twaalfde jaarrapportage van het project Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 21-04-2011 (Kamerstuk 26 396, nr. 86)
- Antwoorden op vragen Lijst van vragen en antwoorden over de elfde jaarrapportage van het project Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 13-08-2010 (Kamerstuk 26 396, nr. 81)
- Brief over de verkoop van landmachtmaterieel aan Jordanië d.d. 16-06-2010 (Kamerstuk 32 123 X, nr. 142)
- Elfde jaarrapportage van het project Vervanging pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 27-04-2010 (Kamerstuk 26 396, nr. 79)
- Antwoorden op vragen over tiende jaarrapportage project Vervanging Pantservoertuigen M-577 en YPR d.d. 09-06-2009 (Kamerstuk 26 396, nr. 75)
- Tiende jaarrapportage project Vervanging Pantservoertuigen M-577 en YPR met bijlage d.d. 15-04-2009 (Kamerstuk 26 396, nr. 74)
- Brief over Wapenexportbeleid d.d. 16-10-2007 (Kamerstuk 22 054, nr. 129)
- Brief inzake de noodzaak tot vervanging van de pantserrups commandovoertuigen type M-577 en pantservoertuigen YPR (A-brief) d.d. 18-04-1997 (Kamerstuk 25 000 X, nr. 74)
- Motie-Van den Doel c.s. over het informeren van de Kamer bij verkoop d.d. 17-12-1996 (Kamerstuk 22 054, nr. 24)
- Brief d.d. 16-04-2015 betreffende de verkoop van vijf YPR-bergingsvoertuigen (Kamerstuk 26 396, nr. 102)

Projecten Infrastructureel

Projectnaam

Aanpassing Vastgoed Defensie

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering-van-tot

Huidige planning : 2021-2023

Beleid en behoeftstelling

Defensie dient zich te conformeren aan de aangescherpte wetgeving en (toepassing van) regels uit het omgevingsrecht en beleid vanuit de Rijksoverheid. Om te voldoen aan de gewijzigde wet- en regelgeving, dienen op zeven gebieden van de infrastructuur van Defensie aanpassingen te worden doorgevoerd:

- het op niveau brengen én houden van monumenten en terreinen;
- het vervangen/aanpassen van middelgrote stookinstallaties;
- het (bouwkundig) brandveilig maken van gebouwen;
- het (vroegtijdig) vervangen van brandmeldinstallaties;
- het vervangen/aanpassing van HCFK installaties;
- het op norm brengen van (drink) waterinstallaties;
- en het verwijderen van asbest van daken.

Relatie met andere projecten

- Bouwtechnische verbetermaatregelen brandveiligheid

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een bestaande behoefte, die nieuw is opgenomen in het Materieelprojectenoverzicht. Het vervangen/aanpassen van middelgrote stookinstallaties is als deelproject gereed. De rest is in voorbereiding of in realisatie.

Relevante Kamerstukken

- Lijst met vragen en antwoorden over Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 20-02-2017 (Kamerstuk 33 763, nr. 127)
- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 16-12-2016 (Kamerstuk 33 763, nr. 122)
- Brief behoeftstelling Aanpassingen Vastgoed Defensie (DMP-A) d.d. 21-01-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 67)

Realisatie

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	250-1000						
2019	299,2	26,3	20,3	20,3	20,3	20,3	20,3

Projectnaam

Bouwtechnische verbetermaatregelen brandveiligheid

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering-van-tot

Huidige planning : 2017-2020

Beleid en behoeftestelling

Het project Bouwtechnische verbetering brandveiligheid betreft het op veiligheidsniveau aanpassen van de legeringsgebouwen en is in uitvoering. Waar nodig worden interim-maatregelen getroffen voor de legering. Het kritieke tijdsplan wordt periodiek besproken met de Inspectie Leefomgeving en Transport. Het betreft ruim 300 gebouwen verdeeld over alle defensieobjecten in Nederland, Duitsland en in het Caribisch gebied. De manco's betreffen o.a. tekortkomingen in brandscheidingen, brandmeld- en ontruimingsinstallaties en in toegepaste materialisatie.

Over brandveiligheid ontvangt u in januari 2019 een voortgangsbrief.

Relatie met andere projecten

- Aanpassingen Vastgoed Defensie

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een bestaande behoefte, die nieuw is opgenomen in het Materieelprojectenoverzicht.

Relevante Kamerstukken

- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 31-01-2018 (Kamerstuk 33 763, nr. 139)
- Brief over strategisch vastgoedbeleid d.d. 26-05-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 77)

Realisatie

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	100-250						
2019	130,4	53,4	38,6	38,5			

Projectnaam

Herbelegging Breda

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering-van-tot**Huidige planning** : 2012-2021**Beleid en behoeftestelling**

Dit project voorziet in infrastructurele aanpassingen voor de Nederlandse Defensie Academie (NLDA), en de verplaatsing van het Instituut Defensie Leergangen (IDL) van Den Haag naar Breda en de Defensie Paraschool (DPS) van Breda naar Vliegbasis Eindhoven. Met het realiseren van de herbelegging kan de Seeligkazerne in Breda worden afgestoten.

Relatie met andere projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een bestaande behoefte, die nieuw is opgenomen in het Materieelprojectenoverzicht. Het project verloopt conform planning.

Relevante Kamerstukken

- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 31-01-2018 (Kamerstuk 33 763, nr. 139)
- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 12-06-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 79)
- Brief over strategisch vastgoedbeleid d.d. 26-05-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 77)
- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 26-08-2014 (Kamerstuk 33 763, nr. 53)
- Brief Herbeleggingsplan Vastgoed Defensie, fase 2a (DMP-A) d.d. 25-06-2012 (Kamerstuk 32 733, nr. 69)
- Brief Herbeleggingsplan Vastgoed Defensie d.d. 31-08-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 44)

Realisatie

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	100-250						
2019	39,2	33,1	0,3	3,7	2,1		

Projectnaam

Herbelegging Haagse Regio

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering-van-tot**Huidige planning** : 2018-2020**Beleid en behoeftestelling**

De behoefte betreft het herhuisvesten van diverse gebruikers op de Frederikkazerne en de Koningin Beatrixkazerne in Den Haag. Door het leegmaken en amoveren van het verouderde gebouw 35 op de Frederikkazerne, wordt ruimte vrijgemaakt voor nieuwbouw.

Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Relatie met andere projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een bestaande behoefte, die nieuw is opgenomen in het Materieelprojectenoverzicht. Momenteel is dit project in afwachting van politieke besluitvorming.

Relevante Kamerstukken

- Lijst met vragen en antwoorden over Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 19-02-2016 (Kamerstuk 33 763, nr. 97)
- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 04-12-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 92)
- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 12-06-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 79)
- Brief over strategisch vastgoedbeleid d.d. 26-05-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 77)
- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 26-08-2014 (Kamerstuk 33 763, nr. 53)
- Brief Herbeleggingsplan Vastgoed Defensie d.d. 31-08-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 44)

Realisatie

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2019	30,8	15,4	15,4				

Projectnaam

Herhuisvesting DMO/Network Operations Center te Soesterberg

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering-van-tot

Huidige planning : 2017-2019

Beleid en behoeftestelling

Op complex Camp New Amsterdam wordt voorzien in huisvesting voor het Joint IV Commando door de renovatie van een bestaand gebouw en de bouw van een geheel nieuw gebouw.

Relatie met andere projecten

- KMAR LTC fase 1, 2 en 3

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een bestaande behoefte, die nieuw is opgenomen in het Materieelprojectenoverzicht.

Relevante Kamerstukken

- Brief over Huisvesting DMO Network Operations Center te Soesterberg (DMP-A) d.d. 26-10-2015 (Kamerstuk 32 678, nr. 33)
- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 12-06-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 79)
- Brief over strategisch vastgoedbeleid d.d. 26-05-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 77)

Realisatie

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2019	49,7	39,3	10,4				

Projectnaam

Hoger onderhoud Woensdrecht

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering-van-tot**Huidige planning** : 2017-2021**Beleid en behoeftestelling**

Binnen dit project wordt hoger onderhoud gecentraliseerd in Woensdrecht waarmee de complexen in Rhenen en Dongen overbodig worden.

Relatie met andere projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een bestaande behoefte, die nieuw is opgenomen in het Materieelprojectenoverzicht.

Relevante Kamerstukken

- Brief Herbeleggingsplan Vastgoed Defensie d.d. 31-08-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 44)

Realisatie

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2019	42,1	6,8	12,2	17,3	5,8		

Projectnaam

Huisvesting gezondheids- en tandheelkundige centra

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering-van-tot

Huidige planning : 2021-2023

Beleid en behoeftestelling

Met de oprichting van de Defensie Gezondheidszorg Organisatie (DGO) is het aantal eerstelijnszorglocaties als gevolg van centralisatie verminderd van 39 naar 30. Voor de reorganisatie is behoefte aan passende huisvesting welke wordt verkregen door aanpassing, renovatie of -waar nodig- met nieuwe infrastructuur. De infrastructurele aanpassingen dienen gefaseerd te worden gerealiseerd om verstoringen in de bedrijfsvoering tot een minimum te beperken.

Relatie met andere projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een bestaande behoefte, die nieuw is opgenomen in het Materieelprojectenoverzicht. Het project verloopt conform planning.

Relevante Kamerstukken

- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 16-12-2016 (Kamerstuk 33 763, nr. 122)
- Brief over huisvesting gezondheids- en tandheelkundige centra (DMP-A) d.d. 26-10-2016 (Kamerstuk 33 763, nr. 116)
- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 31-05-2016 (Kamerstuk 33 763, nr. 106)
- Lijst met vragen en antwoorden over Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 19-02-2016 (Kamerstuk 33 763, nr. 97)
- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 04-12-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 92)
- Voortgangsrapportage maatregelen beleidsbrief 2011 d.d. 15-10-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 86)
- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 12-06-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 79)
- Brief over strategisch vastgoedbeleid d.d. 26-05-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 77)
- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 26-08-2014 (Kamerstuk 33 763, nr. 53)
- Lijst van vragen en antwoorden inzake het eindoordeel over businessplan KMS 2020 d.d. 30-01-2013 (Kamerstuk 32 733, nr. 107)
- Brief Herbeleggingsplan Vastgoed Defensie, fase 2a (DMP-A) d.d. 25-06-2012 (Kamerstuk 32 733, nr. 69)
- Beleidsbrief Defensie d.d. 08-04-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 1)

Realisatie

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2019	57,3	9,2	12,8	17,9	8,7	8,7	

Projectnaam

KMAR LTC fase 1, 2 en 3

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering-van-tot

Oorspronkelijke planning : 2015-2019

Huidige planning : 2017-2022

Beleid en behoeftestelling

Op complex Camp New Amsterdam in Soesterberg wordt het Landelijk Tactisch Commando (LTC) Koninklijke Marechaussee gehuisvest. Het Landelijk Tactisch Commando (LTC) is verantwoordelijk voor de tactische aansturing van het operationele werk van de totale Koninklijke Marechaussee.

Relatie met andere projecten

- Huisvesting DMO/Network Operations Center te Soesterberg

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een bestaande behoefte, die nieuw is opgenomen in het Materieelprojectenoverzicht. Het project Huisvesting DMO/Network Operations Center te Soesterberg dient te zijn gerealiseerd voordat fase 2 en 3 van KMAR LTC kunnen worden gestart.

Relevante Kamerstukken

- Lijst met vragen en antwoorden over Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 19-02-2016 (Kamerstuk 33 763, nr. 97)
- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 04-12-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 92)
- Voortgangsrapportage maatregelen beleidsbrief 2011 d.d. 15-10-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 86)
- Brief over strategisch vastgoedbeleid d.d. 26-05-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 77)
- Brief behoeftestelling informatiegestuurd optreden bij de Koninklijke Marechaussee (DMP-A) d.d. 17-03-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 70)
- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 26-08-2014 (Kamerstuk 33 763, nr. 53)

Realisatie

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2019	34,3	10,7	5,7	10,7	7,2		

Projectnaam

Landelijk Opleidings- en Kenniscentrum KMar (LOKKMAR)

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering-van-tot

Huidige planning : 2017-2022

Beleid en behoeftestelling

Betreft een verzameling van meerdere (deel) projecten.

Relatie met andere projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een bestaande behoefte, die nieuw is opgenomen in het Materieelprojectenoverzicht. Het project verloopt conform planning.

Relevante Kamerstukken

- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 04-12-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 92)
- Voortgangsrapportage maatregelen beleidsbrief 2011 d.d. 15-10-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 86)
- Brief over strategisch vastgoedbeleid d.d. 26-05-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 77)
- Brief behoeftestelling informatiegestuurd optreden bij de Koninklijke Marechaussee (DMP-A) d.d. 17-03-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 70)
- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 26-08-2014 (Kamerstuk 33 763, nr. 53)

Realisatie

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2019	55,9	33,6	17,0	5,3			

Projectnaam

Nieuwbouw en Renovatie NATO Communications and Information Agency te Den Haag (NCIA)

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering-van-tot

Huidige planning : 2015-2020

Beleid en behoeftestelling

Met de nieuwbouw- en renovatiewerkzaamheden voor de huisvesting van het NATO *Communications and Information Agency* (NCIA) op de Waalsdorpervlakte te Den Haag, zal Nederland volgens het Host Nation Commitment voorzien in een kantoorcomplex met laboratoria en werkplaatsen voor totaal circa 740 medewerkers van het Agentschap. Het project wordt in vier fasen/deelprojecten gerealiseerd. De grootste betreffen de realisatie van een uitbreiding van het bestaande hoofdgebouw en de renovatie van het bestaande hoofdgebouw.

Relatie met andere projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een bestaande behoefte, die nieuw is opgenomen in het Materieelprojectenoverzicht.

Relevante Kamerstukken

- Lijst met vragen en antwoorden over Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 19-02-2016 (Kamerstuk 33 763, nr. 97)
- Besluit Ministerraad voor het behoud van het NATO Communications and Information Agency in Den Haag, d.d. 30-11-2012

Realisatie

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2019	60,8	37,7	15,3	7,8			

Projectnaam

Schuifplan Ermelo

Projectfase

In realisatie

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering-van-tot**Huidige planning** : 2017-2022**Beleid en behoeftestelling**

Het project Schuifplan Ermelo behelst het treffen van allerhande voorzieningen op diverse complexen zoals de Prinses Margriet Kazerne in Wezep, de Johannes Postkazerne in Havelte en de Legerplaats Ermelo met als doel om de Koninklijke Militaire School vanuit Weert naar Ermelo te verhuizen. Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Relatie met andere projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een bestaande behoefte, die nieuw is opgenomen in het Materieelprojectenoverzicht. Het project is nagenoeg afgerond. De huisvesting voor het Operationeel Ondersteuningscommando Land en 1 Civiel en Militair Interactie Commando, welke vanwege groei van de KMAR vanuit de Koning Willem III kazerne in Apeldoorn worden verdrongen, resteren nog. De Van Hornekazerne en het Magazijncomplex in Weert zijn inmiddels afgestoten.

Relevante Kamerstukken

- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 31-05-2016 (Kamerstuk 33 763, nr. 106)
- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 12-06-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 79)
- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 26-08-2014 (Kamerstuk 33 763, nr. 53)
- Lijst van vragen en antwoorden inzake het eindoordeel over businessplan KMS 2020 d.d. 30-01-2013 (Kamerstuk 32 733, nr. 107)
- Brief Herbeleggingsplan Vastgoed Defensie d.d. 31-08-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 44)
- Beleidsbrief Defensie d.d. 08-04-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 1)

Realisatie

Jaar	Projectvolume	Raming uitgaven in € mln					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2019	66,0	57,7			5,1	3,2	

Projectnaam

Co-locatie AIVD en MIVD op Frederikkazerne (AMF)

Projectfase

In onderzoek

Wel/niet gemandateerd

Niet-gemandateerd

Invoering-van-tot

Oorspronkelijke planning : 2018-2027

Huidige planning : n.t.b.

(afhankelijk van besluitvorming)

Beleid en behoeftestelling

Dit project voorziet in gezamenlijke huisvesting van de AIVD en MIVD.

Momenteel is dit project in afwachting van politieke besluitvorming op basis van een actualisatie van het project. De actualisatie vindt plaats onder andere gegeven de groei van de beide diensten.

Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een bestaande behoefte, die nieuw is opgenomen in het Materieelprojectenoverzicht.

Relevante Kamerstukken

- Lijst met vragen en antwoorden over Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 19-02-2016 (Kamerstuk 33 763, nr. 97)
- Brief Gezamenlijke huisvesting AIVD en MIVD d.d. 13-11-2015 (Kamerstuk 30 977, nr. 134)
- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 12-06-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 79)
- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 26-08-2014 (Kamerstuk 33 763, nr. 53)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning in DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	250-1000						
2019	250-1000*						

*Commercieel vertrouwelijk

Projectnaam

Michiel Adriaanszoon de Ruyterkazerne Zeeland (MARKAZ)

Projectfase

In onderzoek

Wel/niet gemandateerd

Niet gemandateerd

Uitvoering-van-tot

Huidige planning : 2019-2022

Beleid en behoeftestelling

Met de bouw van een geheel nieuwe kazerne te Vlissingen wordt de verhuizing mogelijk gemaakt van het Mariniers Trainingscommando vanuit de Van Braam Houckgeestkazerne te Doorn en het Logistiek Complex Maartensdijk. De behoeftestelling die op 31 augustus 2012 aan de Kamer is gestuurd (Kamerstuk II 2011-2012, 33 358, nr. 1) is op de gebieden van reikwijdte, tijdspad en financiën gewijzigd. Deze wijzigingen zijn onder andere in juli 2018 aan de Kamer gemeld (Kamerstuk II 2017-2018, 33 358, nr. 7). Over MARKAZ ontvangt u een D-brief aan het einde van de aanbesteding, voorafgaande aan de gunning.

Relatie met andere projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een bestaande behoefte, die nieuw is opgenomen in het Materieelprojectenoverzicht.

Relevante Kamerstukken

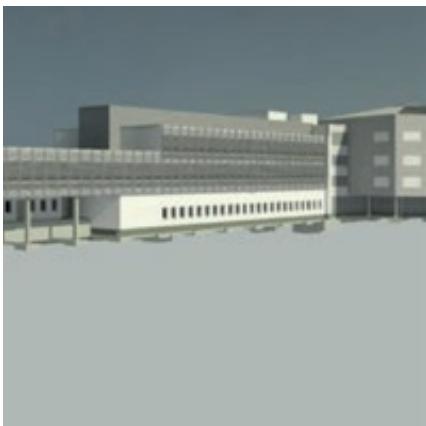
- Brief Stand van Zaken Michiel Adriaanszoon de Ruyterkazerne Vlissingen d.d. 11-09-2018 (bpg 2018D43459)
- Brief Reactie inzake verontreinigende grond Vlissingen d.d. 11-09-2018 (bpg 2018D44463)
- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 31-01-2018 (Kamerstuk 33 763, nr. 139)
- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 16-12-2016 (Kamerstuk 33 763, nr. 122)
- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 31-05-2016 (Kamerstuk 33 763, nr. 106)
- Lijst met vragen en antwoorden over Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 19-02-2016 (Kamerstuk 33 763, nr. 97)
- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 04-12-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 92)
- Brief ARK-rapport Vastgoed d.d. 27-05-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 87)
- Brief over strategisch vastgoedbeleid d.d. 26-05-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 77)
- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 26-08-2014 (Kamerstuk 33 763, nr. 53)
- Brief Toekomst van de Krijgsmacht d.d. 05-03-2014 (Kamerstuk 33 763, nr. 37)
- Lijst van vragen en antwoorden inzake het eindoordeel over businessplan KMS 2020 d.d. 30-01-2013 (Kamerstuk 32 733, nr. 107)
- Brief met reactie op het artikel in de Provinciale Zeeuwse Courant van 12 juni 2013 d.d. 30-01-2013 (Kamerstuk 33 358, nr. 4)
- Brief reactie op verzoek commissie over het Vastgoedplan Defensie die betrekking heeft op de Marinierskazerne Zeeland d.d. 01-02-2013 (Kamerstuk 33 358, nr. 3)
- Lijst van vragen en antwoorden over behoeftestelling Marinierskazerne Zeeland d.d. 10-12-2012 (Kamerstuk 33 358, nr. 2)
- Brief behoeftestelling Marinierskazerne Zeeland (DMP-A) d.d. 31-08-2012 (Kamerstuk 33 358, nr. 1)
- Beleidsbrief Defensie d.d. 14-05-2012 (Kamerstuk 32 733, nr. 63)
- Brief Herbeleggingsplan Vastgoed Defensie d.d. 27-10-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 47)
- Lijst van vragen en antwoorden inzake voorgenomen verhuizing van de marinierskazerne van Doorn naar Vlissingen d.d. 26-06-2012 (Kamerstuk 32 733, nr. 70)
- Beleidsbrief Vastgoed Defensie d.d. 10-04-2012 (Kamerstuk 32 733, nr. 59)
- Brief Herbeleggingsplan Vastgoed Defensie d.d. 31-08-2011 (Kamerstuk 32 733, nr. 44)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
2019	250-1000*		D				

*Commercieel vertrouwelijk

Projectnaam

Nieuwbouw Logistiek Centrum Soesterberg

Projectfase

In onderzoek

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Invoering-van-tot

Oorspronkelijke planning : 2021-2023

Huidige planning : 2021-2023

Beleid en behoeftestelling

De herbelegging van het Materieel Logistiek Commando Afdeling Logistiek voorziet op Kamp Soesterberg in nieuwbouw van een Logistiek Complex en in de sloop van opslaggebouwen op verschillende locaties. Met deze capaciteit is Defensie in staat een bijdrage te leveren aan de inzetbaarheidsdoelen uit de Defensienota 2018.

Relatie met andere projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een bestaande behoefte, die nieuw is opgenomen in het Materieelprojectenoverzicht.

Relevante Kamerstukken

- Lijst met vragen en antwoorden over Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 19-02-2016 (Kamerstuk 33 763, nr. 97)
- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 12-06-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 79)
- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 26-08-2014 (Kamerstuk 33 763, nr. 53)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning in DMP					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2019	25-100						

Projectnaam

Renovatie en herinrichting complex Materieellogistiek Commando (MatlogCo) in Leusden

Projectfase

In onderzoek

Wel/niet gemandateerd

Gemandateerd

Uitvoering-van-tot

Huidige planning : 2021-2023

Beleid en behoeftestelling

Dit project heeft als doel om het complex Leusden te laten voldoen aan de vigerende (vernieuwde) wet- en (bouw)regelgeving, zodat het gebruik de komende 25 jaar voortgezet kan worden.

Relatie met andere projecten

Geen

Belangrijke wijzigingen t.o.v. vorig jaar

Het betreft een bestaande behoefte, die nieuw is opgenomen in het Materieelprojectenoverzicht.

Relevante Kamerstukken

- Lijst met vragen en antwoorden over Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 19-02-2016 (Kamerstuk 33 763, nr. 97)
- Brief behoeftestelling Renovatie en herinrichting van het complex van het Materieellogistiek Commando (MatlogCo) van de Koninklijke Landmacht in Leusden (DMP-A) d.d. 28-10-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 90)
- Brief Herbeleggingsplan Vastgoed Defensie d.d. 14-05-2018 (Kamerstuk 32 733, nr. 128)
- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 12-06-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 79)
- Brief over strategisch vastgoedbeleid d.d. 26-05-2015 (Kamerstuk 33 763, nr. 77)
- Voortgangsrapportage Vastgoed d.d. 26-08-2014 (Kamerstuk 33 763, nr. 53)

Planning

Jaar	Projectvolume	Planning					
		t/m 2018	2019	2020	2021	2022	2023
Oorspronkelijk	25-100						
2019	25-100*						

*Commercieel vertrouwelijk

UITGAVE

Ministerie van Defensie
September 2018

VORMGEVING

Crossmedia | MediaCentrum Defensie | Den Haag

FOTOGRAFIE

MediaCentrum Defensie

TEKST

Ministerie van Defensie

INTERNET

www.defensie.nl/materieelprojecten

